ZVON

1 • 2022

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

28 Prostorska umetnina cerkve v Bogojini.

UVODNI ESEJ • Andreja Zakonjšek Krt: **Kultura kot ogledalo, glasba kot zdravilo**

PREŠERNOVI NAGRAJENCI • **Prešernovi nagrajenci 2022**

SMER LITERATURA • Ana Vičič Stegu

POEZIJA • Marjan Strojan • Aleš Jelenko

PROZA • Andrej Arko

LITERATOVA BESEDA • Vanda Šega

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • **Naključna trojka**

POGOVOR • Kajetan Gantar • Martina Orožen

PORTRET • **Devetdeset let od rojstva dr. Jožeta Pučnika (1932–2003)**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE • **Goriški slikar Antonio Paroli**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA • **Jagoden, jagodni, jagodov ali jagodin sok?**

MUZIKOLOGIJA • Alexander Zemlinsky (1871–1842)

SEDMA UMETNOST • **Testament evropskega človeka**

ESEJ • Tone Partljič • Renato Podbersič ml. • Milček Komelj • Peter Kovačič Peršin • Marina B. Žlender

PREDBRANJE • **Zakaj se tako bojimo smrti?** • **Abraham ali iznajdba vere**

UVODNI ESEJ
3 Andreja Zakonjšek Krt: **Kultura kot ogledalo, glasba kot zdravilo**

PREŠERNOVI NAGRAJENCI
6 Jernej Kusterle: **Prešernovi nagrajenci 2022**

SMER LITERATURA
8 Ana Vičič Stegu: **Pesmi**

POEZIJA
11 Marjan Strojan: **Pesem**
12 Aleš Jelenko: **Pesmi**

PROZA
15 Andrej Arko: **Poslovitev**

LITERATOVA BESEDA
19 Vanda Šega: **Sledi**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE
21 Matija Remše: **Naključna trojka**

POGOVOR
26 Kajetan Gantar: **S Prešernom in Zoisom ob velikanih antike**
33 Martina Orožen: **Materni jezik je zadeva časti**

PORTRET
38 Aleš Maver: **Njegov neuspeh je presegal uspehe drugih**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE
40 Ferdinand Šerbelj: **Goriški slikar Antonio Paroli**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA
43 Nina Novak Kerbler: **Jagoden, jagodni, jagodov ali jagodin sok?**

MUZIKOLOGIJA
48 Primož Kuret: **Alexander Zemlinsky (1871–1842)**

SEDMA UMETNOST
52 Aleš Čeh: **Testament evropskega človeka**

ESEJ
55 Tone Partljič: **Ni vse na svetu politika in ideologija!**
59 Renato Podbersič ml.: **Papež Benedikt XV. – ob stoletnici smrti**
63 Milček Komelj: **Penelopin prt Kajetana Gantarja**
66 Peter Kovačič Peršin: **Dvanajst nenapisanih strani**
68 Marina B. Žlender: **Antoni Gaudí in bazilika Svete družine (Sagrada Família)**

PREDBRANJE
72 Jöel Pralong: **Zakaj se tako bojimo smrti?**
76 Guy Lafon: **Abraham ali iznajdba vere**

KNJIŽNE OCENE
80 Aleš Maver / **Luka Lisjak Gabrijelčič in Ferenc Laczó (ur.): Dediščina razdeljenosti: Vzhod in Zahod po 1989**
81 Edvard Kovač / **Niko Grafenauer, Tina Kozin: Plasti odzidanih daljav**

KULTURNI ODMEVI
82 Ifigenija Simonović: **Oditi, vrniti se, vmes biti**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2022, ŠTEVILKA 1, LETNIK XXV

UREDNICA
dr. Cvetka Rezar Mlakar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Jernej Kusterle

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

LEKTORIRANJE
dr. Cvetka Rezar Mlakar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
500 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Prostorska umetnina cerkve v Bogojini; iz knjige: Tomáš Valena, *O Plečniku*, Celjska Mohorjeva družba, 2013; foto: Jan Valena

ISSN 1408-645X

Dr. Cvetka Rezar Mlakar,
urednica pri Celjski Mohorjevi družbi

Ko se mesec kulture pomika proti koncu, morda med nami še vedno odmevajo takšni in drugačni kulturni vzgibi, hrepenenje po umetniškem doživetju nepopisljivo lepega, kulturni dogodki, ki smo se jih udeležili, ali pa prebrani verzi našega pesniškega velikana. Morda še vedno podoživljamo vtise ob podelitvi Prešernovih nagrad ali pa v nas kot brbotajoč izvir kipi samorefleksija, kaj nam pravzaprav pomeni kultura in kako se odraža v naših medosebnih odnosih in vsakdanjem življenju. Vsekakor je ob pojmu kulture vedno dovolj priložnosti za razmislek in še več priložnosti, da jo polno zaživimo na vseh ravneh naše biti in v vsem tem, kar kultura resnično je.

Prva številka novega letnika *Zvona* kljub epidemiološko razburkanem času nadaljuje kulturno tradicijo in ostaja trdna v ohranjanju in ustvarjanju slovenske kulture. Na eni strani spominja na neminljive velikane naše preteklosti, ki so s svojimi deli gradili trdne temelje kulturi, iz katere lahko živimo še danes. Na drugi strani pa želi biti glasnik sodobne kulture in jo soustvarjati, predvsem pa dajati besedo sodobnim ustvarjalcem. Ob obrazih letošnjih Prešernovih nagrajencev, ki so s svojim življenjem in delom pustili pečat na področju literarne, glasbene, dramske, slikarske in filmske umetnosti, opozarja tudi na mnoga druga imena, ki na najrazličnejše načine gradijo mozaik sodobne slovenske in svetovne kulture bodisi z umetniškimi prvenci bodisi z uveljavljeno umetniško roko.

Predvsem pa *Zvon* po svoji pestri beri najrazličnejših vsebin kliče k temu, naj kultura ne bo samo dogajanje okoli kulturnega praznika, še manj odraz zastonjskih obiskov muzejev ob tem dnevu, temveč predvsem ovrednotenje naše tradicije in bogatega kulturnega izročila ter temeljit premislek o ustvarjanju kakovostne sodobne kulture, ki si bo kot ogledalo v vsakem delčku svojega mozaika upala pokazati na nekaj »več«.

Andreja Zakonjšek Krt

Kultura kot ogledalo, glasba kot zdravilo

Z besedo kultura se srečujemo skoraj vsak dan. Njen pojem je izjemno širok in barvit. Nudi nam brezmejne možnosti za razmišljanje in iskanje povezav. Zastavlja nam neštetо vprašanj, na katera ni moč enostavno in kratko odgovoriti, saj je preveč kompleksna. Kaj vse si predstavljamo pod pojmom kultura, kaj nam pomeni, na kaj nas spominja in kaj v nas vzbuja? Odgovorov je veliko. Razmišljanja so lahko neskončna. Kako jo vsak posameznik doživlja, od česa je odvisen njegov odnos do nje in koliko jo vnaša v svoje vsakdanje življenje?

Foto: Miha Lokovšek

Zavedajoč se širine pojma kulture mi je poleg osebne kulture najbližji tisti del, ki je zelo pomemben del mojega življenja. To je glasbena umetnost nasploh in v njej opera, opereta, samospev, vokalno instrumentalna dela, tako sakralne kot posvetne vsebine.

Vsem, ki smo neposredno povezani z umetnostjo, nam predstavlja zelo pomemben del naše biti. Brez ločnic in mej se prepleta z našim vsakdanjim življenjem, zato jo verjetno doživljamo na drugačen način kot tisti, ki vanjo niso dejavneje vpeti. Vsak od nas doživlja umetnost, ki ji rečemo tudi višja kultura, na svojstven način. Pa vendarle nas vse združujejo občudovanje in ljubezen do nje ter hvaležnost za vse, kar nam v vseh svojih oblikah daje in nudi, za vse, kar sproža v naših srcih in duhovno bogati naša življenja. Hvaležni smo za vse nepopisne občutke lepote, sreče, spokojnosti, miru, radosti, navdiha in še za mnoga lepa, dušo božajoča občutja, ki jih je težko opisati z besedami. Predvsem jih je treba občutiti, izkusiti, doživeti.

Opera kot glasbeno-scensko delo je kombinacija dramatične zgodbe in glasbe, ki poleg petja, orkestrske glasbe in plesa vsebuje tudi likovno in oblikovalsko umetnost. Operna predstava je tako za izvajalce kot za obiskovalce nekaj čarobnega, je možnost odmika od vsakdanje realnosti v glasbeno-gledališki svet. Če gre pri obiskovalcih predvsem za obogatitev in popestritev življenja s čarom bogastva umetnosti, kar jim da navdih in jih duhovno obogati, gre pri izvajalcih na prvem mestu za veliko odgovornost. Tedne in mesece trajajoče priprave so namenjene le enemu cilju: svoj delček v izvedbi glasbene umetnine z vsem srcem in spoštovanjem predstaviti publiki po svojih najboljših močeh. Seveda pa ob svojem poustvarjanju izvajalci prav tako doživljajo nepopisno lepe in čarobne trenutke. Zavedam se, da je petje moje zdravilo, ki mi pomaga, da se z njim očistim, potolažim, si povrnem duhovno moč, upanje. Glasba nasploh ima neverjetno moč in vpliv, tako na izvajalca kot na poslušalca.

Energija, ki se splete med interpreti na odru in občinstvom v dvorani, je na vsaki predstavi drugačna, vedno pa pomembna. Kadar interpret začuti, da je

pri publiki sprejet in se je med njima spletla vez, ga to lahko ponese v višave. Neko glasbeno frazo lahko občuti tako, kot je morda ni občutil in posledično izvedel še nikoli doslej in je verjetno tudi nikoli več ne bo – vsaj na tak način ne, prav gotovo pa na drugačen, tudi lep način. Posebnost gledališča oziroma koncertov je tudi v tem, da gre za točno določen trenutek, ki je neponovljiv. Za emocije, ki so neponovljive. Za interakcijo med interpretom in publiko, ki je vedno enkratna, vedno drugačna in zato prav tako neponovljiva.

Najintimnejša in morda tudi najmočnejša pa je povezava med interpretom in publiko pri koncertnem petju, na primer pri izvajanju samospevov. Samospevi so namreč nekaj najintimneje izpovednega v glasbeni umetnosti. Že poezija sama, ki so si jo skladatelji izbrali, spada med vrhunske umetniške stvaritve. Skupaj z glasbo vrhunskih skladateljev tako nastane čudovita umetnina, ki vsebuje neskončno paleto občutij in čustvenih stanj. To interpretu nudi brezmejne možnosti v interpretaciji in doživljanju, hkrati pa od njega zahteva izjemno poglobljen, razmišljujoč in natančen pristop, neumorno iskanje nians in detajlov. Tukaj je pevec »gol«, ni odrske igre, kostumov, scene, svetlobnih učinkov … Je samo uglasbljena poezija in njegova interpretacija ob največkrat klavirski spremljavi.

Ob upravičenem spoštovanju, navdušenju in občudovanju največjih glasbenih mojstrov sveta in njihovih večnih, nesmrtnih vrhunskih stvaritev pa kot slovenska interpretka čutim posebno naklonjenost in spoštovanje do del slovenskih skladateljev ter gojim do njih poseben odnos. Prav od nas, slovenskih poustvarjalcev je večinoma odvisno, ali bodo slovenske umetnine živele naprej. Menim, da je naša moralna dolžnost, da slovenska dela čim večkrat uvrščamo v svoj repertoar. Sama to zelo rada počnem. Kadar le imam možnost vplivati na koncertni program, z največjim veseljem izvajam samospeve slovenskih skladateljev, med njimi Antona Lajovica, Rista Savina, Benjamina Ipavca, Josipa Ipavca in drugih.

Z veliko hvaležnostjo se spominjam krstne izvedbe opere *Princesa Vrtoglavka* Josipa Ipavca, s katere je 87 let po nastanku obrisal prah ddr. Igor Grdina in vložil ogromno svojega truda in energije, da je opera pred 23 leti zaživela na odru mariborske opere. S hvaležnostjo v srcu se zavedam posebne milosti, da mi je bilo že kot mladi pevki, ki je bila na začetku svoje pevske poti, dano nastopiti v krstni izvedbi te veličastne uprizoritve. Takrat se nisem zavedala, da sem bila pravzaprav del njegove renesanse. Danes onstran naše severne meje pišejo o odkritju po krivici pozabljenega slovenskega glasbenega mojstra, med drugim tudi avtorja mnogih čudovitih samospevov. Žal se v zgodovini še vedno ponavlja, da tolikokrat ne vidimo in ne znamo prepoznati kakovosti domačega, slovenskega in da tolikokrat ne opazimo žlahtnosti in veličine naših ustvarjalcev, umetnikov … Da se veliko lažje, močneje in hitreje navdušimo nad tujim kot nad domačim. Bomo kdaj dozoreli v tej smeri in se začeli zavedati, da kljub majhnosti v smislu številčnosti naroda premoremo veliko žlahtnih umetniških stvaritev in umetnikov? Želim si, da!

Če se z glasbene umetnosti spet vrnemo h kulturi v širšem smislu, ugotovimo, da smo kultura pravzaprav vsi. Sem jaz, ste vi, je del nas, je način življenja v slovenskem duhu in vrednotah, je izpopolnjevanje posameznega

značaja. Kultura je pomembno ogledalo nas samih, našega življenja, našega odnosa do soljudi, do dela, do družbe kot celote.

Že dlje časa zaznavamo precejšnje pomanjkanje osebne kulture, nagibamo se h kulturi egoizma, tekmovanja, zatiranja, materializma, občudovanja vsega tujega in pri tem prevečkrat pozabljamo na svoje domače, slovensko. Temu se pridružuje občutno pomanjkanje obzirnosti, pravičnosti, prijaznosti, spoštovanja, potrpežljivosti, solidarnosti, sposobnosti slišati in prisluhniti.

Pandemija, ki nas že dve leti zaznamuje in tudi omejuje, nas na drugi strani uči ponižnosti oziroma nas preizkuša, koliko je sploh premoremo. Koliko smo uvidevni, potrpežljivi, sočutni? Kako je z našim spoštovanjem do sočloveka in spoštovanjem njegove pravice do varovanja svojega zdravja? Koliko smo pripravljeni in želimo delati dobro ter po svojih najboljših močeh pripomoči k izboljšanju razmer? Si s spoštovanjem in hvaležnostjo nadeti masko, ki nam sicer zakrije del obraza, hkrati pa se v odsevu ogledala zrcali mnogo več, kot maska lahko skrije. Na plan pride odsev kulturnih vrednot posameznika. Brez olepšav se razkrije osebna kultura vsakega izmed nas. Morda prav danes, z maskami, najbolj doslej.

Obdobje pandemije je specifično, posebno in predvsem izredno zahtevno, zlasti z vidika najrazličnejših področij, ki se med sabo prepletajo in sestavljajo našo družbo in njeno delovanje. Menim, da je prav zaradi skrb vzbujajočega pomanjkanja kulture v smislu empatije, spoštovanja, uvidevnosti, ponižnosti in hvaležnosti to obdobje še zahtevnejše, kot bi bilo, če bi vse te kulturne vrednote močneje in v večji meri živele v nas in med nami. V obdobju pandemije smo soodvisni, smo povezani, smo na istem čolnu, če si tega želimo ali ne. Zato nam bi bilo vsem mnogo lažje, če bi enotneje stremeli k plemenitenju posameznih značajev in k spoštovanju ter osvajanju kulturnih vrednot.

Morda je prav kulturni praznik in z njim ves mesec kulture spet priložnost, da se za trenutek ustavimo in poglobimo vase, v svojo osebno kulturo in v odnose do soljudi. Danes je to morda še pomembneje kot kdaj koli prej. Ob tem pa seveda ne smemo pozabiti na odnos do svojega naroda, domovine, jezika, pesmi in običajev. Do naših lepih gora, gozdov, morja, rek in jezer, polj in ravnic. V preteklosti so si morali naši predniki še posebej prizadevati, da so ohranili slovensko kulturo in svoj, slovenski jezik. Njim, sebi in našim prihodnjim rodovom smo dolžni, da vsak po svojih močeh nadaljujemo z njunim ohranjanjem. Še posebej mi, ki delujemo v slovenskih kulturnih ustanovah, imamo pri tem pomembno nalogo, ki naj nas navdaja z veseljem, ponosom in hvaležnostjo, da imamo možnost in da nam je dano ohranjati pri življenju nekaj tako lepega, veličastnega in pomembnega za ves slovenski narod, kot so slovenska pesem, slovenska beseda in slovenska glasba, za katere se je že velikokrat v zgodovini pokazalo, da so najmočnejše sredstvo in orožje in da je njihova moč neskončna.

Iz srca si želim, da nas bo Slovence glasbena umetnost z vsem, kar poosebblja in predstavlja, in kot pomemben del kulture tudi v teh težkih in posebnih časih povezala, poenotila, da se bomo s hvaležnostjo in ponosom zavedli svojih skupnih korenin in da bomo skupaj stopili lepši, boljši, strpnejši in prijaznejši prihodnosti naproti!

Jernej Kusterle

Prešernovi nagrajenci 2022

Upravni odbor Prešernovega sklada, ki ga v štiriletnem mandatu 2020–2024 sestavljajo dr. Jožef Muhovič (predsednik), Bernarda Fink Inzko (podpredsednica), dr. Rok Andres, Lovrenc Blaž Arnič, Marko Cotič, Barbara Drnač, ddr. Igor Grdina, Katarina Klančnik Kocutar, Mateja Komel Snoj, dr. Janko Kos, Ženja Leiler Kos, dr. Jože Možina, Jurij Paljk, dr. Robert Simonišek in dr. Sonja Weiss, je za leto 2022 določil dve Prešernovi nagradi in šest nagrad Prešernovega sklada.

Prešernovi nagradi za vrhunske dosežke in življenjsko delo sta prejela klasični filolog in prevajalec dr. Kajetan Gantar ter muzikolog in dirigent dr. Mirko Cuderman.

Akademik dr. Kajetan Gantar (*11. 10. 1930, Ljubljana) je zaslužen za neprecenljivo prevajalsko delo, skozi katerega je slovenskemu bralcu približal Homerja, Heziода, Pindarja, Sapfo, Ajshila, Sofokla, Evripida, Aristotela, Teofrasta, Teokrita, Plutarha, Prokopija, Plavta, Terencija, Katula, Propercija, Horacija, Ovidija, Psevdo-Longina in druge. Poleg prevodov antičnih avtorjev ter več svetopisemskih knjig njegov prispevek dopolnjujejo številne spremne študije, v katerih Gantar pojasni in razloži ozadje pripadajočih del.

Dr. Mirko Cuderman (*18. 7. 1930, Tupaliče) je Prešernovo nagrado prejel za življenjske dosežke na področju glasbene umetnosti. S svojim delom je močno vplival na sodobno zborovsko glasbo: je ustanovitelj zbora Consortium musicum (1968), vodil je Komorni zbor RTV in Slovenski oktet, bil je glavni pobudnik za ustanovitev, umetniški vodja in programski direktor Slovenskega komornega zbora, sodeloval pa je tudi pri snemanju plošč *Musica sacra Slovenica* in *Slovenska zborovska glasba*.

***

Poleg obeh velikih Prešernovih nagrad je Upravni odbor podelil še nagrade Prešernovega sklada, ki so jih v letošnjem letu prejeli:

Anja Štefan (*2. 4. 1969, Šempeter pri Gorici) – pesnica, pisateljica in pripovedovalka. Avtorica je v slovenskem kulturnem prostoru znana po priredbah ljudskih pravljic, avtorskih pravljicah in poeziji. Njena dela so doživela več ponatisov in prevodov v tuje jezike. Nagrado Prešernovega sklada je prejela za literarno ustvarjalnost v zadnjih treh letih, posebej za zbirko pravljic *Tristo zajcev*, ki predstavlja svojevrsten *hommáge* Milku Matičetovemu, za pesniško zbirko *Imam zelene čeveljčke*, pri kateri je sodelovala z

ilustratorko Jelko Reichman, in avtorsko pravljico *Zajčkova hišica*, ki si je v preteklem letu prislužila nominacijo za Levstikovo nagrado.

Jette Ostan Vejrup (*27. 7. 1962, Gørding, Danska) – dramska igralka. Igralka, rojena na Danskem, je slovenski javnosti znana po različnih gledališčnih in filmskih vlogah, v katerih se je dokazala kot izvrstna umetnica, ki je osvojila tako slovenski jezik kot slovensko občinstvo. V letu 2021 je prejela Borštnikov prstan. S svojo dovršeno igralsko prezenco je nagrado Prešernovega sklada prejela za več premiernih vlog v zadnjih treh letih.

Damijan Močnik (*30. 11. 1967, Kranj) – skladatelj. Komponist se je s svojim delom doma in v tujini uveljavil kot eden izmed najpomembnejših slovenskih zborovskih in vokalno-instrumentalnih skladateljev. Njegova dela so mednarodno odmevna in priznana. Nagrado Prešernovega sklada je prejel za ustvarjalni opus vokalne in vokalno-instrumentalne glasbe v zadnjih treh letih.

Andreja Zakonjšek Krt (*7. 9. 1968, Celje) – sopranistka. Operna pevka je v svojem bogatem repertoarju nastopila na primer v vlogah Rosine (*Seviljski brivec*), Micaële (*Carmen*), Musette (*La bohème*), Belinde (*Dido in Enej*), Sophie (*Werther*), Donne Francesce (*Črne maske*), Elvire (*Italijanka v Alžiru*) ter v naslovni vlogi opere *Rusalka*. Leta 2016 je postala prejemnica prestižne nagrade Sama Smrkolja za operne pevce. Nagrado Prešernovega sklada je prejela za vlogi Amelie v Verdijevem *Simonu Boccanegri* in Marguerite v Gounodovem *Faustu*.

Dušan Kirbiš (*16. 3. 1953, Jesenice) – slikar. Vizualni umetnik je v prostor slovenske umetnosti stopil že v sedemdestih letih 20. stoletja, ko ga je likovna kritika sprejela med predstavnike sodobne slovenske umetnosti. Njegova dela so znana in priznana doma ter v tujini. Nagrado Prešernovega sklada je prejel za razstavo *O izvoru podob / On the Origin of Images*, ki jo sestavlja pet zaključenih ciklusov: GENIUS LOCI – GENII LOCORUM, PODVAJANJE POGLEDA, OBJECT and ONTOLOGY, SIMULACRA and SIMULATION, TABLEAU OBJECT, razstavljena pa je bila med 30. 3. in 16. 5. 2021 v Galeriji mesta Ptuj.

Špela Čadež (*28. 11. 1977, Ljubljana) – režiserka in avtorica animiranih filmov. Animatorka, režiserka in producentka je svetovno znana umetnica, ki je za svoje delo prejela več domačih ter tujih mednarodnih nagrad, priznanj in nominacij. Leta 2017 je prejela Župančičevo nagrado Mestne občine Ljubljana (MOL). Nagrado Prešernovega sklada je prejela za režijo kratkega animiranega filma *Steakhouse* (2021), ki je bil leta 2021 v Hollywoodu nominiran za nagrado Annie.

***

Proslava ob svečani podelitvi Prešernovih nagrad in nagrad Prešernovega sklada 2022 je potekala na predvečer slovenskega kulturnega praznika, njena programska priprava pa je bila tokrat zaupana režiserki in direktorici gledališča Koper, Katji Pegan (*9. 10. 1965, Koper).

Ana Vičič Stegu

Kmetova samota

Dolga hiša,
nema in tiha.
Vse okrog je mirno.
Za mizo nikogar.

Hrup motorja,
voz, poln zelene trave.
Utrujen si;
boleče roke
se sklepajo v prošnjo za jutrišnji dan.
Pogledaš v nebo
in si rečeš: »Jutri bo dež.«
Hiša je prazna.

Hočem tišino

Povsod okrog
mene drvijo ljudje.

Otrokom smo vzeli otroštvo
in sanje: nikjer ni več
lepe vile s čudežno palico,
ki bi v sanjah raztresala bisere.
In koga še brigajo lepi metulji,
ki se mudijo po tratah?
Koga še brigajo
drobne čebele,
ki mimogrede oplajajo cvetje?

Vse drvi, brez postanka,
vedno hitreje.
Vrtinec nas odnaša,
butamo v neme odmeve.
Glasovi starčkov
ječijo ob skalah morja,
kjer galebi brez prihodnosti
kraljujejo
in čakajo na prvo pomoč.

Jaz pa bi rada slišala bučati reko
in šumeti listje.
Rada bi udomačila veter iz daljave,
ki ponuja pokoj
in prinaša skrivnostne glasove.
Rada bi utrla stezo v gmajne, na jase,
kjer ob curku studenca, v hladu in
v družbi žuželk
počasi zorijo divje češnje.
Rada bi objela tišino,
jo udomačila,
se sprehajala z njo,
ji govorila.

Iztrgan list

Sem kot iztrgan list
iz knjige brez naslova.
Tavam okrog,
kotalim se po strugi rek,
od časa do časa obstanem ob bregu,
čakam na prihodnja veter in dež,
da me spet odneseta drugam.

Sem kot odpadli list,
ki ne ve, kje je drevo,
na katerem je pognal
in zelenel vse tja do jeseni.

Sonce pripeka,
sežiga mi telo,
zdaj, zdaj bom zgorela.
Sem kot iztrgan list,
čakam na veter,
da me spet odžene
v druge kraje.

Ana Vičič Stegu je doma iz Prema pri Ilirski Bistrici. Rojena je bila leta 1946, maturirala je v Postojni, nato pa je leta 1967 odšla v Francijo. Izgubo domačega ognjišča so blažili stiki in sodelovanje ter druženje s Slovenci v slovenski župniji v Parizu. Ko je vodila Društvo Slovencev v Parizu, je zbrala arhive in uredila zbornik *50 let pariške slovenske skupnosti* ter dve obširni izdaji društvenega glasila *Korenine*.

Pesniški navdih se je pojavil v prvih desetletjih tujine, ki ga je doživljala najprej kot izgnanstvo, nato pa kot ponovno rojstvo. V njeni poeziji prevladujeta domotožje in spomin na domače grape, starše in brate. Piše tudi črtice, ki so odsev njenega doživljanja kulturnih in družbenih razlik dveh svetov: domačega v nekdanji Jugoslaviji, kjer je mladost preživela v revščini, hkrati pa so njeni zapisi odsev Francije ter njenih specifičnih družbenih in kulturnih tradicij, načina življenja in mišljenja.

Marjan Strojan

Bratje in sestre, kakšna ljubezen greje vašo sedanjost?
Katera luč presvetli vašo prihodnost, kdo vas, nesrečne,
odreši vas samih? Njena smrt ponižuje vaše dosežke –
nič v primerjavi v Njegovih očeh. Kje so dnevi njenega
prvega svita, spokojnih večerov, njenih ljubezni, jok in
smeh njenih otrok, kje njena žalost: globoko v zvezdah
bije srce Njegove hčere, v katerem ni nikdar pozabljen
noben vaš otrok.

Aleš Jelenko

Soočenje z neskončnim

Šele ko se sprijazniš
s smrtjo,
začneš zares obstajati.
Noben svetlobni žarek
te ne more več
razpoloviti,
noben veter
odpihniti.
Človek ne koraka
proti koncu,
temveč koraka
proti absolutnemu
koncu,
zato naj bodo koraki
odločni,
naj za sabo
puščajo zvok
udarca v prazno.
O, praznina,
ki te slišim,
k tebi sem namenjen,
me že čakaš
z odprtimi rokami?

Smrt, si kaj moja?

Smrt nikoli ni zgolj od tistega,
ki se ga dotakne,
temveč vselej tudi
od nekoga drugega.
To je njena prednost
in naša slabost.
Mi nismo zmožni tolikšne širine.
Morda nas je zato strah
izgubiti sebe, druge nekoliko manj.
So se zaradi tega nekoč mumificirali?
Da so v ovoje poskušali ujeti
vse tisto, kar je znotraj njih,
in vse tisto, kar želi navzven?
Ne vemo.
Vemo pa, da je pokop mrtvega telesa
le ritual za neko drugo – živo – telo,
za tisto, ki se ga smrt ne dotakne fizično,
ampak metaforično.
Ravno zato se človek pogosto vpraša,
zakaj ni smrt namenjena tistemu, ki ga ni
in za kogar sploh obstaja,
temveč vedno za tiste, ki so,
da jih ni?

Molk

Najpomembnejša beseda
je tista,
ki ostane
neizgovorjena.
Nekoč mi je neki mistik
rekel: »Najbolj te slišim
takrat, ko ne govoriš.«
Nisem ga razumel.
Danes je ponedeljek,
danes je drugače;
zunaj pada dež.
Ko sem stopil
na balkon,
sem razumel.
Kaplja ni polzela
po mojem obrazu,
polzela je po zunanjosti
tistega, kar moj obraz prikazuje.
(»Najbolj te slišim
takrat, ko ne govoriš.«)
Voda – potrebna,
da najdemo ogenj.
Ko sem prišel nazaj
v stanovanje,
sem najprej slekel
premočeno jakno,
nato sem molčal.

Andrej Arko

Poslovitev

Poslednje slovo je bilo v viharnem vremenu, sapa je v sunkih nagibala vrhove topolov in škropila s curki dežja vse naokoli. Pred katafalkom se nas je nekaj korakov za slokima ženskama, mračnima ostrnicama, razpostavljenima vsaksebi, stiskalo petindvajset, trideset ljudi. V glavnem moških. Dežnike, ki so nam bili bolj v napoto kot v pomoč, je obračalo, stresalo in zvijalo, naši obrazi pa so silili v tla, da bi jih mokrota tako čim manj dosegla.

Civilen pogreb.

»Kaj drugih svojcev ni?«

»Si pozabil, da mu je sestra umrla že v otroštvu?«

»Vem, ampak prav njegovih …«

»Očitno sta ti stari pred nama, kar pač sta.«

»Bedno, tako malo svojcev.«

»Čuj, Mirko, mu boš ti govoril, ni videti, da bo kdo drug.«

»Kako jaz?! Nisem pripravljen. Pa tudi premalo vem o njem.«

»Ah, kar nekaj povej! Na kratko. Saj nihče ne ve kaj dosti.«

»Pa zakaj ravno jaz? Bo že kdo drug. Ali pa ti povej! Točno, Gašper, ti povej! Vidva sta skupaj hodila v glasbeno šolo.«

»Čakaj malo, pa ti si bil predsednik razreda!«

»Ja, no, v redu, pa kaj! Naj bi mi kdo prej rekel. Porka, kakšni sošolci!«

»Daj, nehaj tako glasno …«

Jaz da bi mu govoril? Zarotnik v meni se je takoj oglasil: Ne! Kaj ni pokojni nekoč, ko sem se v teku nerodno zapletel v jopico, ki jo je vihtel okoli sebe kot kadilnico, in sem telebnil na asfaltirano košarkarsko igrišče – kaj se ni ta sošolec brezbrižno potuhnil in korakal dalje, medtem ko sem obležal z zlomljeno podlaktnico in z grdo odrgnjenim čelom? In tako bi še ležal nekaj časa, če me ne bi drug sošolec, Dinko, previdno dvignil in mi pomagal nazaj v šolo, v slačilnico, kjer mi je izmil rano ter mi pomagal domov, da so me odpravili v bolnišnico. In kaj se ni pokojni nekoč škodoželjno režal, ko sem pri uri zemljepisa fasal cvek in zraven še posmehljivo profesorjevo pripombo na račun moje nepripravljenosti?

S podesta pred mikrofonom sem z očmi bežno prekril navzoče in se ustavil na tistih ženskah, visokih črnih postavah z upognjenima glavama, mirujočima žerjavoma s povešenima kljunoma. Najbrž kaki sorodnici, kdo bi ju poznal. Spreletel me je občutek, da jima ni prav, ker bo zdaj nemara dolgovezen govor, ko naj bi bilo vendar čim prej vsega konec, četudi bi grobarji kar sami ponesli žaro k odprtemu grobu, mi pa da bi se brž razšli na toplo. In prav tedaj, ko sem se namenil začeti, se nam je nad glave razkotalil razdiralen grom brez bliska. Nagonsko sem sklonil glavo in počakal, da se je razdrdral. Potem sem v štropotajočo nadležnost začel približno takole.

»Dragi sorodnici, spoštovani žalni zbor! Stojimo pred žaro sošolca, ki je v življenju prejel mnogo talentov, a jih ni zakopal, ampak jih je še pomnožil. Ni bil namreč samo odprte glave, bil je tudi marljiv. To se je pokazalo že v šoli. Vojko je bil namreč večni

odličnjak. To sploh ni bilo vprašanje. Pač pa je kvečjemu bilo vprašanje, ali bo za šolski uspeh nagrajen ali pa bo kakšno leto – v narekovajih – samo pohvaljen. Uradno, pisno pohvaljen, se razume. Bil je tudi nadarjen za glasbo. Vzporedno s šolanjem na gimnaziji je hodil še k pouku klavirja in glasbene teorije ter na koncertih, ki jih je prirejala glasbena šola, uspešno nastopal samostojno in včasih spremljal kakega violinista ali pevca. Zaostajal pa ni niti v športu. Na gimnazijskih prvenstvih v krosu je zastopal naš razred. Povrhu tega je ljubil gore in bil izvoljen za tajnika gimnazijske planinske skupine. Vendar se je v gore podajal najraje sam. Omenil bi še nekaj, kar tudi govori o njegovi notranji urejenosti, namreč vedno je bil brezhibno oblečen, skromno sicer, vendar usklajeno, z nekakšno diskretno eleganco, nič preveč značilno za ponavadi razpuščene najstnike. Našemu razredu se je pridružil v drugem letniku, potem ko je prvega kar preskočil. Bil je potemtakem najmlajši, pa vendar vedno najboljši. Po maturi je s polno zavzetostjo nadaljeval študij in med prvimi diplomiral iz teoretične matematike, nato pa se odpravil na izpopolnjevanje v Nemčijo. Na Tehniški visoki šoli v Rosenheimu pa so ga zaradi njegovih velikih sposobnosti zadržali in je kar ostal tam. Izmed vseh naših sošolk in sošolcev se je s svojo znanstveno dejavnostjo povzpel najviše in v tem je lahko vzor mladim, nam pa v zadoščenje, da smo imeli v svoji sredi tako uspešnega vrstnika. Hudo nam je, da zdaj lega v grob, ko bi lahko še marsikaj ustvaril. Vedno nam bo ostal v najlepšem spominu.«

Ko sem približno tako nepripravljen napaberkoval med ljudi še svoje zadnje besede sošolcu v slovo, sem si oddahnil. In objel me je občutek, da so si oddahnili tudi navzoči, ker nisem bil predolg. Kajti sunki vetra so nosili dež enako kot prej. In tako je bilo tudi vse do groba, kamor nas je na začetek poti pospremila Chopinova *Balada v g-molu*, ki pa je rahlo hreščala iz prehlajenega zvočnika.

Kolikor sem opazil, se iz sprevoda nihče ni zmaknil. Pač pa je bilo pri odprtem grobu opravljeno vse na naglo, z nekakšno mrzlično ihto. Rokohitrski grobarji s polivinilnimi plahticami, visečimi pod klobuki, so se naenkrat razmaknili, mi pa smo mehanično odmetali nekaj mokrega zelenja na žaro in malone stekli proč.

Takoj ko se nas je peščica sošolk in sošolcev začela oddaljevati, me je od zadaj nekaj prijelo za rokav. Bila je ena tistih dveh spred katafalka. Ni bila več videti tako sloka, kot se je zdela prej. Skozi dež je iz njenih oči pohitela pomirjenost, skoraj dobrotljivost. Kljub temu je vame dahnil nemir, ker me je zmedla nepričakovanost srečanja.

»Gospod, s sestrično se vam zahvaljujeva za tako občuteni nagovor najinemu bratrancu. Ste ga pa morali imeti zelo radi, da ste tako lepo govorili o njem. Res, prisrčna hvala!«

Premočeni lasje so se ji spotegovali na čelo prav do obrvi. Morala je biti starejša od svojega mrtvega sorodnika. Njene sestrične že ni bilo, ona pa je kar obstala, kakor da ni vedela, kaj bi še rekla, za dež pa kot da ji ni bilo več mar. Odmaknil sem se z bednimi besedami, da je bil sošolec vreden same hvale in da je škoda, ker je bil pogreb v tako slabem vremenu, kdo bi si mislil, saj je še ves dopoldan dobro kazalo …

Hoteli smo se kar najhitreje poraztresti s pokopališča, a je obveljala Gašperjeva, da se dobimo pri Totenbirtu v posebni sobi, kar je rezerviral že prej in kjer bi si pogreli telo in dušo. Tako je bilo tudi tedaj, ko so nam umrle prve sošolke, najprej dve še neporočeni, potem pa ena že z družinico. Takrat je bilo najhuje in smo v gostilni ostali malone v tihoti. Ker smo bili še tako mladi, da so nam tiste mlade smrti vzele skoraj vse besede iz ust.

To pot pa je Gašper predlagal, naj bi vsak izmed nas obudil kak spomin na Vojka. Da bi se mu približali z blago mislijo, da bi ga tako v duhu pospremili v večni prostor,

mi, ki se nadejamo, da ne pojdemo še tako hitro za njim, o čemer nas prepričujejo še ne previsoka leta, varljivo sicer, a nam statistika v tem za zdaj vendarle prihaja naproti.

Dokler niso prišli na mizo prvi požirki, je bilo razen posamičnega vzdihovanja, v kako obupnem vremenu je moral biti pogreb, v glavnem vse tiho. Uplahnili smo kot meduze na suhem. Kakor da bi z odhodom sošolca še od nas odteklo življenje. Iz nekoliko premočenih oblačil se je v prostor dvigala kiselkasta sopara.

»No, kdo bo zdaj začel?«

»Predsednik!«

»Pa kako?! Saj sem govoril že na pokopališču.«

»Kaj potem?! Tisto ni bilo osebno. Začni s kakim spominom nanj, potem bomo pa še mi za tabo.«

De mortuis nil nisi bene.[1] A kako naj povem kaj dobrega, ko pa je v košari mojih spominov na druženje z Vojkom bolj malo jedrih orehov. In človek se v dolgi odsotnosti odtuji, se prvi hip ne spomni ničesar bistvenega, pozabi. Kdo je kdaj vzel v misel tega našega sošolca, ki ga desetletja ni bilo med nami, ki se, kolikor vem, ni udeleževal srečanj ob okroglih obletnicah naše mature, čeprav Bavarska ni tako daleč.

»Dobro, če že moram najprej jaz … no, moj prvi spomin nanj seže v čas, ko se je na začetku šolskega leta pridružil našemu razredu in takoj pokazal, kaj zmore. Začutil se je samotnega v naši enosti, ker smo se vsi poznali od prej. Zato se je brž potrudil zatresti razred s svojo opredmeteno vsevednostjo. Tako nam je skušal zbuditi zanimanje zase, vendar ne z namenom, da bi ga čim prej sprejeli medse, ampak da bi se razkazal v svoji nenadkriljivosti. Drugače pa nas radar njegovega zanimanja sploh ni zaznaval.

Ko je nekoč v odmoru vzel iz torbe debelo pomarančo, so se zabliskale oči Alenki, no, saj danes je ni tu, in ga je zaprosila za kak krhelj. ›Ne,‹ je odbil, ›moja mama je morala pomaranče drago plačati.‹ Ker pa je potem med klopi udarila porazna tišina in se je Alenka potegnila vase v osuplem sramu zaradi občutka poželjivosti, se je premislil in ji vendar ponudil nekaj sadeža. Takrat se je, kot veste, pomaranče bolj poredko dobilo, največkrat so se pojavile ob novem letu, vendar ne pred božičem, ker ga uradno ni bilo.

Sicer pa ta hip ne morem kar naenkrat izvleči iz spomina kakega drugega dogodka v povezavi z Vojcem. No, to vem, da ni maral, če smo ga klicali Vojc.

Nekoč v glavnem odmoru sem na hodniku po naključju šel mimo njega in njegove sloke mame, ko se je ravno pozdravila z našo razredničarko, h kateri se je očitno namenila na govorilno uro: ›Kako je pa kaj z našim Vojkcem?‹

Matematika je bila njegov mesija. Nas na obzorju njegovega zanimanja kmalu po tistem, ko se je pridružil našemu razredu, torej ni bilo več. Bile so številke, simboli, zakoni, pravila, formule, izračuni, bila so sklepanja, kombinacije, preigravanje možnosti. In bile so petice, petice, petice. Nas pa ni bilo. Tako ali tako je vsa leta sedel sam v prvi klopi, potem ko jo je spraznil Franc, saj je bil Franc, a ne, potem ko tisti Franc ni opravil popravnega izpita čez prvi letnik.«

Sem res vse to napletel? Zakaj sem brcal v truplo? Izkaznica moje dvoličnosti je bila zdaj vsem na očeh. Čudil sem se samemu sebi, da so mi nenadoma zleteli iz ust spomini na dogodke, ki se po toliko desetletjih še vedno niso razblinili. A ta moj odmik v preteklost je potem očitno spodbudil že naslednjega obujevalca spominov na pokojnega. Jaz pa sem bil tisti, ki je sprožil plaz obrekovanja. Ampak kriv je Gašper, ker je ves čas drezal vame: najprej z nagovorom pred Vojkovo žaro, potem pa še s spomini nanj.

»No, naj še sam povem nekaj besed,« se je odhrkal Jože. »Na dogodek s pomarančo, ki ga je omenil Mirko, sem že pozabil. A kot se mogoče še kdo spominja, sem bil bolj slab v

[1] O mrtvih nič, če ni dobro.

matematiki in fiziki. Pa sem nekoč prosil Vojca, da bi me malo podučil. Tako da ne bi jaz stalno visel na dvojki v bojazni, da nekega dne še te ne bi dosegel. Bil je pripravljen priti k meni domov, čeprav sem mislil, da se bova kar po pouku malo usedla in mi bo tam odprl skrinjo svojega znanja. No, že takoj prvič je prišel k meni točno ob šestih zvečer, kakor sva bila dogovorjena. Hotel je, da rešujem naloge brez njegove pomoči, dokler se mi ne bi ustavilo. Vendar jaz večinoma še začeti nisem znal. To mu je dvignilo sapo, vendar se je obvladal. Potem mi je stoično nakazal smer rešitve. Preden smo pisali matematiko, je prišel še dvakrat. Zmeraj točno ob šestih, ob osemnajstih, kot je rekel. No, tisto matematično šolsko nalogo sem pisal minus štiri. S ponosom sem si jo ogledoval. V odmoru pa se mi je približal Vojc: ›Ti, zdaj sva pa midva malo v žlahti, se ti ne zdi?‹ Ker sem ga očitno nemočno gledal, mi je pojasnil: ›Ti si pisal matematiko štiri, a ne, toda to štirico sem zaslužil jaz. Ampak ti mi je še nisi plačal. – Ja, kaj me gledaš?‹ Moral sem ga res sesuto pogledati, on pa ni dajal niti najmanjšega občutka, da bi ga polila kaka zadrega. Nasprotno, čisto naravno me je vprašal: ›A nimaš nič prihrankov?‹ – ›Ne,‹ sem rekel, saj jih res nisem imel, ker se v dijaškem času sploh nisem ukvarjal z mislijo, da bi moral imeti posebej svoj denar. Kadar sem ga dobil od staršev, kolikor sem ga pač dobil, sem si kaj kupil. ›Ja, potem pa reci staršem, naj ti dajo. Toliko vsaj, da bom imel trikrat za kino.‹«

Potem je še nekaj drugih, spodbujenih s kamni, vrženimi v pokojnega, napredalo svoje zamere.

»A ima smisel, da se takole kobalimo čez Vojca? Mrtev je in konec. Povejte rajši, kako ste kaj preživeli dopust. Jaz sem bila v Španiji, pravzaprav v Kataloniji. Praktično vsak dan brez oblačka. Urejene plaže, nisem pričakovala. Hrana – super! Pa še prav ugodne cene. Sladoled napol zastonj. Skratka, priporočam,« je presekala Stana.

Nepričakovani strel nas je stresel v sedanjost. Ubil je še nadaljnji smisel sprehodov v minulost. Dokončno smo obtičali v tukajšnjosti in zdajšnjosti. Vsak čas se bomo razšli in se bog ve kdaj spet takole sestali. Morda ob naslednji obletnici mature. Ali pa nemara še prej ob pogrebu spet koga iz naših vrst. Stana ima prav. Vsaj slepimo se lahko, da smo še sredi življenja.

Potem se je Milena spomnila, da bi se pomenili, koliko tablet mora kdo pogoltniti na dan. Pa kako kaj prenašamo zdravstvene tegobe, bolečine …

In kmalu se je vse zvrnilo v vprašanje, za čem neki je umrl Vojko. Ugibali smo v prazno.

»Le kdo bo zdaj naslednji,« je kar naenkrat tiho priletelo od Sabine z nedolžnim, sočutnim glasom. Iskreno, kot drugače ni znala.

»Predsednik, ti moraš crkniti poslednji. Da nam boš lahko, preden nas bodo ruknili v jamo, vsem tako lepo rožice sadil, kot si danes Vojcu. Čeprav si mogoče ne zaslužimo.«

Mladen ga je očitno imel že nekoliko pod kapo, a so njegove besede vseeno krepko udarile po moji vesti. Toda v ta položaj me je spravil Gašper, sem opravičeval svojo dvoličnost.

»Veste kaj, pojdimo domov, jaz ne morem več,« je dahnil Štefan.

»Počakaj me, grem s tabo, samo še na vece stopim,« se je zganil še Gašper.

Ko smo torej po Stanini zaslugi nehali glodati mrtvega Vojka, smo se končno dvignili. Gašper nas je ujel že na parkirišču. Povedal je, da sta tudi Vojkovi sestrični ravno odhajali in je eni celo pomagal obleči dežni plašč. In mimogrede izvedel, da Vojko ni več živel na Bavarskem, temveč pri nas, v najetem stanovanju, sam, odmaknjeno, brez stikov.

In da se je sam odločil potegniti zasilno zavoro in izstopiti iz vlaka življenja …

Dež je ponehal.

Vanda Šega

Sledi

Stopam po svežem snegu. V belo. V čisto. Oster mraz ovija in osvobaja telo in misli. Poletela bi ...

Da. Kot ptica, ki ji sledim s pogledom, bi merila širjave, se ogledovala v gladini Cerkniškega jezera, se dotikala smrek in trsja in skal na grebenu Javornikov, drsela ob boku Slivnice. Pa sem na tleh. Za sabo puščam odtise, stopinje, sledi.

Ne vem natanko, kdaj se je beseda naselila vame. Z gotovostjo pa se spominjam, kdaj je pesem, skrita, sramežljiva, neslišna, postala moja sopotnica, moja prijateljica. Ponoči. V samoti. V samosti. V pogrešanju besed dóma so črke postale dom za besede. In besede svet, ki je odpiral uvide v lepoto – literature, slikarstva, glasbe in giba. V vsem je bilo in je nekaj skrivnostnega, mističnega, svetega. Drugačnega od znanega vsakdana in zapovedanega reda. Umetnost je postala utež, ki je držala v ravnovesju realnost in sanje, prepovedi in svobodo, strah in pogum.

Pogum?

Ob izidu prve pesniške zbirke *Skrhane sanje* februarja 1988 mi je eden od mojih nekdanjih profesorjev v čestitki napisal, da občuduje moj pogum. Takrat ga nisem razumela. Šele ob predstavitvi desete, enajste knjige sem razmišljala o sporočilu njegovih besed. Ob polni dvorani obiskovalcev me je obšla misel, da vendarle ne gre le za besede, za ustvarjene like in izpisane zgodbe. Poslušalcem in bralcem dovoliš, da vidijo tvoje misli, tvoja razmišljanja, poglede, stiske, strahove. Včasih se v besedah prepoznajo in jih je strah in sram, drugič te objamejo, ker si jim posodil glas, povedal tisto, česar sami ne znajo ali si ne upajo. Ti odzivi so neprecenljivi. Povedo ti, kdo si. Kako ti je uspelo ubesediti nekaj izmuzljivega. Kako nastaviti ogledalo tistemu, česar ne želimo videti?

Gledališče, film, knjige, glasba – različni jeziki istih ali podobnih zgodb. Včasih ena govorica v drugi, včasih vse skupaj v istem trenutku, ki te zdrami, zaboli, prevzame in osvoji. In spravi do solz. Da začutiš, kako je nekaj v tebi zares živo, nekaj, kar se je odzvalo kot prevod tvojih vrednot, tvojih misli, strahov, prebujenih iluzij.

V besedi dobi trenutek pečat, okvir, mesto, kjer ga je mogoče znova prepoznati. Kaj pa sebe? Koliko je zaznati tisto preprosto, sramežljivo skico obraza, ki je z zadržanim dihom sledila prvim odzivom poslušalcev *Skrhanih sanj* v odlični interpretaciji Marijane Brecelj? Čas je gnetel, brusil, jemal in nalagal nove možnosti, nove načine, nove ljudi, drugačne odzive. Na videz naključna srečanja, izmenjave besed in energij, so risali nove pokrajine mojih védenj.

Vse napisane besede so se rojevale ponoči, v tišini, v vzporednem svetu. Včasih so prišle kot utrinki, kot pesmi, kot odzivi na slišano in videno, kar me je zdrznilo, prizadelo, opomnilo, prebudilo ali objelo. Nekajkrat so se

Foto: osebni arhiv

besede nagnetle v val, v vihar, v nemir, ki je moral iztisniti zgodbo, odjek kriku, glasu, ki mi ni dal miru.

Prisluhnila sem notranjemu drhtenju, ki me je zajelo kot morska pena. V čarovniji takšnega razpoloženja so nastale kratke zgodbe *Vezenje kroga* in romanov *Nikogaršnja* in *Polovica dvojine*. Slednji se zelo obotavlja skozi tiskarske stroje. Je kriva številka trinajst? Ali pa se v njem lomi tista polovica mene, ki se izprašuje, ali niso vse najlepše zgodbe že napisane.

Človek vedno drsi med svetovi, ki jih že pozna, med besedili, ki jih je že bral, med slikami, ki jih je že videl, med zvoki, ki ji je že slišal. Obenem pa išče tudi neznano, še ne videno, še ne slišano. Da bi prestopil mejo, poletel više, doživel izjemno, spoznal skrivnostno. Vedno ga vznemirja in privlači nerazumljivo, osupljivo, neznano.

Je to iskanje smisla? V njem sta lepota in vera. Za vsakogar edinstvena, osebna in posebna. Ukrojena po duši, po meri vsega, kar posameznik je.

Lepota je v *Poletju* Ivane Kobilca, v *Petelinu* Franceta Slane, v kreaciji Alana Hranitelja, v gledaliških in baletnih predstavah, v *Ave Mariji* in *Sveti noči*, pa naj jih vidimo ali slišimo kjer koli. Je na Prešernovem trgu, v Moderni galeriji ali na eni od ulic, ki se vzpenjajo na pariški Montmartre. To so doživetja, ki ti vzamejo dih in ti ga vrnejo z blagodejnim vzdihom zadovoljstva.

Enako je z besedami, knjigami. Oboje je samotno početje. Pisanje in branje. Je pogovor z junaki, s prostori, s časom. Je interpretacija, podoživljanje, spominjanje, spreminjanje.

Literarnim besedam sem se vedno pustila zapeljati. Danes vem, da so prišle vedno v pravem trenutku. Da sem z njimi postavljala meje, odgovarjala na nerazumljivo, odpirala poti do bližin, ki so vodile k dobremu, lepemu, k Človeku v človeku.

Motive je prinašal čas, saj sem bila, v nenehnem stiku z ljudmi, kot lakmusov papir, nalepljen na kožo moje duše. Vedno sem se odzivala s svojo govorico. Večino besed pa sem zapisala v premnogih takšnih in drugačnih zapisih, poročilih, člankih, uvodnikih.

Edine besede, ki sem jih desetletja nosila v sebi, kot ubesedene slike, sem neko poletje odložila v zbirko *Olupki srca*. Bile so pripovedi mojega očeta o času v Auschwitzu in času potem. Najnežnejše in najgrozovitejše. Preložene na papir so postale ljubezen. Ljubezen! In molitev, da takšni vlaki nikoli več ne bi vozili po tem lepem planetu. Malo me je strah, da *Psalmi za sožitje*, kot je podnaslov zbirke, niso nagovorili dovolj in pravih ljudi. Zbirka je izšla v tujini in v večini izvodov tam tudi ostala, kot bi nekaj zadrževalo resnico ljubezni, izpovedano v njej.

Zavedam se, kako silno moč imajo besede. Zapisane in izrečene. Zato spoštljivo ravnam z njimi, ko jih berem in ko jih pišem. V vseh puščam delček sebe, sledi v vsem, kar sem. Iskalka lepega.

Matija Remše

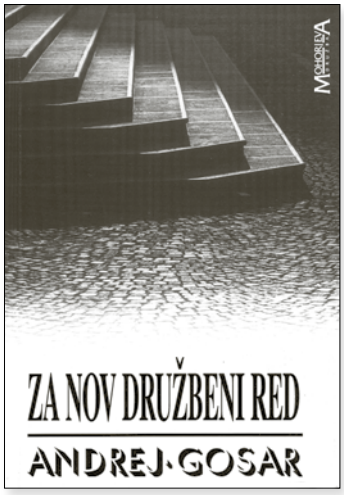
Naključna trojka

Ker epidemiološki položaj občasno hromi komunikacijo in pristop do knjižničnih gradiv, sem se tokrat zatekel kar k svoji knjižni omari in iz nje naključno od leve proti desni pobral tri knjige, na hrbtih katerih se mi je najprej ustavilo oko.

Morda pa za vsako od njih obstaja (ali pa si ga zamislim) kak poseben, oddaljen razlog, da se je znašla v tem ožjem, prigodnem mehurčku.

Za prvo na primer to, da je že v času pred drugo svetovno vojno ponujala analizo družbenih okoliščin in potencialne smeri razvoja, ko je v letih od 1933 do 1935 prvič izšla pri Mohorjevi v celovitem obsegu (v dveh delih na več kot 1600 straneh), in jo je družba drugič, v skrčeni pa vsebinsko neokrnjeni in preglednejši obliki v priredbi Lada Ločniškarja (tudi soorganizatorja znanih zarjanskih bohinjskih tednov), izdala na začetku poti samostojne slovenske države kot neke vrste osvežen, prej pozabljen in zanemarjen kažipot. V tem smislu je prav opozoriti nanjo v času bližajočih se slovenskih vsestranskih volitev, ko se zdi, kakor običajno ob takih trenutkih, da je treba znova »izumljati toplo vodo«. Pa bi bilo marsikdaj dovolj le obuditi zgodovinski spomin in s sodobnim premislekom priti do analognih, če ne celo istih spoznanj, ki so jih srečali že pred nami.

Gre za knjigo Andreja Gosarja ***Za nov družbeni red. Sistem krščanskega socialnega aktivizma***; 13,5 cm x 19,5 cm; broš.; 280 str.; Znanstvena knjižnica 27; Mohorjeva družba Celje, 1994.

Paleta obravnavanih vprašanj tistega časa je (razen morda občestvenosti in samoupravljanja, ki se dozdevata kakor vržena v pepel zgodovine) skladna z današnjo: o demokraciji, kritiki parlamentarizma, socialnem zavarovanju, gospodarskih vprašanjih, kmetijstvu, zadružništvu in družinskih kmetijah, podružbljenem gospodarstvu, etiki v gospodarstvu, umski in moralni zrelosti ljudi (danes opevano geslo: poštenost, sodelovanje, neprepirljivost, spoštovanje). Knjiga prinaša Ločniškarjevi uvodni kratki besedili Iz življenja dr. Andreja Gosarja (kratke življenjepisne podatke najdemo tudi na zavihih ovitka) ter Uvodne misli in pripombe. Gosarjeva razmišljanja so podana v dveh delih. Prvi zajema teorijo, sociološke in tržno gospodarske osnove, drugi, nekoliko obsežnejši, pa razloži cilje in pokaže poti, po katerih naj bi hodilo krščansko socialno gibanje.

Na zadnji strani ovitka preberemo Gosarjev citat:

> Naravni red in zdrava pamet zahtevata, naj skrbi najprej vsak sam zase in za svojo blaginjo. Delati, kot da bi to skrb in odgovornost prevzela družba ali država, se pravi naravni red stvari postavljati na glavo. Kdo pa je tista družba, ki naj bi za ljudi bolje in uspešneje skrbela, kakor zmorejo ljudje to sami?

Če bi se ob tem kdo spomnil vulgarne izjave nekdanje železne lady v Veliki Britaniji, ki je trdila, da družbe sploh ni, in hotel našega avtorja potisniti skozi čas in prostor v njen objem, bi ne mogel biti dlje od resnice in njegovega duha.

V nasprotju s poznejšimi prilastitelji in za nekaj časa absolutnimi krojači slovenske zgodovine, ki so sledili nasilnemu vzorcu spreobračanja (razvoja?) družbenih razmerij in odnosov, predlaga avtor idejni in nravni prerod, ki se upreta materializmu (ne toliko filozofsko teoretičnemu kot praktičnemu) in mamonizmu (čaščenju kapitala in klečanju pred njim). Katoličani so zanj »poklicani in dolžni postati glavni nosilci občestvenega pojmovanja in glavni izvrševalci občestvenih idej v javnem, političnem življenju«. Pri tem se zaveda, da je

> vsak socialni načrt in program nujno le abstrakcija. Realno družbeno življenje namreč ni sistem, ki bi bil zgrajen na enotnem načelu, temveč sloni na polarnosti, na nasprotovanju različnih načel, različnih vidikov, stremljenj in struj. Tu tiči glavni vzrok, zakaj ni mogoče začrtati splošno veljavnega načrta in programa za preoblikovanje družbe.

Sam razmišljam, da je nedvomno res, da dobri odnosi na osebni ravni, v človekovem mikrookolju, ne ostanejo brez učinka tudi na širše družbeno razpoloženje. Vsota medosebnih ljubeznivosti ne povzroči družbenega zla.

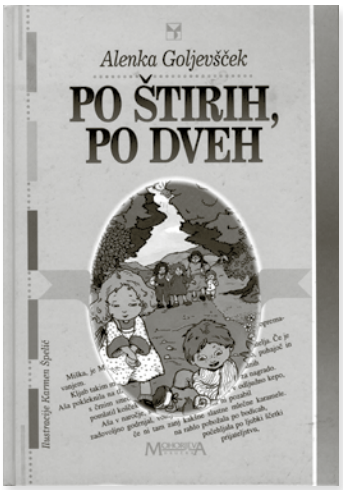
Kakor zapiše Gosar:

> Končno se moramo zavedati, da ne vodijo družbenega življenja samo preudarne, razumne sile, temveč imajo v njem največkrat odločilno moč iracionalne okoliščine. (Kakor pač tudi v človekovem osebnem življenju! Op. M. R.) Kako malo vemo mnogokrat o odločilnih silah in komponentah realnega družbenega življenja in kako malo lahko povemo o njegovem bodočem razvoju. Zavest, da vladajo svetu božji zakoni pravice in lepote, daje našemu razmišljanju in iskanju ter zlasti našemu praktičnemu delu in boju za nov, boljši in pravičnejši družbeni red, kljub vsej negotovosti, vendarle globok smisel in praktično veljavo. Vse, kar koli bomo resničnega, lepega in dobrega storili za preureditev družbe, bo prej ali slej obrodilo dober sad, bo prispevalo k blagostanju in sreči ljudi na zemlji.

Izziv za prihodnost v vseh pogledih, predvsem ob tistem nazaj in z ozirom na tako neaktualno omenjanje božjih zakonov. Tu mi pride na misel novozavezni citat (menda Pavlov): »Moč se v nemoči spopolnjuje.«

Lektorica je bila Polona Kisovec, opremljevalec pa Marjan Paternoster.

Alenka Goljevšček: ***Po štirih, po dveh***; 16,5 cm x 23,5 cm; broš. in vez.; ilustr.; 180 str.; Redna zbirka Mohorjeve družbe Celje za leto 1996.

To je knjiga iz Redne zbirke. Gospe Goljevščkove nisem nikoli srečal v živo. Poznal sem jo po njenih delih in po tem, da je poročena s Tarasom Kermaunerjem. Vedel sem, da živita na Krasu v kraju, ki se imenuje Avber. Ne spomnim se, kako je njen rokopis prišel k nam. Ko so sredi poletja prišli iz tiskarne odtisi za korekturo, jih je bilo seveda treba odnesti avtorici na vpogled. Nekdo mi je namignil, da zakoncev Kermauner ne bom našel na Krasu in da poletje preživljata v Zgornji Radovni. Spominjam se, da sem se tja vozil čez Mojstrano po od deževja precej razdrapani cesti, bleščeče beli v poletnem soncu, ki se strmo vzpne s savske strani in na drugi strmo spusti v Radovno. Doma sem našel le gospoda Tarasa. Gospa Alenka je odšla z otroki po dolini Krme na Kredarico in morda celo na Triglav. Znani kulturnik me je posadil za mizo na trati, mi nalil sok in se spustil z menoj v pogovor, od katerega se poleg tega, da je obljubil prebrane odtise vrniti nazaj v nekaj dneh, spomnim še, kako je potožil, da mu nadškof Šuštar ne odgovarja več prav na vse, kar mu pošilja. Obzirno sem mu razlagal o zaposlenosti ordinarija, da morda kljub dobri volji nima časa prebrati vsega, kar gospod Kermauner v svoji miselni in ustvarjalni zagnanosti ustvari. Ne vem, ali sem ga s tem kaj potolažil. Vračal sem se skozi Radovno proti Gorjam in se čudil čudovitim svetlobam osončenega bukovega gozda, pa senožetim in starim gorenjskim poslopjem ob poti.

Ta knjiga dramatičarke, esejistke, pisateljice, ki je del svojega življenja poučevala na klasičnem delu II. državne gimnazije, »Šubičke«, prepričljivo in mikavno govori o otroškem srečevanju z živalmi, ki človeka v mestnem in kmečkem okolju najpogosteje spremljajo – s psički in mucami pa tudi nekaterimi drugimi. Večinoma babičine pripovedi in razmišljanja tu in tam prekinejo otroške pripombe, ki dajejo besedilu še dodatno živost in nevsiljivo pričujejo, na kako plodna tla padejo sporočila o življenjskih doživetjih mladim rodovom, ki so navadno lažja in bolj neposredna med dvema časovno oddaljenejšima generacijama – med babicami, dedki in vnučki. Ob koncu »mačkijad in pesijad pa malo mešanega« so v pripovedi o Capki posredno opisani tudi vtisi s potovanja zakoncev Kermauner v obe Ameriki, verjetno povezanega z dejstvom, da je dr. Goljevščkova med letoma 1993 in 1996 sodelovala tudi v projektu raziskave slovenske izseljenske književnosti. Odziv na *Po štirih, po dveh* smo zato lahko čez čas brali tudi v *Meddobju*.

Odlomek za pokušino:

> »Saj ni hujše bolečine od tega, da nisi nikomur potreben in od nikogar zaželen. Ljubezen je močna – kaj je zanjo takle piškav ocean in vse gore in doline in reke in puščave. Nič. Ni je sile na svetu, ki bi ji mogla preprečiti, da ne bi

preletela vseh razdalj in pošepetala na prisluškujoče uho: rada te imam. Poleg tega pa je Aša trdno prepričana, da se bosta s Capko še srečali …«

»Kako, a bo Aša šla še tja?« je planila Severina.

»A jo bo šla iskat?« je istočasno skočila Brina.

»Ne, Aša ne bo več potovala čez morje, vsaj kolikor je od nje odvisno, ne … Ampak poglej: ko je Bog sklepal s človekom novo zavezo, je nekaj obljubil … človeku je dopustil bežen vpogled v skrivnost svojega odrešenjskega načrta: obljubil je, da bo ob koncu časov prenovil ves svet, da bo ustvaril Novo nebo in Novo zemljo, ki bosta skoz in skoz presvetljena z njegovo ljubeznijo. In ker Bog ni človek, ki rad kaj obljubi kar v tri dni, mu Aša verjame, da je mislil resno … vsekakor je stvar tako pomembna, da ga namerava držati za besedo, presneto da res, čeprav si niti v sanjah ne more predstavljati, kako bo izpeljal ta težki posel. Ko pa se ga bo lotil, ne bo pozabil na nobeno stvar, tudi na najdrobnejši kamenček in najmanjšega žužka ne – kako le, če pa je vse njegovo in je v vsem sled njegovega stvariteljskega *Bodi!*«

Knjigo je ilustrirala Karmen Špelič, opremila pa, kakor dolgo vrsto naših Rednih zbirk, Mihaela Svetek.

Serge Lentz: ***Vladimir Rubajev ali pokrajine irealnosti***; 12,5 cm x 21 cm; broš.; 664 str.; Mohorjeva družba Celje, 2009.

»Dvakrat na teden je šel mladenič v vas in stopil v Šimonovo hišo. Tu se je seznanjal z aritmetiko in načeli upravljanja. Sprva je upravitelj gojil noro upanje, da bo ob njegovem poučevanju zrastel vsaj en Rubajev, ki se bo spoznal na to, kako delujeta posestvo in destilarna. A kakor so minevali dnevi, tako je upanje vedno bolj kopnelo. Ko sta imela za seboj osnovne dejavnosti, je ostal Vladimir popolnoma nedovzeten za pojma koristi in rentabilnosti. Pred številkami je široko zehal, mukoma se mu je posrečilo deliti trištevilčna števila in kakor da bi tako hotela usoda, je pri odštevanju skoraj vedno pozabil, koliko mora nesti naprej. Kljub temu je starec vztrajal:

»Moraš se naučiti. Zmerom ne bom jaz tukaj, da bi ti pokazal, kje drži pot zdrave pameti. Če ne znaš upravljati tako, da je tebi v prid, te ljudje okradejo.«

»Zakaj?« je začudeno vprašal Vladimir. »Saj jim nisem nič storil; zakaj bi me potem okradli?«

Šimon je potrto zmajal z glavo in razlagal naprej:

»Imam vrečo pšenice, ki me stane tri rublje. Če jo prodam za šest rubljev, koliko mi ostane?«

»Šest rubljev.«

»Kaj pa še,« je zastokal upravitelj. »Ostanejo mi trije rublji.«

»Saj si pravkar rekel, da jo prodaš za šest rubljev. Torej ti ostane šest rubljev in ne trije.«

»Trije rublji! Toliko sem plačal za vrečo. Trije drugi rublji pa so tisto, kar sem zaslužil, ko sem vrečo pšenice spet prodal. To je moj dobiček, razumeš? Moj dobiček.«

»Ampak kaj imaš od dobička, če nimaš več pšenice?«

»Še bolj je omejen od svojega očeta,« se je potožil Šimon hčeri, ko je prišla k njemu na večerjo za sabat, v petek zvečer. »Ne posreči se mu dopovedati, kaj je to dobiček. Oj, vej! Če jutri umrem, bomo vsi uničeni.«

»Saj bo nazadnje razumel,« ga je tolažila Bajla. »Tako mlad je še.«

»Ne,« je tarnal Šimon, »brezupno je. Je pač goj in ima pravo gojevsko butico. Nikoli ne bo bolje. Jaz sem v njegovih letih že znal dovolj, da bi bil lahko kralju prodal njegovo lastno krono. On pa ne bi bil zmožen niti prodati palice šepavcu.«

»To pa res,« se je nasmehnila Bajla. »Prav gotovo bi mu jo podaril.«

Serge Lentz je francoski avtor ukrajinskega rodu, rojen v Parizu leta 1934. Študiral in diplomiral je na L'Institut des Sciences Politiques v Parizu in na Cambridge University v Angliji. Bil je vojni poročevalec iz Konga, Alžirije, Vietnama, Izraela, Biafre, Iraka in od drugod. Pisal je reportaže s Kitajske za *Washington Post* in *Paris Match*. Obravnaval je dogajanja na tihomorskih otočjih in na severnem ter južnem polu. Sodeloval je v pripravi televizijskih dokumentarnih serij v Franciji in Angliji. Za roman o Vladimirju Rubajevu je prejel literarno nagrado leta 1985. Umrl je konec decembra lani v Bruslju in je bil na predzadnji dan leta pokopan v Parizu.

Prevajalec (več kot 90 prevedenih del), urednik (dolga leta pri založbi DZS), kritik in esejist Vital Klabus (1932–2016) se je začel uveljavljati že v *Reviji 57* in pozneje v *Perspektivah*. Dvakrat je za svoje delo prejel Sovretovo nagrado. Srečal sem ga na vhodu v naše uredništvo na Nazorjevi 1 v Ljubljani, ko je našemu direktorju Jožetu Faganelu prinesel prevod Rubajeva na elektronskem mediju. O priročnosti računalnika pri prevajalskem in pisateljskem delu se je že ob svoji sedemdesetletnici pohvalil Vladimirju Gajšku, ki je pogovor z njim objavil v elektronski reviji *Locutio*. Dobil sem ga v uredniško spremljanje na poti do knjige in užival v branju že med procesom nastajanja. Ker sta v romanu tudi dva eksplicitna erotična prizora, me je malo skrbelo ob spominu na nekatere reakcije pred desetletji. Omenil sem direktorju, pa je le zamahnil z roko. In res ni bilo kakšnega hrumenja po izidu. Ali to pomeni, da duhovniki manj berejo? Ali pa so časi pripeljali do spoznanja, da je tudi ta plat življenja del božjega stvarstva.

Usoda Rubajeva odseva lik svojega literarnega očeta, ki se svetu na neki način posmehuje, a ga doživlja z občutljivo in nežno dušo. V tej bogati notranjosti se zrcali žitorodna ukrajinska pokrajina z vsem svojim neizmernim rastlinskim in živalskim bogastvom. Sredi nje so živeli in še žive neverjetni človeški liki v skrivnosti rojevanja, ljubezni in umiranja.

Knjigo je opremil Jurij Jančič, prelom pa je pripravil Rok Ločniškar.

POGOVOR

Dr. Kajetan Gantar

S Prešernom in Zoisom ob velikanih antike

Pogovarjal se je Kristian Koželj

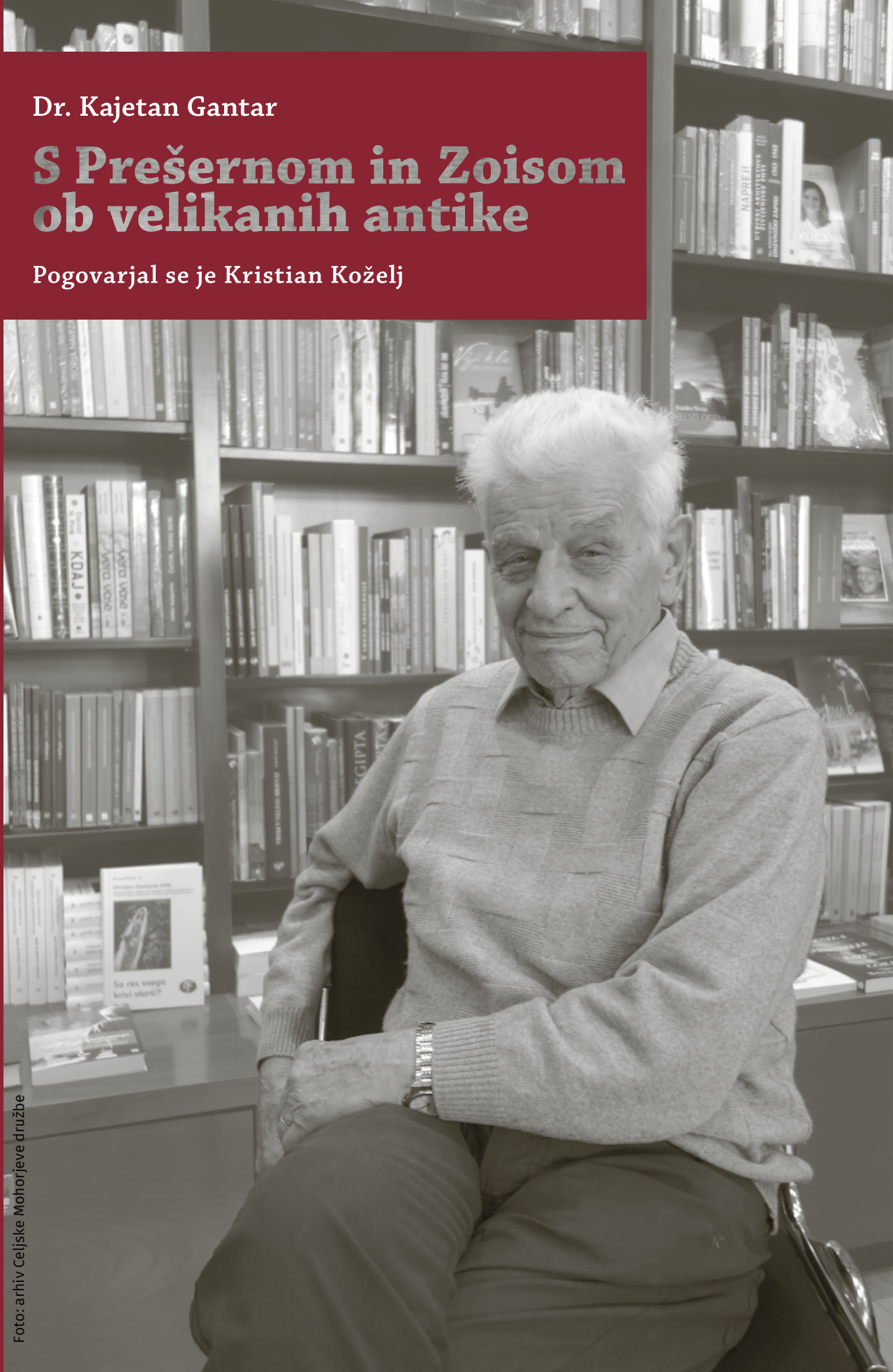

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Akademik dr. Kajetan Gantar je bil rojen 11. oktobra 1930 v Ljubljani. Otroštvo je preživel v Celju, po vojni je končal gimnazijo v Ljubljani. S študijem klasične filologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je začel leta 1950 in ga zaključil v štirih letih. Po odsluženi vojaški obveznosti je služboval kot gimnazijski profesor na Ptuju (1954–1956) in bil nekaj časa v upravni službi kot referent za znanstvene zavode pri republiškem Sekretariatu za kulturo (1958–1962). Iz literarnih znanosti je doktoriral leta 1958. Znanstveno se je izpopolnjeval v Parizu, Ženevi, Heidelbergu in na Dunaju. Službo asistenta na Filozofski fakulteti je nastopil leta 1962, docent je postal leta 1967, 1972 izredni, 1978 pa redni profesor na oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete v Ljubljani za latinski jezik in književnost, na kateri je med letoma 1983 in 1985 opravljal tudi funkcijo prodekana in bil večkrat predstojnik oddelka. Ob tem je ves čas, še dve leti po upokojitvi, predaval tudi grško književnost. Gostoval je na različnih evropskih univerzah (v letih 1981–1996 je s presledki enajst semestrov kot gostujoči redni profesor predaval grško in rimsko književnost na univerzi v Gradcu) ter z referati sodeloval na mnogih mednarodnih kongresih in simpozijih. Po upokojitvi je pridobil naziv zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani (1998).

Leta 1993 je postal izredni, 1997 pa redni član SAZU, kjer je imel podpredsedniško funkcijo med letoma 1999 in 2005 ter 2008–2011 člana predsedstva; od 1997 je bil delegat SAZU pri Mednarodni zvezi akademij v Bruslju; 1996–2002 je bil zastopnik Slovenije v Stalnem komiteju za humanistiko pri Evropski znanstveni fundaciji (ESF, s sedežem v Strasbourgu). Bil je tudi predsednik znanstvenega sveta Inštituta za kulturno zgodovino ZRC SAZU (2000–2015). Leta 2009 je postal tudi častni član Celjske Mohorjeve družbe in častni senator Teološke fakultete Univerze v Ljubljani, 2020 pa še častni član Društva slovenskih katoliških pedagogov.

Uveljavil se je tudi kot prevajalec, med drugim je slovenil Homerja, Heziода, Pindara, Sapfo, Ajshila, Sofokla, Evripida, Aristotela, Teofrasta, Teokrita, Heronda, Plutarha, Longina, Prokopija, Plavta, Terencija, Katula, Propercija, Horacija, Ovidija, iz grščine tudi več svetopisemskih knjig in iz latinščine nekaj srednjeveških besedil. K svojim prevodom je napisal izčrpne spremne študije, prav tako k ponatisu Sovretovih *Starih Grkov* in k Sovretovim prevodom, ki jih je posodabljal (npr. *Dnevnik cesarja Marka Avrelija*, Plutarhovi *Življenjepisi velikih Grkov in Rimljanov*, Avguštinove *Izpovedi*). – Objavil je tudi tri knjige spominov: *Utrinki ugaslih sanj* (2005), *Zasilni pristanek* (2011) ter *Penelopin prt* (2021).

Za antologijo rimske lirike je prejel Sovretovo nagrado (1969), za prevod Plavtovih komedij pa nagrado Prešernovega sklada (1972). Leta 2010 je prejel Zoisovo nagrado za življenjsko delo na področju klasične filologije, 2022 pa tudi Prešernovo nagrado za življenjsko delo na področju prevajalstva. Je prvi in za zdaj edini Slovenec, ki je združil najvišji nagradi za znanstvenoraziskovalno in umetniško delo.

Pred kratkim ste predstavili tretji in zadnji del svoje avtobiografije z naslovom *Penelopin prt* (Slovenska matica 2021), ki dopolnjuje in nadaljuje prejšnji memoarski knjigi *Utrinki ugaslih sanj* (2005) ter *Zasilni pristanek* (2011). V uvodnem poglavju, naslovljenem

Preludij, zapišete, da vas je bolj kot Odisejeve blodnje pritegnila zgodba njegove žene. Zakaj?

Odisej slovi po svoji zvijačnosti, pretkanosti, iznajdljivosti. Kljub temu pa sem sam na te njegove intrige vedno gledal s skepso. Tudi različne zgodbe, recimo ta, kako ga je začarala čarovnica Kirka in je moral ostati pri njej, so izvite iz trte. Kot bi rekli danes, si je na potovanju našel prijateljico in ostal pri njej.

Penelopa pa je tip zvestobe, ki bi ga z lahkoto umestili v Sveto pismo. V takratni družbi vdova ni smela ostati vdova. Že v Mojzesovih knjigah je zapisano, naj ženo, ki vdovi, poroči svak. V antiki so bili običaji podobni, vdova ni smela ostati vdova predolgo, navadno jo je poročil najbližji neporočen možev sorodnik, sicer pa kdor koli. Penelopa pa je s svojim tkanjem kljubovala vsem družbenim normam.

Odiseja me je tudi sicer vedno zanimala bolj kot *Iliada*, kakor tudi mojega profesorja Antona Sovreta. Leta 1951, ko je izšel njegov prevod *Odiseje* (*Iliada* je izšla leto prej), je na pobudo takratnega urednika Mladinske knjige Ivana Potrča napisal tudi *Odisejo* v prozi za mladino. Knjiga je bila uspešnica, mladi so jo zelo radi brali, kritik pa jo je označil za »antično indijanarico«, v srbskem in makedonskem prevodu je doživela celo tri izdaje.

Te nagrade resnično nisem pričakoval. Zelo veliko mi pomeni. To je pojem. Prešernova nagrada je za Slovence več kot Nobelova za svet.

Prejeli ste Prešernovo nagrado. Kaj vam to priznanje, najvišje na področju umetnosti pri nas, pomeni?

Te nagrade resnično nisem pričakoval. Zelo veliko mi pomeni. To je pojem. Prešernova nagrada je za Slovence več kot Nobelova za svet. Posebej sem vesel tega, da je to že moja tretja Prešernova nagrada. Že kot študent sem za diplomsko delo o kompoziciji Homerjeve *Iliade* prejel študentsko Prešernovo nagrado. Mislim, da so jih tisto leto podeljevali prvič. Pred tem je ljubljanska univerza podeljevala svetosavske nagrade.

Anton Sovre je Prešernovo nagrado prejel dvakrat, a to je bilo še pred delitvijo na nagrade Prešernovega sklada in nagrade za življenjsko delo. Odkar pa se podeljujejo deljeno, jo je od prevajalcev doslej prejel samo Janez Gradišnik. Zato sem vesel, da je nagrada ob izvirnih domačih ustvarjalcih letos ponovno podeljena prevajalstvu.

Mislim, da med znanostjo in umetnostjo ni prepada, med njima so stične točke. Umetnik ne more ustvarjati brez intuicije, prav tako pa znanstveniku ni dovolj, da sortira statistične podatke in meritve, priti mora nek preblisk, navdih.

Ob 80-letnici ste prejeli tudi Zoisovo nagrado, ki je najvišje državno priznanje na področju znanstvenoraziskovalnega dela in tako ste prva in za zdaj edina oseba pri nas, ki je najvišje odlikovana na obeh področjih. Velikokrat v vsakdanjem govoru znanost in umetnost stojita na nasprotnih bregovih, zdi se, da je med njima napetost, nekateri pravijo celo nespravljivost. Vi pa ste dokaz, da lahko sobivata …

Mislim, da med znanostjo in umetnostjo ni prepada, med njima so stične točke. Umetnik ne more ustvarjati brez intuicije, prav tako pa znanstveniku ni dovolj, da sortira statistične podatke in meritve, priti mora nek preblisk, navdih.

Prav zato moji prevodi nikoli niso bili dobesedni. Pri prevajanju nikoli nisem dajal glavnega poudarka zgolj na to, da bo prevod čim bolj natančen, ampak sem upošteval načelo, ki so se ga držali že v antiki: prevod mora biti tekmovanje, spopad z izvirnikom. Kot prevajalca me žene izziv, kdo bo v tem spopadu boljši. Seveda bi bilo neumno misliti, da bom premagal Homerja ali Sofokleja, žene me želja, da bi jima bil kos, da bo rezultat, kot pri športu, vsaj neodločen, ena proti ena.

Vedno sem si prizadeval, da se moji prevodi ne bi držali izvirnika kot pijanec plota, ampak sem jim dal svoj pečat.

Vedno sem si prizadeval, da se moji prevodi ne bi držali izvirnika kot pijanec plota, ampak sem jim dal svoj pečat. Mogoče sem si kdaj dovolil celo preveč. Več Horacijevih pesmi sem denimo opremil z rimami. Odzivi, večinoma navdušeni, so bili, da se berejo kot polnokrvne izvirne pesmi.

Mislim, da so klasične stvaritve še vedno žive in bodo še naprej.

Ta pristop je ugajal tudi Sovretu, ki je v prevajalstvu naredil ogromno prelomnico že s prvim prevodom *Kralja Ojdipa*. Klasične tekste smo imeli v glavnem prevedene že pred njim, a njegovi prevodi so bili tako sijajni, tako kongenialni, da vsi zgodovinopisci slovenskega prevajalstva brez izjeme navajajo, da je bil on tisti, ki je odprl novo poglavje. Njegov že omenjeni prevod *Kralja Ojdipa* je zvenel kot polnokrvna slovenska umetnina. Podoben prelom je naredil po mojem mnenju, in tukaj ima ogromno zaslugo Celjska Mohorjeva družba, s svojimi *Starimi Grki*. Izšli so leta 1940, tik pred okupacijo. Knjiga ni samo znanstveno delo, ampak tudi zanimivo branje. Spominja na zapise Herodota, Tukidida, Tacita, katerih dela se berejo kot romani. To ni samo suha znanost, ampak resnična zgodba, zapisana tako, da temelji na pripovednih elementih; vpletajo anekdotične motive, poglabljajo se v osebne usode, da bi bilo branje privlačnejše. Za to delo bi Sovre lahko dobil tako Zoisovo kot Prešernovo nagrado.

Hkrati pa moje delo nikoli ni bilo zgolj prevajanje. Eden mojih prvih večjih prevodov so bila izbrana poglavja iz Prokopija, *Pod Justinijanovim žezlom*. Gre za antologijo iz treh različnih zgodovinskih žanrov – prvi je *De Bello Gothico*, ki je pripovedna zgodovina v stilu Tukidida, drugi *De Aedeficiis*, ki pripoveduje o gradnji veličastne Hagie Sofie, dolgo časa največje bazilike krščanstva, tretji pa ilegalna, kriptozgodovinska *Anekdota* ali *Historia Arcana*, kjer popisuje zakulisne dvorske igrice. Pred objavo sem rokopis poslal znamenitemu beograjskemu bizantologu Ostrogorskemu, ki mi je najodličneje čestital in pripomnil, da so moje opombe zametki znanstvenih razprav. Resnično sem kasneje iz teh opomb napisal nekaj člankov in eden od njih je bil objavljen kot uvodna razprava v münchenski *Byzantinische Zeitschrift*. Še kasneje sem tako znanstveno obdeloval tudi druge svoje prevode, denimo Aristotela in Horacija.

Življenje ste posvetili klasični filologiji, ki je, odkar pomnim, z vidika sodobnega sveta potisnjena

ob stran, tudi z nesrečnimi in ponesrečenimi sintagmami o »mrtvih jezikih«, vi pa ste v njej našli prostranstva, ki ste jim zapisali neverjetno plodovito življenje. Kako je s to obstranostjo?

Mislim, da so klasične stvaritve še vedno žive in bodo še naprej. Ne le najbolj klasične tragedije, kot denimo *Antigona*, o kateri še danes pišejo osrednji mediji in izpostavljajo njeno dilemo. Pri nas je v 20. stoletju svojo *Antigono* napisal Dominik Smole, kasneje tudi Slavoj Žižek, pri Francozih denimo Jean Anouilh. Gre za večne teme, v zadnji konsekvenci se vsi vračamo *ad fontes*. Omenili smo že Žižka, za katerega mi je Mladen Dolar povedal, da citira cele pasuse iz mojih prevodov. Ni pomembno, da bi jih sam morda uporabil v drugačnem kontekstu, pomembno je, da se ti teksti berejo. Antični teksti v ljudeh zbujajo vedno nova in nova iskanja.

Pred kratkim je pri Celjski Mohorjevi družbi izšel slovenski prevod Hieronimovih pisem. Sami ste v projektu, pri katerem je sodelovalo več prevajalcev, poslovenili pisma med Hieronimom in Avguštinom. Kako pomembni so prevodi cerkvenih očetov?

Med besedili cerkvenih očetov najdemo takšna, ki so še danes med najlepšimi v svetovnem merilu.

Izpovedi, recimo, so tekst, ki bi ga zlahka postavili ob bok *Božanski komediji*. Berejo in tiskajo se v vseh prevodih, veliko mislecev je izdalo svoje osebne »izpovedi«, za katere vemo, da izvirajo iz Avguština.

Med besedili cerkvenih očetov najdemo takšna, ki so še danes ena najlepših v svetovnem merilu.

V slovenščino jih je prvi prevedel Sovre, izšle so pri Mohorjevi družbi leta 1932 v lepi izdaji, ki jo je opremil Plečnik. Kasneje, ko sem bil član odbora Mohorjeve družbe, se je pojavila pobuda, da bi posodobil Sovretov prevod za ponovno izdajo. Lotil sem se dela, žena mi je pomagala s pretipkavanjem. Nekatere stvari sem močno posodobil, deloma sem besedilo prevedel čisto na novo, saj sem ugotovil, da novejše izdaje po svetu temeljijo na drugih verzijah izvirnika. Čeprav sem prevod uradno samo priredil, starih prevodov v resnici ni mogoče zgolj malce posodobiti. Lahko bi prevedel na novo še dve poglavji in se podpisal kot prevajalec, a nisem mogel, ker je bil Sovre na to delo tako zelo ponosen. Še posebej na prevajalsko rešitev besedne zveze *fecisti nos ad te*. Ne »zase«, je rad rekel, Bog ni hedonist, ki hoče nekaj zase, ampak »k sebi« – Bog je ljubeči Oče, ki vabi svoje otroke.

Škof Grmič, ki je bil takrat predsednik odbora, je predlagal, da knjiga izide v majhni nakladi. Predvideval je, da ljudje ne bodo množično posegali po njej, da gre za pretežko branje. Sam sem predlagal 800 do 1000 izvodov, nazadnje so se odločili za 500 izvodov.

Bili so negotovi časi. Na fakulteti so nekateri namigovali, da je lahko ogrožena moja ponovna izvolitev v naziv. Prevajati bi moral kakšnega epikurejca, ne pa cerkvenih očetov. Po izidu pa je bil v *Delu* objavljen članek z naslovom *Izšla je knjiga leta*. Naklada je v celoti pošla, preden je prišla na police. Očitno se je nekaj premaknilo tudi v miselnem svetu ljudi.

Avguštin je kontrapunkt Tomažu Akvinskemu na več ravneh, tudi v tem, da se čudovito bere, in menim, da bi morali dobiti najmanj še prevod njegove *De Civitate*

Dei, ki jo lahko postavimo ob bok Platonovi *Državi* in Aristotelovi *Politiki*.

Tudi Hieronimovi teksti so čudoviti, čeprav je Avguštin prava pesniška duša. Oba občudujeta Cicerona, Hieronim celo do te mere, da ga peče vest, v sanjah se mu prikazuje Kristus, ki mu očita: »Ciceronianus es, non Christianus. [Ti si Ciceronov, in ne kristjan.]« To so nepozabni pasusi in vesel sem, da smo dobili vsa njegova pisma v slovenskem jeziku.

A pomembno je, da ta besedila beremo tudi v izvirniku, zato se mi zdi nujno, da na slovenski Teološki fakulteti ohranijo pouk latinščine, tudi če ga kje drugje odpravljajo.

A pomembno je, da ta besedila beremo tudi v izvirniku, zato se mi zdi nujno, da na slovenski Teološki fakulteti ohranijo pouk latinščine, tudi če ga kje drugje odpravljajo.

Druga vaša velika strast pa je bilo poučevanje. V *Penelopinem prtu* odkrito priznavate, da ste večino časa, ko ste bili z domačimi, razmišljali o svojih »zlatih in bistrih« študentih. Od kje ste črpali ta pedagoški eros?

Predvsem od svojih učiteljev in profesorjev ter profesorjev, ki sem jih spoznal na svoji poklicni poti. Čutim, da sem imel ob sebi angela varuha, ki je poskrbel, da sem imel vedno čudovite profesorje. Predvsem pa sem imel pedagoški eros od nekdaj v sebi.

Zelo sem se bal vojaščine, služiti sem moral JLA, ki je bila zelo drugačna od današnje vojske. Tam so me res dolgo časa poniževali, k sreči pa me je imel rad kapetan, ki je bil inteligenten človek in je videl, da sem se ves čas trudil po najboljših močeh. Rekel mi je: »Gajtan (tako so me klicali), bi hotel biti ›učo‹ za nepismene?« Veliko vojakov je bilo namreč nepismenih. Ob popoldnevih, ko so ostali morali ribati stranišča in opravljati druge naloge, sem tako začel poučevati nepismene. Tudi sam sem se naučil nekaj njihovega jezika, večinoma so bili Albanci. Počasi sem se jim prikupil, tudi zato, ker sem jim pisal pisma za njihove žene in družine. Domači so jih potem nosili k hodži, da jim jih je prebral. K zaključnemu izpitu jih je pristopilo 30, uspešni so bili vsi razen dveh. Res sem jih učil z veseljem. Potem sem prevzel še poučevanje cirilice, saj prejšnji učitelj z njimi ni našel skupnega jezika. Tudi s tisto skupino smo se odlično ujeli.

Še prej pa sem doma pomagal svojim sestram, ker mi je šlo učenje bolje od rok kot njim. Zato sem bil oproščen hišnih opravil, ker sem moral inštruirati katero od sester. Dom je bil moja najboljša šola za kasnejši pedagoški poklic.

Z vsemi generacijami klasičnih filologov, ki ste jih pomagali oblikovati, se torej Slovencem ni bati za prihodnost na tem področju?

Nikakor. Kakor že Sovre pred mano, sem imel neverjetno nadarjene študentke in študente.

Ko sem bil še sam študent, je bilo klasičnih filologov malo. V mojem letniku nas je bilo šest, pred tem pa štiri leta samo dva – Alojz Rebula in Erika Mihevc. Filozofska fakulteta (FF) je bila takrat v četrtem nadstropju NUK-a, imeli smo majhno predavalnico, ki je na Sovretovih predavanjih pokala po šivih. Profesor Ocvirk je namreč zahteval, da njegovi študentje poslušajo tudi antično književnost pri Sovretu.

Kasneje je število študentov naraščalo, radi so prihajali, mnogi so se po tem, ko so opravili moj tečaj latinščine

za zgodovinarje ali romaniste, kar prepisali na klasično filologijo.

Še kasneje je bil mogoč tudi kombiniran študij med FF in FSPN (današnja FDV). Spominjam se študentke, ki je študirala pod A novinarstvo, pod B pa zgodovino. Kasneje je zgodovino zamenjala za latinščino in zgledno diplomirala. Ker ni hotela diplomirati iz novinarstva, se je odločila, da bo pri nas vpisala še grščino pod A. Čeprav sem jo pregovarjal, naj misli na zaposlitev, je diplomirala še iz grščine in kasneje postala profesorica na obnovljeni škofijski klasični gimnaziji.

Srečeval sem idealne študente. Spominjam se, kako sva s Primožem Simonitijem hitro prepoznala in občudovala Kozmo Ahačiča. Pa Aleša Mavra, ki je bil res bister, naš študent je bil tudi Gorazd Kocijančič … res krasni študentje.

Lani je Slovenija obeležila tridesetletnico samostojnosti. Sami ste bili dejavni v procesu slovenske pomladi, čeprav se niste pustili povleči v aktivno politiko. Žal se zdi, da je vzdušje danes vse prej kot optimistično. Na katere vrednote smo, menite, pozabili?

Mislim, da se nam predobro godi, da današnje generacije preprosto nimajo spomina na čase, ko smo lahko točili 40 litrov goriva na mesec, ko je veljal sistem par/ne par, pa depozit za prestop meje.

V zadnjem času nas je sicer nekoliko stisnila epidemija, pred tem pa nam je vse šlo kot po medu.

Predobro, skoraj prepoceni smo prišli do samostojnosti. Proces osamosvojitve je bil res čudežen.

Predobro, skoraj prepoceni smo prišli do samostojnosti. Proces osamosvojitve je bil res čudežen.

Veliko se govori o razpadu demokratičnih institucij, smrti pravne države, poskuša se ustvarjati vtis, da bodo prihajajoče volitve bodisi čudežno razrešile vse težave, bodisi državo dokončno ugonobile. Bi rekli, da takšne izjave držijo vodo?

To vse je zgolj del volilne kampanje, nič več od tega. Nimam nikakršnih strahov, da bi šli nazaj proti totalitarizmu.

Način, na katerega deluje javni govor v virtualni sferi, kjer ni odgovornosti za izrečeno (čeprav so posledice vse prej kot virtualne), vedno bolj spodjeda vse, tudi najboljše, kar je človeštvo v tisočletjih razvoja dognalo, ustvarilo, domislilo.

Tega se velikokrat zavedate tudi sami, pa vendar svoje spomine zaključite s pripisom: »… v naši družbi vendarle ni vse tako brezupno in brezizhodno, kot se nam večkrat dozdeva. Še se najdejo posamezniki, ki jim ni vseeno, še so ljudje, ki si nekaj upajo in ukrepajo in se zavestno postavljajo po robu pojavom prevladujočega pišmeuhovstva, zastrašujoče uničevalnosti in nihilizma.«

Ohranjate vero v nezlomljivost posameznika, v večno kljubovalnost (človeškega) duha?

Prepričan sem, da so vedno posamezniki tisti, ki delajo zgodovino. Posameznik je tisti, ki izstopa. V zgodovini imamo ogromno primerov, ko so se posameznikom uklonili in jim prisluhnili celo totalitarni režimi. Benedetto Croce, recimo, je bil takšna osebnost, da se ga ni upal dotakniti niti Mussolinijev fašizem.

Prepričan sem, da je v naši družbi toliko zdravih, močnih posameznikov, da slabi ne bodo mogli nikoli prevladati.

Dr. Martina Orožen

Materni jezik je zadeva časti

Pogovarjala se je Boža Herek

Foto: Branko Klančar

Jezikoslovko in dialektologinjo dr. Martino Orožen je vseskozi zanimal razvoj slovenskega jezika. Dolgih šest desetletij se je pedagoško in raziskovalno ukvarjala z razvojem jezika. Oktobra lani je dopolnila 90 let. Vse naslove in nagrade si je prigarala s trdim delom, ki so ji ga privzgojili doma. Za njen okrogli jubilej so se ji poklonili tudi v njeni rojstni vasi, Turju, ki jo rada obišče in se je s spoštovanjem spominja. Več kot dovolj razlogov za pogovor s to upokojeno zaslužno profesorico s Filozofske fakultete.

Najprej iskrene čestitke za vaš visok življenjski jubilej! Okrogle obletnice so običajno priložnost za obračune – glede na vašo bogato znanstveno, pedagoško delo ste ob svoji devetdesetletnici bržčas zadovoljni z opravljenim delom. Na kaj ste najbolj ponosni?

Hvala za čestitke. Nobeno človeško delo ni popolno, ni dokončano. To velja tudi za moje življenjske cilje in raziskovalne napore. Moje poklicno delo se je približno 60 let osredinjalo na raziskovanje slovenskega jezika v dveh razsežnostih. Poglabljala sem se v njegovo dinamično sodobno, razlikovalno govorno narečno podobo v slovenskem jezikovnem prostoru in njegovo jezikovno razlikovalnost, izpričano v najstarejših rokopisih in tiskanih besedilih – v časovnem razponu od Brižinskih spomenikov do jezikovno-knjižne normativne ustalitve sredi 19. stoletja. Za knjižna besedila je značilna večja stopnja ustaljenosti, saj se je vsak pisec – začetnik praviloma zgledoval pri svojem predhodniku, dokler ni bilo slovnice in slovarja. Seveda je glede na vsebinski značaj besedila vsak prispeval, izrazil tudi nekaj »svojega«.

Če se želite poglobiti v matematiko, morate poznati številke, osnovne matematične operacije in seveda poštevanko. Ob raziskovanju jezika se tako odkrivajo njemu ustrezni, univerzalni »globinski« jezikovni zakoni, ki vsaki jezikovni skupnosti omogočajo razumevanje in sporočanje (družbena razsežnost jezika). Kljub spremenljivosti jezikovnih prvin na vseh jezikovnih ravninah, bodisi v narečju bodisi v knjižnem jezikovnem razvoju, je uporabnikom jezika vedno na voljo dovolj prepoznavnih jezikovnih prvin, ki omogočajo, da vsak lahko razumljivo, raznovrstno, izbrano (lepo) izrazi svoje misli, čustva, spoznanja, presoje. Vse to, tako se zdi, deluje samodejno. Vendar ta jezikovni »mehanizem«, njegovo delovanje, daleč presega človeški um. Tako kot vse stvarstvo, ki deluje po nam skrivnih zakonih, ki človeku niso povsem znani in obvladljivi. Ta jezikoslovna raziskovalna skušnja dela človeka skromnega, saj se zaveda, da tudi o »funkcioniranju« jezika, ki »živi«, ne more priti do dokončnega spoznanja.

Vendar ta jezikovni »mehanizem«, njegovo delovanje, daleč presega človeški um. Tako kot vse stvarstvo, ki deluje po nam skrivnih zakonih, ki človeku niso povsem znani in obvladljivi. Ta jezikoslovna raziskovalna skušnja dela človeka skromnega, saj se zaveda, da tudi o »funkcioniranju« jezika, ki »živi«, ne more priti do dokončnega spoznanja.

Izhajate iz zavedne trdne kmečke družine, kjer so bile vrednote ljubezen do zemlje, domovine in zavezanost delu, želja po pridobivanju znanja in trezen razmislek ključne vrline. Kar samo ponuja vprašanje: kaj je bilo vaše življenjsko vodilo?

Res sem v naši družini, v srečnem otroštvu pred drugo svetovno vojno,

spoznavala in usvajale te vrednote. V mojem rodnem okolju so bile nasledek kar večstoletne tradicije. Izvirale so iz narave, kmečkih delavnih izkušenj, da »brez dela ni jela«, da je treba kruh zaslužiti, torej z veseljem trdo delati, pa tudi zemljo spoštovati. Spominjam se, da je moj stari oče Jernej pšenico sejal vedno z odkrito glavo, brez klobuka! Vrednote so izhajale predvsem iz nauka Cerkve, ki je stoletja učila, kako živeti deset Božjih zapovedi. Spoštovali smo nedeljo, molili v zahvalo za darove zemlje, prosili za zdravje, za dobro letino, za varstvo pred »hudo uro«, pred nesrečami pri ljudeh in živini, pa tudi potrpeli v nepredvidljivih življenjskih nadlogah.

Preprost govorec jezik doživlja kot stvarnost, ki ga obdaja. V glasovih, oblikah, besedah je vtisnjena naša življenjska preteklost.

Spominjam se, da sem že kot šolarka rada brala, da sem se dobro učila in imela sem rada svojo prvo učiteljico, Marijo Fabiani. Ob njej sem sanjarila, da bom tudi jaz nekoč učiteljica, kar se je v življenju dejansko dogodilo. Druga svetovna vojna je prekinila meni, mojemu bratu Marijanu, sestri Ivici, Petru, Marku in najmlajši Minki srečno otroštvo. Vojna je prinesla strašno gorje in dejansko dalnoročno uničila našo srečno družino, saj so očeta Nemci že leta 1942 ustrelili v Mariboru kot talca. Samo to smo želeli, da bi bilo že konec teh strašnih dni. Vsi, ki niste te strašne morije slovenskega naroda doživeli, ste v življenju zelo privilegirani, čeprav se tega ne zavedate.

Vaše življenjsko poslanstvo je bilo delovanje na različnih področjih slovenskega jezika, s čim vas ta zaposluje zdaj? S čim se ukvarjate in kaj vam v tem času povzroča ustvarjalni nemir?

Moje življenjsko poslanstvo se je začelo oblikovati po vojni, ko sem se po zaključeni maturi na gimnaziji v Celju (1951) vpisala na študij slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Zanimala me je slovenska, zlasti pa svetovna književnost. Vendar fakultetna literarna zgodovina ni izpolnila mojih pričakovanj, pritegnila pa me je stara cerkvena slovanščina.

Odkritje mi je bila tudi fonetika, veda o tvorbi in preobrazbi glasov, kar je bilo zelo koristno za razumevanje glasovnih značilnosti v slovenskih narečjih, pa tudi v slovanskih jezikih. Pri tedanjih lektorjih (pri prof. Francetu Bezlaju, prof. Rozki Štefan in prof. Viktorju Smoleju) sem se učila češčine, poljščine in slovaščine. Odkrival se mi je zanimiv svet jezikoslovja.

Zdaj sem že 25 let v pokoju (od leta 1995) in dalnoročnih načrtov seveda ne delam. Pet let mi je vzela bolezen in me oddaljila od strokovnega življenja; na občasnih strokovnih prireditvah zdaj vse manj sodelujem, ker slabo slišim in slabo vidim. Medtem so se zgodile tudi odločilne politične in družbene spremembe. Končno zdaj živimo v samostojni Sloveniji, o kateri so sanjarili naši predniki.

Doživljam in spoznavam že četrto »državno ureditev«. Nobena ni bila idealna; posebej okrutna je bila petletna nacistična okupacija, pa tudi Republika Slovenija v okviru Jugoslavije ni gojila narodne zavednosti niti socialne pravičnosti ni bilo. Povojni obračuni so prinesli vsesplošno nezaupanje in delitev prebivalcev na bele in rdeče, in ta trend se nadaljuje. Res smo si življenje v svobodni državi Sloveniji predstavljali drugače.

V sodobnosti me vznemirja ignorantski odnos do naše preteklosti, do jezika in ustvarjalnosti preteklih rodov.

Že v svoji diplomski nalogi ste se ukvarjali z govorom svojega rojstnega kraja, Turja, in ga umestili na lingvistični zemljevid. Verjetno ne

naključno? Ste že takrat vedeli, da bo jezik vaš kruh in vaše poslanstvo? Kaj je spodbudilo vaše zanimanje za jezik?

V slovenistični diplomski nalogi iz jezika sem pri prof. dr. Rudolfu Kolariču opisala glasovno-oblikovni sestav svojega rodnega narečja v Turju. Po osnovnih prvinah se uvršča med govore dolenjske narečne skupine, ki so deloma prekrite s štajerskimi (npr. za polglasnik govorimo *ie*: *pjes*, *stjeza*), kar je znamenje živahnih stikov z upravnim središčem, Laškim, do konca prve svetovne vojne. Tja in v Radeče so gospodarji hodili na sejme; Hrastnik je bil do nastanka rudnika in steklarne pred sto leti še zelo daleč.

V tem času sem kar tri leta sodelovala pri dialektoloških raziskovanjih na Notranjskem, na Krasu in v Trenti. Za *Slovanski lingvistični atlas* sem zapisala tri govore: Šmarje pri Jelšah, Komen na Krasu in Pomjan v slovenski Istri. Srečanja z narečnimi govorci-informatorji so bila izjemna. Preprost govorec jezik doživlja kot stvarnost, ki ga obdaja. V glasovih, oblikah, besedah je vtisnjena naša življenjska preteklost.

Po opravljeni diplomi (1957) sem ostala kot asistentka za staro cerkveno slovanščino na tedanjem Inštitutu za slovansko filologijo in se poglabljala v jezikoslovno raziskovalno delo. Sodelovala sem pri seminarju iz dialektologije in pisala svojo disertacijo o razvoju slovničnih in modalnih oblik futura v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja. Preizkušala sem se tudi kot lektorica slovenskega knjižnega jezika v Krakovu na Poljskem (1962–1964), na Dunaju (1967–1968) in v Gradcu (1978–1979). Tako sem si širila tudi jezikoslovno obzorje. Ob tem sem raziskovala tudi nekatere neraziskane oblikoslovne kategorije v jezikovno-zgodovinskem razvoju, raziskovala pa sem tudi pomembnejša slovstvena besedila osrednjeslovenskega, »kranjskega« jezika.

V svojem rojstnem kraju ne živite, se pa tja radi vračate. Vašemu okroglemu življenjskem jubileju so se poklonili s sveto mašo. Verjetno ste se take oblike praznovanja razveselili?

Rojstni kraj mi veliko pomeni; predvsem zaradi nekdanjega toplega družinskega vzdušja. Nikoli nisem slišala ne krega ne preklinjanja. Stari oče Jernej je bil zares starosta družine. O vsem je modro in razsodno odločal, ženske niso nikoli ugovarjale. Veliko se mi je posvečal, z menoj prepeval Slomškove pesmi, saj je bil kot mali šolar celo pri njem na skušnji v Laškem (1862). Tako so pravili domači. Za 80-letnega Ivančevega očka se je takrat še reklo: »Tejga so pa še škof Slomšek birmal!«

Rojstni kraj mi veliko pomeni; predvsem zaradi nekdanjega toplega družinskega vzdušja. Nikoli nisem slišala ne krega ne preklinjanja.

Tako so spomini na srečno otroštvo zaživeli tudi ob moji devetdesetletnici, ki smo jo nedavno obhajali pri Svetem Štefanu. Sveto mašo so darovali trije častiti duhovniki: celjski škof dr. Maksimiljan Matjaž, njegov vikar Rok Metličar in dolski župnik (župnija sv. Jakoba), zdaj že pokojni Franc Ornik. Z menoj so bili tudi vsi moji učenci, doktorji jezikoslovnih znanosti, moja še edino živeča sestra, Marija Babič, sorodniki in sovaščani. Skupaj smo pred cerkvijo sv. Štefana, ki bo kmalu dopolnila 500 let, opoldne zapeli angelovo čaščenje. Bil je to lep, blagoslovljen jesenski dan.

Vzgojili ste vrsto razgledanih in široko izobraženih jezikoslovcev, ki vaše delo nadaljujejo. Ne glede na močno stroko je odnos do slovenskega jezika v zadnjih letih spreminjajoč.

Jezikovne norme postajajo v pogovornem jeziku (na družabnih omrežjih, v medijih) vedno bolj ohlapne. Kaj menite o tem?

Pogled na našo jezikovno in slovstveno preteklost me razveseljuje in opogumlja. Moji jezikoslovni učenci, raziskovalci zgodovinskega jezikovnega razvoja, so mi v veselje in zadoščenje, saj so moji prijatelji. Vsako leto se vsaj enkrat srečamo, vsakič v drugem kraju. Kar sedem jih je, število pomeni popolnost! Naj jih predstavim: dr. Majda Merše, dr. Marko Jesenšek, dr. Irena Orel, dr. Bernard Rajh, dr. France Novak, dr. Andreja Legan Ravnikar, mag. Lučka Abram v Trstu in dr. Ludvik Karničar v Gradcu. Kdor se hoče o naši jezikovni preteklosti poučiti, ima na razpolago njihova tehtna raziskovalna dognanja.

Da so jezikovne norme sodobnega govorjenega jezika na družbenih omrežjih, v medijih zrahljane, pa niso krivi jezikoslovci. Tudi za sodobni knjižni jezik je za kulturo govora dovolj ustreznih pripomočkov: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, več izdaj *Slovenskega pravopisa* in še bi lahko naštevali. Vsak, ki javno nastopa, je odgovoren za to, kaj govori, komu govori in kako govori! Človeka je tudi tozadevno treba vzgojiti, vzgajati od malega.

Kako primitivizmu na družabnih omrežjih odpomoči? Zgledovati se je treba pri najboljših mojstrih govorjene besede, ki obvladajo in gojijo kulturo govora. V sodobnosti so to osebe Cerkve, radijski in televizijski napovedovalci, vremenarji, večina novinarjev, vrsta odgovornih strokovnjakov in družboslovcev, ki imajo družbi in javnosti povedati kaj resnega, tehtnega in poučnega, tudi zabavnega. Morda je v sodobnosti res premalo ozaveščenosti o kulturi govora, o zvočni lepoti besede. Zdaj tudi ni več širše družinske vzgoje, ko so tete ali babice otrokom pripovedovale mikavne zgodbe, ki so vedno vsebovale tudi prikrito vzgojno poanto. Za to so otroci prikrajšani – za važna vzgojna doživetja in tudi za lepoto besede. Vzgojo ustreznega obnašanja in dostojnega govorjenja bi morali uvesti v vrtce in osnovne šole. Tako bi mladim zagotovili temelje za lastni ustvarjalni kulturni razvoj.

Mislim, da mladim raziskovalcem slovenskega jezika ni treba dajati dodatnih usmeritvenih napotkov. Ravnajo se po svoji nadarjenosti, odlikuje jih delovna vnema, dovolj so radovedni, zvedavi, zavedajo se svoje odločitve. Raziskovalno delo jih bo samo usmerjalo in razveseljevalo.

Pa vendar, kako popraviti odnos do slovenskega jezika?

Poglejte Slovence v zamejstvu, pa boste razumeli, kaj je materni jezik. Iz različnih razlogov je v tujem državnem okviru neenakopraven, manj vreden, nezaželen, omejevan, v preteklosti je bil celo prepovedan. Ali ni to kratenje človekovih pravic?

Naš znameniti indoevropeist, že davno pokojni dr. Karel Oštir, se je rad pogovarjal s študenti in asistenti. Spominjam se, kako nas je ob teh pogovorih pravzaprav učil. Ko je v šestdesetih letih tekla beseda o jeziku in sporazumevanju, je dejal: »Z vidika sporazumevanja je vseeno, ali rečeš mati, Mutter ali mother. Ampak materni jezik je nekaj več. Je kot krivček za klobukom gorenjskega fanta. Če mu ga vzameš, te ubije! Materni jezik je zadeva časti!«

Vsak, ki javno nastopa, je odgovoren za to, kaj govori, komu govori in kako govori! Človeka je tudi tozadevno treba vzgojiti, vzgajati od malega.

Dr. Aleš Maver

Njegov neuspeh je presegal uspehe drugih

Devetdeset let od rojstva dr. Jožeta Pučnika (1932–2003)

Politično zgodovino slovenskega prostora sta v 20. stoletju bistveno zaznamovala dva Štajerca, v prvi polovici stoletja duhovnik Anton Korošec, v drugi polovici pa družboslovec Jože Pučnik. Ne eden ne drugi s Slovenkami in Slovenci nista imela pretirane sreče. Korošec je v času življenja resda pobral vse mogoče lovorike in častne naslove in njegov pogreb se je sprevrgel v veličastno manifestacijo, pri kateri so vestno sodelovali tudi njegovi nekdanji ostri politični nasprotniki. A decembra leta 1940 morda še ni bilo videti, da so z njim vred pokopali slovensko družbo, kot jo je poznal in v njej deloval. Novi gospodarji domovine mu po letu 1945 niso več puščali prostora pod (javnim) soncem. Celo do danes si ga je izboril v izjemno omejenem obsegu, skoraj samo v krajih svoje najožje domovine.

V tem oziru je imel leta 1932, ko je Korošec ravno preživljal začasno politično zimo, rojeni Pučnik doslej celo več uspeha. Javni spomin nanj je vendarle ohranjen v imenih vidnih ustanov in so ga pred leti ponesli na raven Evropske unije. Toda med življenjem se ni mogel meriti s spretnim doktorjem teologije. S svojo premočrtnostjo se je veliko prepogosto znašel v različnih »nesvetih trojicah« v predstavah svojih rojakov, kjer sta mu družbo najpogosteje delala Katoliška cerkev in kak soborec iz Demosa.

Seveda lahko tako v Koroščevem kot v Pučnikovem primeru intenzivnost prizadevanj, da bi njuno podobo čim bolj umazali, štejemo za kompliment. Oba sta namreč pooseblja la drugačno Slovenijo, kot je bila tista, ki jo je naplavilo ob koncu druge svetovne vojne in ki se je potem v teh krajih prijela kot klop in za zelo veliko ljudi postala povsem samoumevna.

Korošec in Pučnik sta si hkrati zelo različna. Ne gre le za to, da so duhovniku iz Biserjan rekli »oče Jugoslavije«, Pučnik pa je svoj življenjski kredo na plebiscitni večer izpovedal z besedami »Jugoslavije ni več, zdaj gre za Slovenijo«. Če je bil prvi mojster politične prakse, kar ga je pripeljalo do najvišjih ministrskih položajev, je bil drugi na prvem mestu pronicljiv premišljevalec družbe in politike. Zato danes Koroščevo vodenje slovenskega vstopa v prvo južnoslovansko državno tvorbo vsaj nekaterim upravičeno velja za veliko improvizacijo z izjemno daljnosežnimi posledicami za Slovence. Pri Pučnikovem boju za slovensko samostojnost je bil v jedru temeljit premislek o resničnosti ujetosti najzahodnejše republike v okvir nefunkcionalne federacije in njenega enopartijskega socialističnega sistema. A čeprav drugače kot Korošec, z izjemo precej nenavadnega podpredsedniškega mesta v vladi Janeza Drnovška, ni zasedal nobenega vladnega položaja, je bil

v odločilnih trenutkih ravno on tisti, ki je znal potisniti osamosvojitveni voz naprej in tudi povedati, kaj naj bi bil naslednji korak.

In tukaj spet trčimo ob prevladujoči odnos Slovencev do njega. Trčimo ob 22. april 1990, ki v zgodovino ne bo ostal zapisal le kot dan drugega kroga prvih neposrednih predsedniških volitev v naši zgodovini, temveč tudi kot dan zgodovinske odločitve. Naši rojaki so takrat izbirali med gigantsko postavo misleca in disidenta evropskega formata in med povprečnim partijskim uradnikom, ki je po spletu naključij priplezal na vrh komunistične hierarhije v Sloveniji. Odločitev ni bila plebiscitarna, bila pa je jasna. Zmagal je aparatčik. Vem, mnogi se danes tolažijo, da na volitvah kandidata nista imela enakih možnosti. Seveda je to res. Še v otroški reviji *Ciciban* se je Milan Kučan z barvno fotografijo predstavljal na začetku, Pučnika pa so – ob črno-beli fotografiji – nekoliko na silo prilepili na konec publikacije. Vendar so imele vladajoče strukture prednost povsod po nekdanji socialistični Evropi. Pa se volitve razen na jugovzhodu celine nikjer niso iztekle kot v Sloveniji.

So rojaki Pučniku zamerili, da je bil mučenec? Da je bil pripravljen za abstraktne zamisli celo trpeti? Je iz njihove neizprosne sodbe morda govorila izkušnja, da sorazmerno majhni skupnosti v prepišni legi preživetja ne zagotavljajo pokončni zagovorniki jasnih stališč, marveč poslušni uradniki, ki so pripravljeni za narodov blagor kdaj zdrobiti kakšnega preglasnega Slovenca? Kajti tudi ko je Pučnik prednjačil v udejanjanju osamosvojitve, ni bilo nič drugače. Zaradi svojega neupogljivega zatrjevanja, da Jugoslavije kmalu ne bo več ali da je ni več, je bil vseskozi čisto na repu lestvic najbolj priljubljenih politikov. Prav usmiljenja vredni so tisti, ki poskušajo odgovornost za to pripisati njegovemu srepemu pogledu. Na vrhu je bil večino časa njegov pravi antipod, nekdanji jugoslovanski predsednik Janez Drnovšek, ki je blestel s svojim mlačnim odnosom do slovenskega ločevanja od federacije. A glej ga zlomka, ravno on je po osamosvojitvi najdlje vodil slovensko vlado.

Z Drnovškom je končno povezana največja Pučnikova napaka, ki je za desetletje precej upočasnila pravo demokratizacijo Slovenije, čeprav za sociologa s Črešnjevca ta ni mogla biti nikoli ločena od osamosvajanja. A celo v tej napaki človeka gane Pučnikova iskrenost, s katero je verjel, da so se po vojni vladajoče strukture dejansko »spreobrnile« in da je z njimi mogoče tvorno sodelovati. Iluzija ni trajala dolgo. In ni jih malo, ki povezujejo nenadni velikanov odhod s sveta v začetku leta 2003 tudi z razočaranjem zaradi (sicer tesnega) poraza Barbare Brezigar proti istemu Drnovšku.

Če bi nas sedaj zaneslo, da bi na Pučnikovo politično pot gledali kot na neuspeh, se moramo spomniti konca Stonovega filma o Aleksandru Velikem. Tam ostareli Ptolemaj v podobi Anthonyja Hopkinsa opozarja na »neuspeh« svojega idola, ker je njegov imperij razpadel, njegovo družino pa so iztrebili. Sklene z besedami: »A kakšen neuspeh je bil to! Presegel je vse uspehe drugih.« Enako je treba reči o Pučniku. Morda je izgubil volitve, toda svoje videnje samostojne Slovenije je vsilil svojemu nasprotniku, ki je moral preprosto skočiti na osamosvojitveni voz, saj bi ga sicer odpihnilo s političnega prizorišča. Slovenija je v kratkem času postala povsem neodvisna država, kar so na začetku poti resnično verjeli le redki. In verjetno bo prišel čas, ko bomo Slovenci obema velikima Štajercema tudi javno podelili mesto, ki si ga zaslužita.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Goriški slikar Antonio Paroli

Čeprav je umeščenost Goriške na obetavni legi med Mediteranom in srednjo Evropo, povrhu tega obdarjene še s prislovično ugodno klimo, je Gorica morala skozi dolga zgodovinska obdobja, da se je šele v 18. stoletju razvila v kulturno središče Goriške, kar ji je leta 1751 prineslo še sedež obsežne nadškofije, ki je upravno segala vse do reke Drave na Štajerskem. V tem zlatem obdobju so pod mogočnim srednjeveškim gradom razmeroma majhno mesto sooblikovale številne palače in primestne vile, z bližnjo okolico vred pa šest moških in dva ženska samostana ter štirinajst cerkva, kar je seveda dodobra zaposlovalo številne umetnike in med njimi tudi slikarja Antonija Parolija.[1]

Zapisi o Paroliju so zelo skopi. V beneško slikarsko bratovščino, ki ni sprejela kogar koli, je bil vpisan leta 1718 in da je umrl v Gorici 13. februarja 1768 v starosti »ann[orum] 80«, kar je zgodovinarje napeljalo do sklepa, da je bil rojen leta 1688, domnevno v Gorici. Njegov slog razkriva podobo beneškega slikarstva, a tistega rokokojsko slikovitega segmenta, ki so ga ob/po »vélikem« Sebastianu Ricciju udejanjili čopiči N. Grassija, G. A. Pellegrinia, J. Amigonia in G. B. Pittonia, saj so bili mojstri priznani že v času Parolijevega članstva v slikarski bratovščini, ne gre pa prezreti vplivov videmske faze mladega Tiepola.

Sv. Notburga, župnijska cerkev Marijinega vnebovzetja, Vremski Britof; foto: Marjan Smerke

Nekaj slik, a že davnaj izgubljenih, se omenja v Benetkah. Šele po dolgem »molku« se Paroli leta 1732 s slikami pojavi v Ronkah na Goriškem (izgubljene med prvo svetovno vojno) in večina njegovih del *in sito* poznamo danes le na območju Goriške. Poleg oljnega slikarstva je bil vešč tudi v freskoslikarstvu. Izgubljene so freske v prezbiteriju in na slavoločni steni goriške stolnice, ki so »krasile« Parolijev ugled. Zato lahko o njegovem stenskem slikarstvu razpravljamo le pri poslikavah v vili Codelli ter v pripadajoči kapeli v Mošu (Mossa) pri

Gorici. Gre mu priznanje, da je bil v vsem 18. stoletju najboljši domači freskant. Paroli je razvil povsem oseben slog jasnih oblik in svetle barvitosti, kar tudi v širšem slikarskem prostoru ni moč zamenjati ali prezreti. Njegove kompozicije so brez baročnih ekstaz harmonično ubrane. Akterji dogajanja so teatralno zadržani in v otrplih držah poduhovljeni takó, kot da živijo v brezzračnem prostoru metafizičnega sveta. Kristalizacija barvnih ploskev oblikuje like pološčenega »bidermajerskega« videza, ki spominjajo na rokokojske poslikane porcelanaste figure. Vse to pa jih je za razliko od pogosto zahtevnih baročnih vsebin dopadljivo približalo sodobnikom.

Apostol Tomaž med sv. Dorotejo in Agato, cerkev sv. Lovrenca, Zalošče; foto: Marjan Smerke

Leta 1996 ga je monografska razstava odkrila in od takratnih šestintridesetih znanih del se jih je do zdaj nabralo že okoli osemdeset, ki jih večina »prihaja« z onstran državne meje. V tem primeru pa kaže opozoriti le na nekaj del v Gorici, na Krasu in v Vipavski dolini. Poleg naročil za cerkve je Paroli za opreme goriških palač slikal biblijske historije ter mitološko in alegorično motiviko, največ za grofa Sigismunda Attemsa. Zanj je nastala najbolj znana velika slika *Bogovi Olimpa* za strop slavnostne dvorane razkošne palače v Gorici (ok. 1745, danes sedež Musei Provinciali). Za istega aristokrata duha je za primestno vilo v Podgori (porušeno med prvo svetovno vojno) naslikal štiri, a ohranjene sopraporte s historičnimi in alegoričnimi vsebinami (last Fundacija CARIGO – Cassa di Risparmio di Gorizia). Nekaj slik svetopisemskih historij hranijo goriški Pokrajinski muzeji (Musei Provinciali) in tamkajšnji zasebniki. Ne smemo pa prezreti njegovega križevega pota v goriški cerkvi sv. Roka, ki ob mlajšem Cebejevem v Ajdovščini spada med najkakovostnejše primere te zvrsti na Goriškem. In ni naključje, da je bila Parolijeva oltarna slika z obema sv. Antonoma v Mariji Oberšljanski pri Komnu, preden je bil »odkrit« Paroli, prisojena ravno Cebeju.[2] V bližnji Lipi na Krasu nas prevzame lepota in barvitost bogato odetega sv. Mihaela, ki pokončuje Satana (1741). Najbrž je komenska župnija zaslužna, da je v Svetem Parolijeva slika iz leta 1743 s spretno kompozicijo Matere božje s sv. Janezom Nepomukom in češčeno Notburgo (1743).[3] Ta slika nas povezuje s tremi oltarnimi

podobami v romarski cerkvi v Vremskem Britofu, ki spadajo med najboljša Parolijeva dela in so gotovo sočasne s kraškimi slikami. So pa vremska platna pri nas tudi edina *in situ* zunaj Goriške. Celo v skrčenem seznamu ne moremo mimo dveh sijajnih Parolijevih slik v Lovrenčevi cerkvi v Zaloščah pri Dornberku: *Sv. Valentin blagoslavlja donatorja pl. Trojersperga* (1748) in *Apostol Tomaž s sv. Dorotejo in Agato* (1750), kajti na likovni izbrušenosti obeh podob »kar zvenijo« ubrani akordi rokokojskega čembala.

Ob izteku uspešne slikarjeve življenjske poti se vprašamo o njegovem nasledstvu, zlasti ker je na Goriškem nekaj del, ki obujajo spomin na Parolijeva platna. Iz virov vemo za sorodnika Giuseppeja (sin, nečak, vnuk?) neznanega poklica, ki je po slikarjevi smrti urejal zadeve okrog zapuščine. Neki Antonio Paroli je bil šolski sluga, morda učitelj. Goričan je bil tudi slikar Michele Paroli, toda brez kakršnega koli arhivskega namiga o mogočih sorodstvenih povezavah. Glede na nekatere slike iz mojstrovega poznega obdobja (npr. župnijska cerkev v Braniku, slika v temenu kapele sv. Karla v Gorici), na katerih so zaznavne pomočniške roke, sklepamo, da je v slikarjevi delavnici deloval še nekdo. Temu oziroma Micheleju lahko prisodimo nekaj slik, med katerimi velja opozoriti vsaj na *Križev pot* v Goriškem muzeju na gradu Kromberk. Je dokaj podoben onemu pri Svetem Roku v Gorici, a ne dosega veščine mojstrovega čopiča in barvitosti palete.

Sočasno z Antonijem Parolijem je v Gorici deloval slikar Johann Michael Lichtenreit (1705–1780). Njuno sobivanje brez medsebojnega vplivanja najbolje priča o Goriški vraščenosti med omenjenima poloma; Paroli je povsem beneški, Lichtenreit iz bavarskega Passaua, ki se je že mlad priženil v Gorico, pa povsem severnjaški.

Zgodbo o Paroliju lahko zaključimo z začetnim vprašanjem glede njegovega rojstva. Domnevno rojstvo v Gorici je namreč vse manj verjetno, kajti v zadnjih letih se je na Beneškem in na Furlanskem odkrilo kar nekaj del iz slikarjevega zgodnejšega obdobja. To pa vse bolj krepi prepričanje, da se Paroli ni rodil v Gorici, a je s svojo prepoznavnostjo vtisnil neizbrisen pečat v baročno podobo Goriške.

Sv. Anton Puščavnik in Anton Padovanski, podružnična cerkev Marije Device, Oberšljan pri Komnu; foto: Marjan Smerke

[1] Temeljne objave: Sergio Tavano, Per lo studio di Antonio Paroli, v: *Arte in Friuli. Arte a Trieste*, 1, Udine 1975, str. 51–60; Ferdinand Šerbelj, *Antonio Paroli, 1677–1768* [razst. kat.], Narodna galerija, Ljubljana; Musei Provinciali, Gorizia; Goriški muzej, Nova Gorica, 1996; Ferdinand Šerbelj, *Baročno slikarstvo na Goriškem* [razst. kat.], Narodna galerija, Ljubljana 2002.

[2] Šele leta 1994 je stopil Paroli v slovenski kulturni prostor v: *Enciklopedija Slovenije*, 8, str. 246, z geslom Paroli, Antonio, in prav s sliko iz Oberšljana.

[3] Notburgo iz tirolskega Rattenberga (†1313) je za svetnico razglasil šele papež Pij IX. z godovnim dnem 13. september.

Dr. Nina Novak Kerbler

Jagoden, jagodni, jagodov ali jagodin sok?

V prejšnjem jezikovnem kotičku smo se posvetili pridevnikom, izpeljanim iz samostalnikov ženskega spola, in sicer takim, ki jih tvorimo z obraziloma -ov/-ev *in* -in. *Ugotovili smo, da številni v* Slovarju slovenskega knjižnega jezika *(*SSKJ*) in* Slovenskem pravopisu *(*SP*) niso obravnavani, pri nekaterih pa ni ustreznih pomenskih razlag ali so primeri z njimi napačni oziroma navedeni zavajajoče. Kot je razvidno iz naslova, v tem kotičku nadaljujemo obravnavo pridevnikov, tvorjenih iz samostalnikov ženskega spola. Tokrat se bomo natančneje seznanili s takimi, ki imajo obrazilo* -ni *ali* -ji.

Pridevniki z obrazilom *-ni*

Kot smo omenili že v prejšnjem prispevku, so se vrstni pridevniki iz samostalnikov ženskega spola v preteklosti primarno tvorili s pridevniškim obrazilom *-ov/-ev* (na primer hruška → *hruškov kompot*), danes pa se pomen vrstnosti izraža tudi s pridevniškim obrazilom *-ni* (na primer čokolada → *čokoladni piškot*). Pravilna sta oba načina, nekateri samostalniki ženskega spola imajo celo dve obliki, ki izražata vrstnost (na primer jagoda → *jagodni/jagodov sok*), vendar pa so taki primeri redki. Tako je pravilno *jagodni* ali *jagodov* sok, kar je tudi odgovor na vprašanje, zastavljeno v naslovu. Posebnost samostalnika *jagoda* je, da so iz njega izpeljani kar štirje pridevniki, ob omenjenih *jagodni* in *jagodov* poznamo še pridevnika z obraziloma *-in* in *-en*. Svojilni pridevnik *jagodin* v *SSKJ* in *SP* ni naveden, v jeziku pa se dosledno uporablja za *jagodine cvetove*, torej *cvetove od jagode*, zanimivo pa je, da sta pri omenjanju listov in korenin te rastline v uporabi opisni poimenovanji → *listi jagod/-e*, *korenine jagod/-e*.

Samostalnik ženskega spola	Pridevnik, ki izraža vrstnost (obrazilo *-ni*)	Pridevnik, ki izraža povezanost s samostalnikom (obrazilo *-in*)	Pridevnik, ki izraža lastnostnost
jagoda	jagodni ali jagodov sok	jagodin cvet, vendar listi/ korenine jagod/-e	jagoden = tak, ki spominja na jagodo

Lastnostni pridevnik *jagoden* se nanaša na jagodo, torej jagodno je nekaj, kar spominja na jagodo. Tako v *SSKJ* kot v *SP* je ta pridevnik naveden, vendar pa

je iz primerov, ki so navedeni, razvidno, da naj bi po razlagi omenjenih normativnih priročnikov izražal tudi svojino ali pripadnost → *jagodni cvet*, *jagodno listje* itd., kar kaže na siromašenje jezikovne pestrosti oziroma neupoštevanje obstoječih oblik in pomenskega razlikovanja med njimi, ki je uveljavljeno v jeziku.

Geslo iz SSKJ
jágoden -dna -o prid. (á)
nanašajoč se na jagodo:
a) jagodni cvet; jagodno listje / jagodni sladoled, sok; jagodna marmelada / jagodna barva
b) jagodni izbor pri predelavi grozdja

Za veliko pridevnikov, ki so izpeljani iz samostalnikov ženskega spola, je v *SSKJ* in *SP* navedena samo oblika z obrazilom *-en*, npr. *ržen*, ki izraža »nanašanje« na samostalnik *rž* oziroma povezavo z njim oziroma se povezuje z lastnostjo, ki se pripisuje samostalniku, tako imenovano lastnostnostjo (v spodnji preglednici smo to obliko označili z zvezdico (*)). V *SSKJ* so pri tovrstnih pridevnikih med primeri večinoma navedeni vrstni pridevniki, npr. *rženi klas*, *rženi kruh*, *ržena slama*, *ržena moka*, naveden pa je tudi primer *rženo zrno*, v katerem pridevnik izraža tako svojino (zrno od rži) kot vrstnost (rženo zrno v razmerju do pšeničnega, pirinega ipd.).

Geslo iz SSKJ
ržén -a -o prid. (ẹ́)
nanašajoč se na rž: rženi klas; ržena slama; rženo zrno / rženi kruh; ržena moka
● star. rženi cvet junij
♦ bot. rženi rožiček glivica zajedavka na rži in nekaterih travah; temna tvorba te glivice na klasih rži

Samostalnik ženskega spola	**Pridevnik, ki izraža vrstnost in povezanost s samostalnikom**
koruza	koruzen* koruzni zdrob koruzno steblo
čokolada	čokoladen* čokoladni piškot, embalaža čokolade
rž	ržen* rženi kruh rženo zrno
pšenica	pšeničen* pšenična moka pšenični klas

marelica	mareličen* marelični nasad marelična koščica
pomaranča	pomarančen* pomarančna marmelada pomarančna lupinica
čebula	čebulen* čebulna omaka čebulno seme
cvetača	cvetačen* cvetačna juha cvetačni listi
skuta	skuten* skutni zavitek

Zanimivo je stanje pri samostalniku *skuta*, pri katerem se je v preteklosti izkazovalo razlikovanje med vrstnim pridevnikom (*skutni zavitek*) in svojilnim (*skutina drobljivost*). Zadnji se v govorjenem in pisnem jeziku pogosto napačno rabi v zvezah, kot so *skutina torta*, *skutine palačinke* ipd., kjer izraža vrstnost. *SP* nadomešča pridevnik *skutin* s *skuten*, kar je sicer ustrezno v primerih, kjer se izraža vrstnost (skutne palačinke, skutna torta ipd.), manj pa v tistih, ki pomensko izražajo povezanost s samostalnikom. V skladu s priporočilom *SSKJ* je na primer tudi *drobljivost skute*, ki se kot njena lastnost navezuje na skuto, *skutna drobljivost*. Glede na to, da je oblika pridevnika (*skutin*) sistemsko utemeljena ter še vedno »živa« in v rabi v jeziku, gre pri tem za siromašenje jezikovne pestrosti s strani *SSKJ*. Še očitneje je to v primerih, kot so *skutne palačinke*, pri katerih *SSKJ* priporoča, naj se pridevnik *skutni* nadomesti s *sirov*, torej *sirove palačinke* namesto *skutne*. Zakaj to velja samo za palačinke, ne pa tudi za cmoke, ki so enako kot palačinke polnjeni s skuto, ni jasno.

Geslo iz SSKJ
skútin -a -o prid. (ȗ)
skuten: skutina drobljivost / skutini cmoki; skutina krema; skutine palačinke sirove palačinke

Tudi pri samostalniku *cvetača* se v govorjenem in pisnem jeziku ob vrstnem pridevniku *cvetačni* (v *SSKJ* in *SP* je navedena oblika *cvetačen*) uporablja svojilni pridevnik *cvetačin*, in sicer tako za izražanje vrstnosti, na primer *cvetačina juha* in *cvetačin zavitek*, kot za izražanje svojine ali pripadnosti, na primer *cvetačini listi*. V *SSKJ* in *SP* pridevnik *cvetačin* ni naveden, iz primerov, ki so našteti (*cvetačni listi*, *cvetačna juha*), pa je očitno, da priročnika ne upoštevata jezikovne pestrosti.

Strokovnjaki v *Jezikovni svetovalnici* v odgovorih na vprašanja uporabnikov o pravilnosti posameznih oblik pogosto poudarjajo, da razlikovanja med posameznimi oblikami, ki izražajo lastnostnost, vrstnost in svojino, sistemsko sicer obstajajo, v jeziku pa naj bi to razlikovanje izginjalo. Vendar pa je

iz navedenih primerov očitno, da to ne drži zmeraj, zmedo v rabi pa najverjetneje ustvarjajo tudi nasprotujoče si navedbe v normativnih priročnikih.

Pridevniki z obrazilom *-ji*

Vrstne pridevnike z obrazilom *-ji* tvorimo predvsem iz samostalnikov ženskega spola, ki poimenujejo živali (na primer čebela → *čebelji vosek*; lisica → *lisičji rep*). V spodnji preglednici so ob primerih vrstnih pridevnikov navedeni tudi ustrezni svojilni pridevniki, ki izražajo svojino ali pripadnost in povezanost s samostalnikom.

Samostalnik ženskega spola	**Pridevnik, ki izraža vrstnost (obrazilo *-ji*)**	**Pridevnik, ki izraža povezanost s samostalnikom (obrazilo *-in*)**
jegulja	jegulji sok	jeguljina plavut
riba	ribji slog	ribino domovanje
želva	želvja juha	želvino skrivališče
kača	kačji strup	kačina votlina
srna	srnja družina	srnin mladič
lisica	lisičje krzno	lisičin rep
čebela	čebelji vosek	čebelino vedenje

Pri nekaterih pridevnikih iz samostalnikov ženskega spola, ki poimenujejo živali, pripona *-ji* zaradi jezikovnih ovir ni mogoča ali pa se ni uveljavila. Vrstnost in povezanost s samostalnikom v teh primerih izraža pridevnik s pripono *-in* (na primer hobotnica → *hobotničin samec*, *hobotničine lovke*) ali opisno poimenovanje (na primer *sašimi iz hobotnice*). Pri poimenovanjih jedi se namesto pridevnikov z obrazilom *-in* v jeziku pogosteje uporabljajo opisna poimenovanja (*sašimi iz hobotnice* namesto *hobotničin sašimi*, *file škarpene* namesto *škarpenin file*, *meso ščuke* namesto *ščukino meso* ipd.), kar verjetno potrjuje »pomensko spornost« uporabe pridevnika s pripono *-in*, ki pri bitjih primarno izraža svojino, za kuharske mojstrovine. V *SSKJ* in *SP* je pri pridevniku *ščukin* naveden samo primer *ščukino meso*, kar kaže, da ta normativna priročnika tudi v tem primeru ne upoštevata obstoječe jezikovne pestrosti.

Samostalnik ženskega spola	**Pridevnik, ki izraža vrstnost in povezanost s samostalnikom**
hobotnica	hobotničin hobotničin samec hobotničine lovke sašimi iz hobotnice

taščica	taščičin taščičino gnezdo
zebra	zebrin zebrin mladič zebrine proge
škarpena	škarpenin škarpenine bodice file škarpene
ščuka	ščukin ščukin gobec ščukino meso ali meso ščuke

Med pridevniki, izpeljanimi iz samostalnikov ženskega spola, ki poimenujejo živali, je poseben pridevnik *školjčen*. Čeprav se, kot smo že omenili, pri tovrstnih pridevnikih v primerih, kjer obrazilo *-ji* zaradi jezikovnih ovir ni mogoče ali pa se ni uveljavilo, vrstnost in povezanost s samostalnikom izražata s pridevnikom z obrazilom *-in*, se je za samostalnik školjka uveljavil pridevnik s pripono *-ni*, ki označuje tako vrstnost (na primer *školjčna juha*) kot povezanost s samostalnikom (na primer *školjčna lupina*).

Samostalnik ženskega spola	**Pridevnik, ki izraža vrstnost in povezanost s samostalnikom**
školjka	školjčen* školjčna juha školjčna lupina

Glede na predstavljene primere je očitno, da se v jeziku uporabljajo različne oblike pridevnikov, izpeljanih iz samostalnikov ženskega spola. Po mnenju Helene Dobrovoljc in Aleksandre Bizjak Končar, objavljenem v *Jezikovni svetovalnici* maja 2013, »danes tako pisna kot govorjena slovenščina izpričujeta, da je pomensko razlikovanje z različnimi obrazili tvorjenih pridevnikov marsikdaj že zabrisano (npr. pridevnika alojev v rabi praktično ni, alojin pa prevzema funkcijo obeh pomenov)«. Kljub navedenemu se je v vsakdanjem življenju pri pisanju oziroma govorjenju vseeno treba odločiti, katero obliko bomo uporabili, zato bi od normativnih priročnikov vendarle pričakovali več doslednosti in jasnosti pri obravnavi tovrstnih primerov, saj tako, kot so navedeni zdaj, pri uporabnikih povzročajo dodatno zmedo in napake. Če je pomensko razlikovanje med posameznimi oblikami zabrisano, predlagamo, naj bodo kot pravilne navedene vse relevantne oblike. V posodobljene različice normativnih priročnikov je nujno treba vključiti manjkajoče oblike pridevnikov, ki jih je treba pomensko razložiti in opremiti z ustreznimi primeri, saj med iskanjem ponazoritvenega gradiva za ta kotiček številnih pridevnikov nismo našli.

Dr. Primož Kuret

Alexander Zemlinsky (1871–1842)

Ko sem prišel spomladi leta 1992 na Dunaj, so bile tedanje Slavnostne igre posvečene skladatelju in dirigentu Alexandru Zemlinskemu. Zlasti obsežna je bila velika razstava v arhivu Družbe prijateljev glasbe na Dunaju, pomembne so bile izvedbe njegovih del pa tudi simpozij v spomin na tega skladatelja, ki je v začetku stoletja igral pomembno vlogo kot skladatelj, dirigent in pedagog. Po drugi svetovni vojni se je kar umaknil s sporedov in glasbene zavesti, prav ti dogodki na Dunaju ob petdesetletnici njegove smrti pa so ponovno zbudili zanimanje širše javnosti za tega imenitnega glasbenika.

Zemlinsky se je rodil 14. oktobra 1871 na Dunaju.[1] Očetovi predniki so prišli na Dunaj iz Žiline (danes Slovaška). Oče Adolf je bil vzgojen kot katoličan, mati Clara, rojena Semo, se je rodila v Sarajevu očetu sefardskemu Judu in materi Bosanki. Aleksandrova družina se je spreobrnila v vero njegovega deda po materi, judovstvo, in Alexander se je rodil in odraščal kot jud. Njegov oče je bil »sekretar turško-izraelitske občine na Dunaju«. Sinov glasbeni talent se je kmalu pokazal. Najprej je študiral klavir, igral orgle v sinagogi in bil sprejet na dunajski konservatorij leta 1884. Pomembna je bila podpora, ki mu jo je dal Brahms, ko je slišal leta 1893 njegovo simfonijo v d-molu. Kmalu se je spoprijateljil z Arnoldom Schönbergom, ko se je ta kot violončelist pridružil amaterskemu orkestru Polyhimnia, ki ga je Zemlinsky ustanovil leta 1895. Pozneje sta postala svaka, ko se je Schönberg poročil s sestro Zemlinskega Mathildo. Zemlinsky je Schönberga poučeval kontrapunkt in bil edini njegov formalni učitelj glasbe. Leta 1897 so uspešno izvedli 2. (oziroma kronološko tretjo) simfonijo od Zemlinskega. Njegovemu slovesu je pripomogel tudi dirigent dunajske dvorne opere Gustav Mahler, ko je leta 1900 dirigiral premiero njegove opere *Es war einmal* v Dvorni operi. Zemlinsky je postal 1900 kapelnik v Carltheatru in se spreobrnil v protestantizem ter deloval kot kapelnik nato še v Ljudski in Dvorni operi. Schönberg je leta 1948 govoril, da bo čas Zemlinskega šele prišel, saj je bil prepričan o njegovi pomembnosti. Res je njegov čas prišel šele v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja z izvedbo štirih godalnih kvartetov in izvedbami treh oper, ki so jih uprizorili v hamburški operi.

Zemlinskega so uvrščali med Mahlerja in Schönberga in še bolj med Brahmsa in Weilla. Brahms mu je namreč v marsičem pomagal, njegov slog je čutiti v mladostnih delih Zemlinskega. Pozneje pa spominja na songe Kurta Weilla in Hansa Eislerja. Adorno je videl leta 1959 njegovo moč prav v »seizmografski sposobnosti reagiranja nasproti vsem mogočim mikom«. Njegova

fantazija, način spajanja heterogenih elementov, nervoznost in odzivnost so privedli do povsem nezamenljivega, specifično lastnega izraza. Če se je v svojem času uveljavil predvsem kot dirigent, je ostal kot skladatelj v senci tudi zaradi svaka Schönberga, ki je bil ena izmed vodilnih osebnosti nove glasbe tudi še po drugi svetovni vojni. Danes ima Zemlinsky svoje mesto med romantiko in avanturami nove glasbe.

Uveljavil pa se je tudi kot izvrsten učitelj. Med njegovimi najbolj znanimi učenci je bila Alma Schindler, ki je v svojem dnevniku o njem zapisala, da je takoj spoznal njen talent in ga pravilno usmeril.

Alexander Zemlinsky; vir: Wikipedia

> V tem času sem živela samo za komponiranje in razumljivo je bilo, da sem se vanj – čeprav je bil grd moški – zaljubila. Spoznala sem ga v majhni družbi in sva zbadala ljudi okrog naju. Naenkrat sva se spogledala. »Če prideva zdaj na ime, o katerem lahko rečemo samo dobro, potem mu nazdraviva s kozarcem. In v en glas sva vzkliknila: Mahler!« Tako je nastala najina obojestranska ljubezen. Kajti prijateljstvo to že od začetka ni bilo. Še isti večer sem ga prosila, da postane moj učitelj komponiranja. Bil je presrečen, jaz nič manj … In tako se je začel intenziven čas učenja, ko je vse drugo stopilo v ozadje. Bil je grd škrat. Majhen, brez brade, brez zob, zmeraj je smrdel po kavi, neumit … in vendar sta bili njegovi duhovna moč in bistrost izjemno fascinantni. Ure so minevale. In bila sem z enako strastjo poglobljena v najine naloge. Najprej. Nato pa mi je zaigral enkrat Tristana, naslonila sem se na klavir, noge so mi trepetale … Padla sva si v objem. – Pri Zemlinskem sem srečala Schönberga, ki je bil njegov najljubši učenec … To je bil ploden čas … Schönbergovi učenci so bili Alban Berg, Anton Webern, Ernst Krenek. Schönberg je bil polnokrven Jud. Zemlinsky je bil rasna mešanica krščanskega očeta in turško-judovske matere. Bil pa je eden najbolj finih glasbenikov in eden izmed najobčutljivejših glasbenikov in največjih učiteljev. Temo je vzel v svoje roke, jo gnetel, oblikoval v nešteto variantah. Bil je rojen učitelj, kar je bilo zame bistveno, pa ne le zame, ampak za vso glasbeno generacijo tega časa. Njegovo znanje in njegovo mojstrstvo sta bili enkratni.[2]

To čustveno razmerje je Alma prekinila, ko je spoznala Gustava Mahlerja in se z njim poročila leta 1902.

Zemlinsky se je leta 1907 poročil z Ido Gutman, ki je leta 1929 umrla, nakar se je poročil z Louise Saschsel, ki je bila 29 let mlajša od njega. V nasprotju s prvim zakonom je bil drugi srečen in je trajal do skladateljeve smrti. Leta 1906 je postal kapelnik v Ljudski operi, leta 1907/1908 pa kapelnik v Dvorni operi na Dunaju.

Leta 1911 se je preselil v Prago in tam ostal do odhoda v Berlin 1927, kjer je poučeval in dirigiral v operi Kroll. Ob nastopu nacističnega režima je pobegnil na Dunaj in nato v Prago, od koder je 1939 emigriral v Združene države, kjer je 15. marca 1942 v New Yorku umrl. Na Dunaju ni imel nobenega uradnega mesta in se je zato posvečal komponiranju in občasnim nastopanjem kot gostujoči dirigent. Iz tega časa sta v NUK-u ohranjeni tudi dve njegovi pismi, v katerih se je dogovarjal za nastop v Ljubljani. Žal do teh nastopov ni prišlo. Vendar je Zemlinsky še na drug način zanimiv za nas. Bil je učitelj Josipa Ipavca, ko se je ta specializiral iz vojaške medicine v dunajski vojaški bolnišnici (1904/1905). Ipavec je pri njem želel študirati predvsem instrumentacijo.[3]

Zemlinsky je bil le dve leti starejši od Ipavca, a že uveljavljen skladatelj in pedagog. Žal so Ipavca zaradi neznanega izpada 28. julija 1905 kazensko premestili v zagrebško vojaško bolnišnico, kjer je nadaljeval s komponiranjem svojega najpomembnejšega dela, to je opere *Princesa Vrtoglavka*. Sicer pa so se ohranile vaje iz oblikoslovja na posebnih listih, kjer je zapisana opomba »Naloge iz šole Zemlinskega«. Gre za primere drobnih dvodelnih oblik, ki obsegajo 16 do 20 taktov in imajo tipične naslove Molto moderato, Moderato, Allegretto scherzando, ena pa je brez naslova. V zapuščini je bil tudi učbenik Richarda Hoffmanna *Praktische Instrumentationslehre* (Praktična instrumentacija) iz leta 1893. Na Zemlinskega se v pismih Ipavcu sklicuje tudi Mara von Berks v zvezi z usodo opere *Princesa Vrtoglavka*, za katero je napisala libreto po svoji veseloigri *Die Überbildeten* (Prevzgojenci). Berksova se je zavzemala za izvedbo na Dunaju, ker je živela v pomanjkanju na gradu Blagovna pri Šentjurju kot vdova štajerskega državnega poslanca Huga von Berksa, svojega drugega moža. Žal pa je Ipavcu težka bolezen preprečila vse njegovo nadaljnje delo. Pomemben se zdi vpliv Zemlinskega na Marija Kogoja, ki je študiral na Dunaju med letoma 1914 in 1918, ko je Zemlinsky sicer živel v Pragi. Na to je opozoril muzikolog Niall O'Loughlin v svojem referatu na Slovenskih glasbenih dnevih, ko je govoril o evropskem kontekstu Kogojeve opere *Črne maske*.[4]

Medtem ko se je Schönberg v Ameriki uspešno uveljavljal – poučeval je na različnih univerzah –, je bil Zemlinsky skoraj neznan. Zbolel je in prenehal skladati. In vendar je bil njegov opus izjemen. Najbolj znano delo je *Lirična simfonija* iz leta 1923 za sopran, bariton in orkester. Izhaja iz pesmi bengalskega pesnika Rabindranatha Tagoreja (1841–1941) v nemškem prevodu, ki jo je Zemlinsky primerjal z Mahlerjevo *Das Lied von der Erde*. Ob koncu stoletja sta s Schönbergom našla v pesmih Richarda Dehmela »tisti novi, edinstveni ton« (Adorno), ki je rezultiral iz sinteze wagnerjanskih in brahmsovskih stilnih sredstev. Pozneje ni več sledil Schönbergu na poti v atonalnost in je iskal prej orientacijo

v Mahlerjevem glasbenem svetu. V krogih dunajske šole ga niso cenili samo kot »prvega med živečimi dirigenti« (Schönberg), ampak tudi kot skladatelja, predvsem kot opernega. Po desetletjih pozabe so se spomnili njegove komorne skladbe ter *Lirične simfonije* v 7 stavkih. Z Mahlerjem ju veže ne le pripadnost vrsti pesem-simfonija, ampak tudi eksotično barvano besedilo. V formalnem pogledu se Zemlinsky odmika od svojega zgleda, saj pesmi povezuje s simfoničnimi medigrami in poveže pesemski ciklus in enostavčno simfonijo. Pomembno delo je tudi *Die Seejungfrau*, ki temelji na pravljici Hansa Christiana Andersena. Prvič je bilo izvedeno leta 1905 na istem koncertu kot Schönbergova skladba *Pelleas und Melisande*. Delo je dolgo veljalo za izgubljeno. Leta 1980 so ga odkrili in 1984 uspešno izvedli na Dunaju. Danes velja za eno najpogosteje izvajanih del Zemlinskega.

Zemlinsky je bil uspešen avtor oper. Napisal jih je osem. Prva je bila *Sarema* (München 1897), sledila je opera *Es war einmal* (Dunaj 1900) in nato pravljična opera *Der Traumgörge* (1904/1905, izvedena šele 1980 v Nürnbergu. Po operi *Kleider machen Leute* se je začel zanimati za dramatiko Oscarja Wilda in njegovo *Florentinsko tragedijo* (1915/1916), ki jo je komponiral v Pragi. V tem času je nastala še opera *Der Zwerg*, spet po Wildu (1922). Zanimiva je tudi njegova komorna glasba s štirimi godalnimi kvarteti in balet *Der Triumph der Zeit* (1901).

Zapisali smo že, da je bil v zgodnjih delih viden vpliv Brahmsa, v poznejših delih pa Wagnerja in Mahlerja. V nasprotju s Schönbergom ni pisal atonalno in nikoli ni uporabljal dvanajsttonske tehnike, čeprav se pozna dela, kot so *Symphonische Gesänge*, sinfonietta ter 3. in 4. godalni kvartet, odmikajo od postromantizma z uporabo elementov nove stvarnosti, neoklasicizma in celo jazza.

Druga pomembna dejavnost Zemlinskega je bilo dirigiranje. Njegove izjemne interpretacije Mozarta, Mahlerja, Schönberga in drugih sodobnih skladateljev so občudovali med drugim Kurt Weill in Igor Stravinski.

Zemlinsky danes velja za pomembnega zastopnika visoke ekspresionistične zadnje faze tonalne glasbe, kjer atonalnost lahko zaslutimo, nastopi pa nikjer. Njegov smisel za zvočno izrabo instrumentarija in hipersenzibilno uporabo orkestra pa ga uvršča med glasnika glasbe 20. stoletja.

Opombe

[1] Antony Beaumont, *Zemlinsky*, London 2000; Hartmut Krones (ur.), *Alexander Zemlinsky – Ästhetik, Stil und Umfeld*, Wien 1995.

[2] Alma Mahler-Werfel, *Mein Leben*, Frankfurt a. M. 1963, 29ff.

[3] Primož Kuret, *Zemlinsky als Lehrer des slowenischen Komoponisten Josip Ipavec*, v: *Alexander Zemlinsky – Ästhetik, Stil und Umfeld* (ur. Hartmut Krones), Wien 1995, 315–322.

[2] Niall O'Loughlin, *Evropski kontekst Kogojeve opere Črne maske*, v: *Opera kot socialni ali politični angažma* (ur. Primož Kuret), Ljubljana 1992, 26–35.

Aleš Čeh

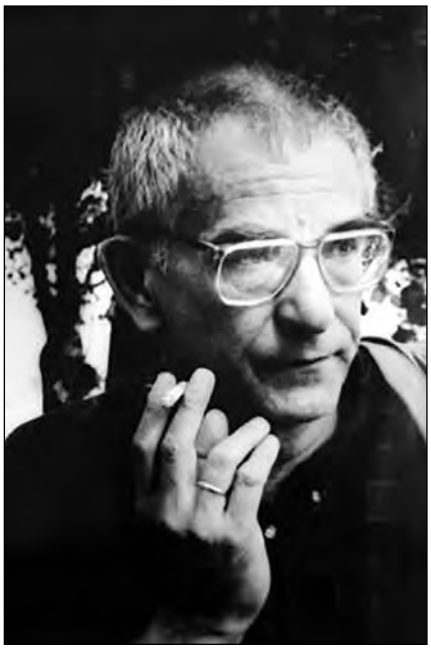
Testament evropskega človeka

Krzysztof Kieślowski se je rodil leta 1941 v Varšavi pod okupacijo nacistične Nemčije. Tuberkuloza, za katero je bolehal njegov oče, je mlado družino silila v nenehne selitve zaradi zdravljenja. Katoliška vzgoja, ki je je bil deležen, in čut za religiozno v družini sta dosegla, da je vse življenje obdržal tesen stik z Bogom, čeprav slednjega ni nikoli obešal na velik zvon in o svoji veri v javnosti ni govoril. Prepustil se je, da je o tem govorila njegova umetnost.

Po neuspelih in nezainteresiranih poskusih, da bi postal gasilec, se je leta 1957 brez prave vizije vpisal na visoko šolo za gledališke tehnike. Njegova nezavidljiva študijska razočaranja so ga nadalje vodila do študija filma v Lodžu, na univerzi, kjer se je pred tem že šolal drugi velikan poljskega filma, Andrzej Wajda. Slednji je znan po socialnih dramah in satiričnih groteskah, kjer je razbijal mit Stakhanovskega človeka, na Kieślowskega pa je poleg francoskega filma imel odločilen vpliv. V Lodžu so na sprejemnih izpitih Kieślowskega najprej neslavno dvakrat zavrnili, ob grozečem obveznem služenju vojaškega roka pa se je v želji po izogibu vojski skoraj do smrti izstradal in hlinil različne duševne motnje. Nazadnje mu je vpis na filmsko šolo v Lodžu uspel. Med študijem je razvil ljubezen do dokumentarnega žanra, ki je bil glede na dokumentarce, ki smo jih vajeni dandanes, bistveno bolj eksperimentalen. Njegovi posnetki so prikazovali zlasti življenja vsakdanjih ljudi, delavcev in družin. Zanimala ga je umestitev delavca v ustroj države, kar je bilo še zlasti zanimivo v letih, ko je socialistična Poljska začela razpadati. A še bolj kot delavstvo so ga zanimale skrite želje v navadnih ljudeh. Med skoraj tridesetimi dokumentarci je verjetno najbolj ganljiv *Gadające glowy* (1980), *Govoreče glave*, v katerem je Kieślowski intervjuval sto posameznikov, starih od enega do sto let, vsakemu pa je postavil nekaj pomembnih vprašanj o življenju. Pred nami se tako razvije kompleksen portret poljske družbe v poznih sedemdesetih, obenem pa na svojevrsten način uresničene želje mnogih režiserjev, da bi na platno prenesli življenje, kot je – neposredno in brez olepšav.

Na začetku osemdesetih je Kieślowski opustil kariero snemalca dokumentarnih filmov. Spletel je globoki prijateljstvi s skladateljem Zbigniewom Preisnerjem in odvetnikom Krzysztofom Piesiewiczem, ki je odtlej sodeloval kot soavtor scenarijev pri vseh filmih, ki jih je sloviti Poljak še posnel v času svojega življenja. Po nekaj socialnih dramah v zgodnjih osemdesetih, ki so sicer osvojile številne evropske filmske nagrade, a kanoničnosti niso dočakale, je leta 1988 Kieślowski posnel svoje remek delo, najpomembnejši evropski filmski cikel polpretekle zgodovine, *Dekalog*.

Dekalog je zbirka desetih srednjemetražnih filmov, ki jo je Kieślowski posnel po predlogu Piesiewiczema, ki je v neki poljski cerkvi opazil konceptualno

Alberto Terrile na 51. beneškem filmskem festivalu (1994); vir: Wikipedia

upodobitev desetih Božjih zapovedi iz 15. stoletja. Zbirka filmov predstavlja melanholično razmišljanje o zakonitostih človeškega in božanskega. Zbirko med sabo povezuje koncept, da je vsak izmed desetih filmov posnet po idejnem ustroju ene izmed Božjih zapovedi, prav tako so med sabo povezani nekateri liki iz različnih delov, v skoraj vsakem delu cikla pa se pojavi tudi skrivnostni moški, ki stoično spremlja dogajanje, s svojimi nevsiljivimi intervencijami pa v gledalca naseli idejo, da gre morda za angela. Idejo Božjih zapovedi je Kieślowski posodobil in jo konceptualno približal sodobnemu človeku. V prvem filmu po zapovedi *Ne imej drugih bogov poleg mene!* tako denimo spremljamo parabolo o raziskovalcu, ki absolutno verjame v znanost – do te mere, da po analizi vremenskih napovedi in lastnem prepričanju o zmrzali svojemu sinu ne prepove drsanja po zamrznjenem jezeru. Led se pa kljub kompleksnim izračunom prelomi, sin nesrečno utone, idealiziranje znanosti pa protagonistu razpade med prsti. V filmski kritiki je največkrat izpostavljen peti film v ciklu, ki se navezuje na sicer šesto zapoved *Ne ubijaj!*. Različni filmski prijemi v gledalcu namreč vzbujajo globoko nelagodje. S kamero so material zajemali pod nenavadnimi koti, marsikdaj je kak del slike zatemnjen, zaradi česar pride do učinka distorzije, celo slabosti pri gledalcu. Ta v zgodbi spremlja morilca, ki na videz brez razloga mori ženske na Poljskem … Vse dokler zločinca sredi filma policija ne ujame, nakar ga po sodni drami obsodijo na smrt. Takrat Kieślowski objektiv obrne v gledalca in se zazre globoko v nas: ko smo spremljali morilca na ulici, smo se kot gledalci zgražali, sedaj pa bomo to izgubljeno dušo na zadnjo pot poslali mi, kajti življenje mu bo odvzeto v imenu države in državljanov. Prizor je pretresljiv zlasti dandanes, ko Poljska ponovno razmišlja o uvedbi smrtne kazni. Kdor je videl *Dekalog*, do te tematike ne bo nikoli več ravnodušen.

Po *Dekalogu* je Kieślowski posnel še dve pomembni deli: *Dvojno Veronikino življenje* in trilogijo *Modra*, *Bela*, *Rdeča*. Naslednji projekt – trilogija filmov o posmrtnem življenju, ki jo je želel posneti kot režiser v pokoju, pa je na žalost ostala le v konceptu, saj je režiser pri komaj štiriinpetdesetih umrl med operacijo na srcu, ki je sledila njegovemu infarktu.

Kot v *Dekalogu* je tudi pri *Dvojnem Veronikinem življenju* vseskozi prisotna nadnaravna nota, saj sta dve Veroniki, poljska zborovska pevka Weronika in francoska učiteljica glasbe Véronique, med sabo neločljivo povezani, čeprav se sploh ne poznata in se nikoli nista videli. Njuna nadnaravna povezanost še danes ostaja predmet kritiških in teoretičnih razprav, prav tako pa predmet razprav ostaja, kako uspe Kieślowskemu estetsko, ganljivo poetiko neločljivo preplesti s strašnim, grotesknim. V filmu namreč spoznamo tudi lutkarja, ki z marioneto upodobi srhljivo, namerno okorno predstavo, ki bi lahko postala tudi prispodoba zlorabe.

Izsek iz prvega dela cikla *Dekalog*, ki izkazuje režiserjevo mojstrstvo, saj je skoraj vsak kader svojevrstna umetnina.

Modra, *Bela* in *Rdeča* so filmi, ki z naslovom simbolizirajo barve francoske zastave. V Franciji je Kieślowski v zadnjem delu svojega življenja našel ustvarjalno zatočišče in trilogija je zasnovana po treh idealih francoske revolucije »svobode, enakosti in bratstva«. Tema je ponovno obravnavana na enako pronicljiv način kot Božje zapovedi v *Dekalogu*. V *Modri* spremljamo Julie, ki se po smrti svojega moža in otroka v prometni nesreči skuša otresti preteklosti in se osvoboditi spon globoke travme. Izogiba se svoji žalosti in žalovanju, ignorira spomine in pred sabo skrije vse opomnike prejšnjega življenja, dokler pod estetskim prebliskom modre barve, ki jo spomni na preminulega sina, ne spozna, da je povezanost človeka s človekom in družino neizbrisljiva in da je v tej povezanosti, ne glede na bolečino, resnična svoboda. Osupljivo je, kako v vsakem od posameznih filmov prevladuje naslovna barva. Ni veliko režiserjev v zgodovini filma, ki bi simboliki barve pripisovali tako velik pomen.

V nekem intervjuju je Kieślowski povedal, da so tri občutja, ki so po svetu univerzalno prepoznavna, čeprav jih vsak človek doživlja po svoje: ljubezen, strah in trpljenje. V vsakem od svojih poznejših filmov je tematiziral neločljivo povezanost vseh treh temeljnih občutij. Režiser je pogumno zagrizel v vse teme, ki so se ga dotaknile, z intimno človeškimi zgodbami pa je raziskoval ustroj Evrope, Zahoda in zapuščine razsvetljenstva. Obenem je zgodbe prepričljivo prenesel na platno, saj je vizualna plat njegovih filmov tako individualizirana, da posebnosti prepozna prav vsak gledalec. S čudovito glasbo Zbigniewoma Preisnerja, ki še danes ostaja v filmskih vodah, pa so filmi Kieślowskega zaokrožene mojstrovine in testament evropskega človeka, razpetega med ljubeznijo, strahovi in trpljenjem, med transcendentnim in zemeljskim, med tradicijo in modernizmom.

Tone Partljič

Ni vse na svetu politika in ideologija!

Še o Stanku Majcnu …

Če je bil pisatelj in kajpada pesnik Stanko Majcen nekaj desetletij po drugi svetovni vojni zamolčevan, lahko rečemo, da je zadnjih petdeset let navzoč v literarni in celo na politični sceni v naši državi. In to kar živo in živahno navzoč. Večkrat celo neprimerno.

Pred drugo svetovno vojno so o njem večkrat pisali Ivo Grafenauer, Tine Debeljak, France Koblar in tudi časopisi ob premierah njegovih dram (*Kasija*, *Dediči nebeškega kraljestva*, *Matere*). Po drugi svetovni vojni so o njem pisali zlasti pisci emigranti, največ v Argentini, kjer je tudi objavljal pod psevdonimi, na primer Ruda Jurčec, Tine Debeljak, Zorko Simčič. V socialistični Jugoslaviji je nastala pomembna pozitivna »zareza« z *Izbranim delom I.* in *II.* To je bilo leta 1967 v uredništvu in izboru s temeljito analizo Marje Boršnik pri mariborski založbi Obzorja. Leta 1990 je pri isti založbi izšel *Majcnov zbornik*, ki sta mu sledila tudi javna predstavitev in nekakšen simpozij na Borštnikovem srečanju istega leta. Uredil ga je kasnejši urednik Majcnovih *Zbranih del* v osmih knjigah Igor Schmidt v zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov. Pri zborniku je sodelovalo 14 avtorjev, med njimi France Pibernik, Taras Kermauner, Lado Kralj, Alojz Rebula in drugi. V kasnejših letih se je »majcenologom« pridružil med drugimi opazno še pater Karel Gržan, ki je doktoriral na temo *Odreševanje niča v dramatiki Stanka Majcna*. Vendar je Majcen vmes, sicer le za nekaj časa, postal spet skoraj popularen dramski avtor in so enodejanko *Apokalipsa* uprizorili tudi v gledališču Glej in v tržaškem gledališču ter so potem po njem segala tudi neprofesionalna gledališča.

Naj ne izgleda potentno, ker želim Zbranim delom in tehtnim bogatim opombam in analizi Gorana Schmidta ter vsem spisom drugih avtorjev (omenjal sem le tiste, ki sem jih sam prebral) še sam ponovno nekaj dodati. K temu me je spodbudila odločitev mestnega sveta občine Maribor v jeseni 2021, da v Majcnovem rodnem mestu in mestu smrti ne postavimo doprsnega kipa, kakor je županu predlagal pesnik Andrej Brvar. Razlog mlade svétnice iz Levice, ki so jo potem podprli tudi drugi, je bila trditev, da je bil med vojno 1941–1945 kolaborant, politično na napačni strani, da je bil pomočnik Leona Rupnika itd. In da dejstvo, da je njegov opus »dober« (to so zapisali v narekovajih), ne šteje dovolj v luči njegove kolaboracije. Gre torej za politični argument svétnice, ki je bila prek politične stranke izvoljena v mestni svet; argumenti pesnikov in kulturnikov pa so seveda zmeraj poraženi, kadar se soočijo s politično ortodoksnostjo političnih strank. Tako je bilo v Mariboru desetletja tudi s kipom

generala Rudolfa Maistra, čeprav je bil v tistem primeru politični argument še bolj meglen in nesmiseln. In je danes marsikomu nerodno zaradi nekdanjih argumentov in nesmiselnih stališč proti Maistrovemu spomeniku, ki končno stoji na Maistrovem trgu. Mogoče bo čez nekaj desetletij v univerzitetnem mestu ob Dravi stal tudi Majcnov doprsni kip.

Imel sem srečo in čast, da sem v »živo« srečal Stanka Majcna trikrat, dvakrat pri njem doma v Poljančevi 7 pod Kalvarijo, leta 1970 pa sem kake štiri mesece pred njegovo smrtjo s kolegi nastopil na skupnem literarnem večeru v Kazinski dvorani SNG Maribor. O tem, da živi pod Kalvarijo, nam je povedala profesorica Alenka Glazer, ko nam je (ena redkih) predavala o njegovem delu na pedagoški akademiji. Ker sem bil potem učitelj na Sladkem Vrhu blizu Marije Snežne, od koder se je »velški« učitelj, njegov oče Gabrijel, preselil v Maribor, kjer se je potem v Kersnikovi ulici rodil Stanko, oče pa je postal profesor zgodovine na učiteljišču in avtor lokalnih zgodovinskih del, sem se še nekoliko bolj zanimal za pisatelja. Na Velki je ostalo še njihovo posestvo, tako imenovani Majcnov vrh. Kot mlad slavist sem želel v mariborskem *Večeru* objaviti nekaj reportaž in člankov o pisateljih s tistega dela Slovenskih goric, ki še niso bili prav znani, kot so bili Leopold Suhodolčan, kipar in pesnik Gabrijel Kolbič, pesnik Tone Kuntner, pisateljica Manica Lobnik, publicist dr. Avgust Reisman in kajpada najpomembnejši, Stanko Majcen. Ne vem, kako sem prišel do telefonske številke, toda poklical sem v Maribor in poprosil za srečanje ter dobil prijazen odgovor, da sem dobrodošel.

Bil je pomladanski dan, ko sem pozvonil na vhodna vrata enonadstropne vile pod Kalvarijo; z balkona v prvem nadstropju me je starejša gospa, bila je Stankova sestra Ana, poročena z odvetnikom Ašičem in že tedaj tudi vdova, vprašala, kaj želim. Ko sem ji povedal, da sem dogovorjen s pisateljem Stankom, mi je rekla, naj pozvonim na spodnji zvonec. Odprla je lepo urejena gospa Klara, me posadila v kuhinji – zdi se mi, da na »kolnkišto« – ob toplem štedilniku, mi natočila šilce žganja in se pohvalila, da je z Marije Snežne. Na neki omarici je stala velika fotografija mladega fanta, v spodnjem trikotniku okvirja je bil črn žalni trak, pred njim pa steklena posodica z večnim oljem. »Naš Fedor!« je rekla in se potem opravičila, da mora k malo bolnemu Stanku v sobo, da ga pripravi za »avdienco«. Seveda me je beseda avdienca presenetila. Čez čas se je vrnila in mi pokazala k sobnim vratom z besedami: »Gospod vas pričakuje.«

Ko sem vstopil, sem v naslanjaču zagledal lepega starega moža z globokimi vzporednimi tremi gubami na čelu. »Oprostite, ker vas motim, ko se ne počutite dobro!« sem rekel, on pa je pokazal v kuhinjo, kjer je bila Klara, in se nasmehnil: »Ona vam je rekla? Pa saj veste – ženske!« Ko sem povedal, da bi rad objavil priložnostni članek o njem in Zgornji Velki v *Večeru*, je rekel: »Fant, saj ti ne bodo objavili!« Rekel sem, da upam, da bodo … Potem sva kramljala, bil je ljubezniv, čeprav ne preveč gostobeseden! Preden sem odšel, sva se dogovorila, da mu bom na svojo željo prinesel pokazat, kaj sem napisal, in vprašal sem ga, če lahko prideta z menoj žena in hči, ki bi ga radi spoznali. Nonšalantno je privolil. Poslovil sem se, Klara pa me je prijazno spremila do vrtnih vrat.

Naslednjič sem se res vrnil s celo družino. Bil je še bolj prijazen, seveda tudi Klara, a medtem sta ga že prijatelja Drago Jančar in Andrej Brvar nagovorila, da

se je odločil, da bo kot najstarejši mariborski pisatelj nastopil s skupino »najmlajših« mariborskih pesnikov – tako smo se sami imenovali Andrej Brvar, Vladimir Gajšek, Drago Jančar in jaz. Rekel je, da bo prišel, a da bral ne bo. Mi smo imeli v rezervi študentko AGRFT, kasnejšo pisateljico Berto Bojetu, da bo brala njegovo poezijo. Večer je vsestransko uspel, le Stanko Majcen je kljub našim prošnjam obsedel v zadnji vrsti, v družbi duhovnikov Grmiča in Janežiča.

Štiri mesece kasneje, 16. decembra 1970, je umrl zaradi raka. Pokopali so ga v družinskem krogu v soboto, 19. decembra 1970, v družinskem grobu na pokopališču pri Mariji Snežni. Takrat smo ob sobotah še imeli pouk, a sem se takoj ob pol dveh, ko je odzvonila šesta šolska ura, odpeljal z avtom na Velko in stekel na najvišjo točko pokopališča, kjer je bila sveža gomila z edinim velikim vencem in, kolikor vem, z velikimi belimi krizantemami ter črnim trakom, na katerem je s srebrnimi črkami pisalo ZBOGOM, LJUBI MOJ, KLARA. Pogrebci so bili v župnišču pri župniku Vršiču na popogrebnem srečanju, vendar si jaz nisem upal mednje, čeravno me najbrž ne bi odklonili.

Naj povem, da sem tudi kasneje doživel več zame pomembnih dogodkov v zvezi z Majcnom. Velikokrat sem na vogalu gledališča govoril z vdovo Klaro, ki se je vračala od jutranje maše. Žal je članek o Majcnu v *Večeru* izšel nekaj mesecev po njegovi smrti, a vdova ga je bila vesela. Ko sem leta 1971 prišel v gledališče, sem kot novopečeni dramaturg direktorju Branku Gombaču v repertoar predlagal Majcnovo *Zamorko*, ki je izšla v Kondorju v zborniku slovenske ekspresionistične dramatike. Gombač je najprej privolil, potem pa je nekega dne vzel v roke že pretipkan tekst in mi rekel: »Partljič, o tem midva nisva nikoli govorila!« Pretrgal je tipkopis na pol in ga vrgel v koš … To je že bil znak, da je nekaj narobe. In res je mariborski partijski komite s političnimi argumenti poskrbel, da se ideja slavističnega društva, katerega član odbora sem bil, o tem, da bi na vili v Poljanski ulici vzidali spominsko ploščo, ki bi pričala, da je tam zadnja leta preživel in v njej umrl pisatelj Stanko Majcen, ni mogla uresničiti. Bil sem na tisti mučni ideološko nestrpni razpravi. Celo »partijski zgodovinar« France Filipič je ugovarjal ideološkim nestrpnežem. Sklep je bil pričakovan.

Precej let kasneje so ploščo vseeno vzidali. Klara je pred smrtjo hišo zapustila mariborski škofiji, ki pa jo je zaradi afere z delnicami in finančno luknjo prodala nekemu privatniku. Ko sem hotel s televizijsko ekipo posneti tisto ploščo, mi neka gospa ni dovolila stopiti skozi vrtna vrata, ker gre vendar za privatno lastnino.

Lahko pa rečem, da imam navado, da vsako leto ob dnevu mrtvih prižgem svečo na njegovem večkrat povsem zanemarjenem grobu pri Mariji Snežni. Odpeljem se zvečer, ko že opravim družinske dolžnosti in se po Goricah pokopališča lepo in presunljivo svetijo.

Nekoč mi je novinarka Bogomila Pretnar (bilo je v Londonu na avtobusu) povedala, da je bila v otroštvu soseda Stanka Majcna pod Kalvarijo v Mariboru. Rekla je, da je bil sonce njenega otroštva … Kasneje so našli zbirko otroških pesmi z naslovom *Dajdica*, posvečeno majhni deklici Bogi iz sosednje hiše. Odlične pesmi so, ki jih je v svojem eseju analizirala Alenka Glazer.

O njegovi starosti in bivanju v omenjeni hiši ter vrtu, na katerem je tako rad gojil zelenjavo in ki ga skoraj ni zapuščal, sem leta 1995 napisal kratek roman

Starec za plotom, o katerem še zdaj berem, da je morda najboljše, kar sem kdaj napisal. Govori o naklonjenosti starca do mlade deklice, ki mu nadomešča izgubljenega sina. Deset let kasneje sem napisal še kratek roman *Grob pri Mariji Snežni*, kjer sem pisal o zanemarjenem grobu in dogodkih okoli plošče v Poljančevi, ki jo je partija onemogočila.

Povedati moram, da so me dogodki v Mariboru v zvezi z odklonitvijo doprsnega kipa Stanku Majcnu v jeseni 2021 prizadeli. Seveda imajo nasprotniki prav, da je bil nekak »Koroščev človek«, Rupnikov podrejeni in še prej Natlačenov podban, vodja civilne uprave v letih od 1941 do 1945 … In res je, da je tudi Fedor padel kot »gorenjski četnik«, čeprav je oče ostro nasprotoval, da gre med njih. Ko s temi »argumenti« dokazujejo njegovo »kolaboracijo« z okupatorjem, pozabljajo, da je aprila 1941 kot podban dal požgati seznam komunistov in naprednjakov, da ga ne bi dobil v roke italijanski in nemški okupator in tako enostavno prišel do ljudi, ki bi jih takoj spravil v zapore ali pred puške … Pozabljajo, da je opravljal civilno službo kot drugi, na primer zdravniki, odvetniki, profesorji … Tudi med vojno ljudje potrebujejo dokumente, rojstne in mrliške liste itd. V debeli knjigi *Rupnikov proces* je zapisanih morda sto imen kolaborantov in Rupnikovih sodelavcev, med njimi ni niti enkrat omenjen Stanko Majcen. Po osvoboditvi je delal na ministrstvu za notranje zadeve še v letu 1946 in upokojitev je podpisal Boris Kidrič. Ko je bil upokojenec, mu je socialistična oblast priznala dvig pokojnine. Če bi bil resničen kolaborant s sovražniki, bi se gotovo znašel v katerem od procesov po vojni, med katerimi so bili tudi mnogi pravno sporni in celo nezakoniti. Kako da tedanja oblast pri njem ni našla nezakonitih dejanj, današnja mariborska Levica pa očitno ve zanje? Ali pa so samo »nekaj« slišali? In pot k spravi je s tako maščevalno in politično miselnostjo tudi v prihodnosti povsem nemogoča; in tudi politična zgodovina tako ne bo nikoli postala prava zgodovina …

Predlog o spomeniku je tokrat zrasel v glavi pesnika Andreja Brvarja, rojenega 1944 izseljenim staršem v Čačku. Nikoli ni podpiral kake kolaboracije, saj je bil njena žrtev, razumel pa je, da življenjske postopke posameznika težko mi »obsojamo« za osemdeset nazaj … Navsezadnje so pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja, ki ga vsekakor tudi sam cenim in sem nanj ponosen, zapisani na spominskih ploščah ali so jim morda celo postavljeni kipi, mnogi pa so tudi narodni heroji, tudi taki, ki so jih kakšni partizanski »vojvode« likvidirali brez potrebe, morda je kdo kot ugledni funkcionar tudi sodeloval v pohorski aferi, v nezakonitih povojnih pobojih itd. Tega ideološkega ocenjevanja in delitev za nazaj se bomo morali v novih generacijah počasi znebiti, stvari in dogodke prepustiti zgodovini in zgodovinarjem, sami pa poleg politične ideologije ocenjevati predvsem umetniška dela, stvari duha, kamor gotovo spada tudi Majcnova literatura. Toda stvari duha, pomembne za moralo, umetnost, zgodovino naroda …, z argumenti politične moči vedno povozijo partije in stranke in razne ideološke nestrpnosti. Dediščine, ki je umetniška in etična, pa navadno največji nestrpneži niti zares ne poznajo. A ni vse na svetu politika in ideologija! Navsezadnje smo vstopili v leto 2022 in smo še eden redkih evropskih narodov, ki se tako nestrpno nosimo z delitvami v drugi svetovni vojni. In ne vidimo, kaj še je pomembno za normalen razvoj naroda.

Majcnovo delo s socialnim in humanim krščanskim sporočilom je nad to ideološko delitvijo.

Dr. Renato Podbersič ml.

Papež Benedikt XV. – ob stoletnici smrti

Kardinal della Chiesa postane papež

Začetek sovražnosti po Evropi med prvo svetovno vojno je sovpadal s smrtjo tedanjega papeža. Giuseppe Melchiorre Sarto (1835–1914), od avgusta 1903 papež Pij X., je umrl 20. avgusta 1914, leta 1954 so ga razglasili za svetnika. Na dan njegove smrti so nemške čete vkorakale v Bruselj.

V negotovih časih se je v Rimu zbral kardinalski zbor, ki je tedaj štel 64 članov, da bi izvolil novega papeža. Za naslednika je bil dokaj nepričakovano izvoljen kardinal Giacomo Paolo Giovanni Battista della Chiesa, nadškof iz Bologne, ki je prevzel ime Benedikt XV. Prejel je 38 glasov kardinalov in tako premagal številne spletke, ki jih je proti njemu pripravila skupina kurijskih kardinalov. Novi papež je bil rojen 21. novembra 1854 v ugledni plemiški družini v Genovi, teologijo je študiral na rimski papeški univerzi Gregoriani in bil posvečen v duhovnika decembra 1878. V letih med 1887 in 1907 je služboval v diplomatski službi Svetega sedeža in v rimski kuriji, Pij X. pa ga je decembra 1907 imenoval za nadškofa v Bologni. Veljal je za nasprotnika modernizma. Zaradi nizke rasti se ga je prijel vzdevek *il piccoletto*. Kardinalski zbor se je po smrti Pija X. kljub začetku prve svetovne vojne hitro zbral v Rimu in že 3. septembra 1914 je presenetljivo izvolil novega papeža Benedikta XV., čeprav je bil nadškof della Chiesa v kardinala povzdignjen šele 25. maja 1914 in v konklavu ni veljal za favorita med zbranimi kardinali. Ob nastopu 6. septembra 1914 je novi papež zaradi začetka vojne odklonil sicer ustaljeno slovesno ustoličenje na trgu sv. Petra v Vatikanu, svoj pontifikat je raje začel v Sikstinski kapeli.

Papeževo zavzemanje za mir

Ob nastopu pontifikata se je Benedikt XV. moral soočiti s širjenjem vojnih spopadov kljub svojim takojšnjim javnim pozivom k miru, prvemu že 8. septembra 1914. Tako imenovano rimsko vprašanje oziroma odnos do italijanske države še ni bil razrešen in Sveti sedež še ni mogel delovati kot suverena država. To je bila velika ovira ob prizadevanjih in posredovanju Benedikta XV. za mir med sprtimi državami. Španska država je celo predlagala, naj se novi papež preseli v Madrid, ker je Španija ob začetku spopadov razglasila nevtralnost in bi bilo delovanje papeža nevtralnejše in neobremenjeno. Do uresničitve tega predloga seveda ni prišlo.

Novi papež Benedikt XV. si je tako osebno kot po diplomatskih poteh iskreno prizadeval za mirovna pogajanja, kjer naj bi v spopade vpletene strani

vendarle našle rešitve za svoje zahteve in se tako odrekle nesmiselnih žrtev ter istočasnega trpljenja številnih vojakov, njihovih družin in civilistov. Papež je že 8. septembra 1914 objavil poziv, namenjen v vojno vpletenim državam in njihovim vladarjem, naj sodelujejo in si prizadevajo za mir. Tej mirovni potezi je že 1. novembra istega leta sledila enciklika *Ad beatissimi apostolorum*, s katero je obsodil vojno, nacionalistični egoizem, sovraštvo in razredni boj. Vzroke zanjo je videl v človeških slabostih, ki se kažejo v pomanjkanju ljubezni do bližnjega in nespoštovanju avtoritete. Njegovi mirovni pozivi so se med vojno ponavljali.

Duhovniki po župnijah so po papeževem naročilu dnevno darovali maše za vojake in molili za mir. Na njegovo pobudo se je 7. februarja 1915 po vsej katoliški Evropi molilo za mir.

Papež in sodelavci so se dobro zavedali, da bi podaljševanje vojne prispevalo k slabitvi vpliva katolicizma v svetu. Prav tako so se ob nadaljevanju spopadov bali pogubne usode večnacionalne in večverske Avstro-Ogrske. V tej državi so videli trdnjavo vere na mejah katolištva in dejavnik stabilnosti v srednji Evropi. Vsega skupaj je papež Benedikt XV. med vojno napisal štiri enciklike, s katerimi je pozival h končanju sovražnosti. Vendar ne samo da praktično nihče ni poslušal papeževih besed, papež je doživel tudi odkrito nasprotovanje predstavnikov držav v vojni. Tako je v Franciji kot odgovor na papeževa mirovna prizadevanja nastala temu nasprotna *Union Sacrée* (Sveta zveza), sestavljena iz francoske nacionalistične duhovščine. Hkrati so Nemci papeža sarkastično poimenovali »Francoski papež« (*Franzosenpapst*), Francozi »švabski papež« (*pape boche*), Italijani pa kar »Maledetto XV«.

Papež Benedikt XV. je med svoje najtesnejše sodelavce uvrstil tudi msgr. Eugenia Pacellija, sicer svojega naslednika na Petrovem prestolu, in barona Carla Montija. Sveti sedež je že januarja 1915 začel s konkretno diplomatsko misijo prav pod vodstvom podsekretarja Pacellija iz Državnega tajništva (*Segreteria di Stato di Sua Santità*). Mimogrede, ob začetku prve svetovne vojne je vzdrževalo diplomatske odnose s Svetim sedežem 14 držav. Ob koncu spopadov leta 1918 je bilo teh držav 17. Med njimi seveda ni bilo Kraljevine Italije.

Posrednik med Avstro-Ogrsko in Italijo

Večina avstro-ogrskih škofov je bila globoko vdana habsburški vladarski družini in posledično državi. Nenazadnje, cesar in njegov naslov »apostolsko veličanstvo« je predstavljal zadnji preživeli simbol iz nekih drugih časov, ko sta posvetna in cerkvena oblast tesno sodelovali. Katoličani marsikje po Evropi so imeli Avstro-Ogrsko za nekakšen poslednji branik katolicizma, zato so v vojni videli napad na Habsburžane in seveda krščanstvo. Hkrati pa so avstrijski katoličani verjeli, da lahko pomeni vojna neko notranje očiščenje za državo in družbo. Mislili in upali so, da bodo po vojni nastopile razmere, ko bo nemški (liberalni) vodilni sloj pripravljen sklepati kompromise.

Pri neuradnih pogovorih z italijansko vlado, slednja je za omenjeno posredovanje sama izrazila takšno željo, je pomembno vlogo odigral prav baron Monti. Tedanja italijanska vlada, predvsem pa njen zunanji minister

S. Sonnino, so sicer v Vatikanu videli zelo nevarnega sovražnika za nacionalne interese. S posredovanjem pa so v Vatikanu želeli Avstro-Ogrsko prepričati, da tedaj še nevtralni Kraljevini Italiji odstopi del Južne Tirolske (Trentino), in jo s tem obvarovati italijanskega vstopa v vojno. Po drugi strani se je tudi dunajska diplomacija večkrat obrnila na papeževo avtoriteto pri iskanju stikov z italijansko vlado pod vodstvom Antonia Salandre. Podobna diplomatska akcija se je ponovila še v maju 1915, torej samo nekaj dni pred italijanskim vstopom v prvo svetovno vojno na strani antantnih sil. Tudi potem, ko je uradni Dunaj odbil njegov predlog, podsekretar Pacelli ni miroval. Začel je pogovore z nemško vlado, da bi slednja pritisnila na avstro-ogrske zaveznike, naj odstopijo omenjena ozemlja Italiji. Pri tem je ponujal tudi neposredna tajna pogajanja z Italijo, kljub njenim nerešenim odnosom s Svetim sedežem. Po zmagi interventistične struje v italijanski politiki in posledično italijanskem vstopu v prvo svetovno vojno je Benedikt XV. to dejstvo sprejel z obžalovanjem in baje izjavil: »To je smrt omikane Evrope.«

Papeževa mirovna prizadevanja so po drugi strani predstavljala nevarnost za italijansko diplomacijo, ker bi namreč to po njihovem mnenju pomenilo tudi priznanje Svetega sedeža kot enakopravnega udeleženca v mirovnih pogajanjih in s tem tudi internacionalizacijo tako imenovanega rimskega vprašanja. Obenem je treba poudariti, da so določbe točke št. 15 tajnega Londonskega sporazuma iz aprila 1915 med antanto in Italijo Sveti sedež izključevale iz mirovne konference po vojni. O tem je bil Sveti sedež seznanjen že ob koncu leta 1915.

Papežev mirovni predlog leta 1917

Po treh letih krvavega vojskovanja je svet zaznamovala tudi mirovna pobuda Benedikta XV., ki je 1. avgusta 1917 na vse voditelje v vojno vpletenih držav naslovil mirovni predlog. Ta naj bi prinesel trajen mir. Diplomatska nota je bila posredovana vsem sprtim stranem preko tistih držav, ki so imele svoja predstavništva pri Svetem sedežu. Tako je Velika Britanija noto posredovala Italiji, ki ni imela diplomatskih odnosov s Svetim sedežem. Omenjeni predlog je vseboval pet točk in je govoril o trajnem in pravičnem miru, istočasni in vzajemni razorožitvi, ki bi jo jamčile mednarodne sile, prosti plovbi po svetovnih morjih, vzajemnem odpisu vojne škode, vrnitvi zasedenih območij ter iskanju soglasnosti pri reševanju ozemeljskih vprašanj.

Žal je bil papežev poziv bolj ali manj prezrt. Zanimivo je, da se je njegov predlog v marsičem ujemal s kasnejšim mirovnim načrtom ameriškega predsednika W. Wilsona z znamenitimi 14 točkami, ki je bil predstavljen v začetku leta 1918.

Papeževa prizadevanja so našla odmev tudi na Goriškem, črniški dekan Alojzij Novak je krivdo za neuspeh videl predvsem v antantnih zaveznikih in v župnijsko kroniko je zapisal: »1. avgusta 1917 je izdal sv. Oče zopet nov poziv na vladarje, naj sklenejo mir. Piše prav ganljivo – a bojim se, da se srca Angležev in Američanov ne bodo dala ganiti.«

Benedikt XV. in Slovenci

Slovenski katoliški tisk (*Slovenec*, *Bogoljub*, *Domoljub*) je papeža že od začetka vojne prikazoval, predvsem zaradi nerešenega tako imenovanega rimskega vprašanja, kot žrtev in mu hkrati izražal neomajno podporo slovenskega naroda. Ali kot je objavil ljubljanski *Ilustrirani glasnik*, so hkrati cerkvene oblasti od vernikov pričakovale, da bodo »branili svetega očeta kot vdani sinovi in hčere, ker je njegova čast tudi njihova«. Predstavniki slovenske in hrvaške duhovščine pa so v začetku aprila 1915 na papeža naslovili spomenico, v kateri so mu pojasnili narodne zahteve Slovencev in Hrvatov, tako v primeru avstro-ogrske zmage (združitev vseh njihovih ozemelj pod Habsburžani) kot tudi v primeru razpada habsburške monarhije (nastanek neodvisne jugoslovanske kraljevine). Predvsem so se bali prevlade pravoslavja.

Po prvi svetovni vojni in italijanski zasedbi zahodnih delov slovenskega etničnega ozemlja se je papež Benedikt XV. zavzel za Slovence (Primorska) in Hrvate (Istra). Predstavniki tukajšnje narodnozavedne duhovščine, zbrani v Zboru svečenikov sv. Pavla, so papežu 6. marca 1920 v Vatikanu izročili posebno tiskano spomenico, s katero so ga podrobneje seznanili z italijanskim zatiranjem slovenske duhovščine. Papež je kot edini med vladarji podprl teptane slovenske in hrvaške vernike pod Italijo, vendar so italijanske oblasti rabo slovenščine vseeno prepovedale povsod, razen pri bogoslužju v cerkvah.

Papežu Benediktu XV. pa je glede preganjanja dela svojih vernikov pisal tudi tržaški škof Angelo Bartolomasi (1869–1959). Papež mu je 2. avgusta 1921 poslal apostolsko pismo in jasno obsodil fašistično nasilje oziroma nacionalistično in drugo krivično ravnanje nad slovenskimi in hrvaškimi duhovniki ter pritisk na slovenske in hrvaške vernike glede jezika v cerkvi in pri verouku. Papežev dopis so brali v vseh cerkvah tržaško-koprske škofije in je vzbudil veliko pozornost v svetovni javnosti zaradi ostre obsodbe italijanskega zatiranja drugorodnih državljanov.

Smrt Benedikta XV.

Papež je bil že v mladosti bolj krhkega zdravja, med drugim sta ga zaznamovali tudi naglušnost in kratkovidnost. Veliko je delal in hkrati zanemarjal skrb zase, tako je 27. novembra 1921 ob petih zjutraj čakal na odpiranje vrat v baziliki sv. Petra. Staknil je hud prehlad, mučila sta ga kašelj in bronhitis. Kljub temu je do konca leta 1921 nekako še lahko opravljal svoje dušnopastirske naloge. Januarja 1922 pa je zbolel za pljučnico. Njegove zadnje besede naj bi bile: »Mi bi hoteli radi darovati svoje življenje za mir na svetu.«

Papež Benedikt XV. je 22. januarja 1922 ob petih zjutraj padel v komo in umrl uro za tem. Čez dva tedna ga je nasledil novi papež Pij XI.

Več kot osemdeset let po Benediktovi smrti je isto ime prevzel nemški kardinal Joseph Ratzinger, papež med letoma 2005 in 2013, ki je svojo izbiro imena utemeljil prav z zavzemanjem za mir: »Hotel sem se imenovati Benedikt XVI., da bi se miselno povezal s čaščenim papežem Benediktom XV., ki je vodil Cerkev v težavnem času zaradi prvega svetovnega spopada. Bil je pogumen in pristen prerok miru.«

Dr. Milček Komelj

Penelopin prt Kajetana Gantarja

Letošnji Prešernov nagrajenec akademik Kajetan Gantar, kot vrhunski klasični filolog doslej nagrajen tudi z Zoisovo nagrado za znanstveno delo, je s svojim ustvarjalnim talentom in znanjem pesniško poslovenil ogromno dragocenega antičnega besednega izročila. Ko nas seznanja z dragotinami iz njegove neizčrpne zakladnice, Slovence tako zbližuje z duhovnimi temelji evropske civilizacije; kot učenjak pa je vse to tudi komentiral in veliko prispeval k doumevanju snovi, ki jo že dolgo preučuje ves kulturni svet, pa tudi k poznavanju seznanjanja Slovencev z antično tradicijo, ki ga je z zavestjo o požrtvovalnosti svojih predhodnikov in učiteljev vedno spoštljivo upošteval.

V tretjem delu svoje avtobiografije *Penelopin prt*, ki je decembra izšel pri Slovenski matici, piše o časih po drugi svetovni vojni, ko so ideološko ozkogledi politični odločevalci skušali iztrebiti zavest o nekoristnih »mrtvih« jezikih. Takrat je postal tudi neomajen borec za ohranjanje in uveljavljanje latinščine in stare grščine v slovenskem šolstvu. V knjigi je poleg kronološkega nadaljevanja obeh poprejšnjih zapisal še vse tisto, kar je pred tem prezrl ali se mu za njegovo delovanje ni zdelo bistveno, a je v »rekapitulaciji« vsestransko bogatega življenja ali »obračuna« s samim seboj vendarle pomembno, pa četudi gre le za športna ali počitniška razvedrila, ki pri njem prav tako izhajajo iz antičnega prepričanja o zdravem duhu v zdravem telesu, in še za vso pestrost drugih zunanjih dogajanj. Med njimi so se izkazale za nenehno naraščanje Gantarjeve velike razgledanosti najpomembnejše njegove številne poti na znanstvena srečanja in kongrese, kjer se je kot eminenten predstavnik klasične filologije in odposlanec SAZU svetovno uveljavil, pri tem pa se osebno zbližal z najpomembnejšimi učenjaki in videl tudi veliko čudes sveta vse tja do »daljne Kine«.

Kot Gantar sam pojasnjuje, je knjiga nastajala iz sproti zavrženih fragmentov, ki jih je vtkal vanjo in spet prikrajal, zato jo je primerjal Penelopinemu prtu iz ljube mu Homerjeve *Odiseje* in zato je njena naslovnica opremljena s poetično umetnino Eve Petrič, sestavljeno iz idrijskih čipk; z Idrijo je namreč pisec tudi rodovno povezan.

Knjiga je tako kronika izbranih poglavij, ki se vsaj ponekod sklicuje tudi na tematiko poprejšnjih besedil, med drugim dopolnjuje besede o začetkih Gantarjevega pesnjenja ali srečanjih s književniki, tako da predstavljajo popolno celovitost šele vsi trije zvezki skupaj; iz najnovejšega pa je še toliko bolj razviden Gantarjev temperament in značaj. V njem namreč pisca razpoznavamo kot živahnega in radoživega sangvinika,

zazrtega v življenje, občudovalca humanističnega izročila, na katerem zanj temelji svet, in izjemno odprtega do soljudi. Zato je gotovo tudi v tem, ne samo v izredni nadarjenosti, zajeta skrivnost njegove velike dovzetnosti za številne jezike pa tudi živahne odzivnosti na vabila za gostovanja, kar mu je z osebnimi stiki in javnimi nastopi omogočilo prodor v svetovni znanstveni vrh.

Z njegovo zavzetostjo pa je ves čas povezan tudi velik pogum, s katerim si je upal z neovrgljivimi argumenti nasprotovati omejenim oblastnikom, pri čemer je ostal kot človek toleranten, saj se je bil pripravljen pogovarjati z vsemi ne glede na njihove svetovnonazorske poglede. Mislim celo, da ga k taki odločnosti ni spodbujala le usoda, ko je del mladosti z očetom tudi sam preživel v begunskem taborišču na avstrijskem Koroškem, in zavest odgovornosti do pričevanja o zgodovinskih resnicah, ampak tudi etična neomajnost, ki se je je navzel od antičnih vzornikov, oplemenitena s krščanskim humanizmom in strpnostjo, iz katerih je prav tako prirasel.

Tako odločnost in celo drznost pri izražanju svojih prepričanj in dejanj izkazuje Gantar vsepovsod, pa naj gre za smučarsko-planinske eskapade z vsemi tveganji nad alpskimi prepadi, ki jih je spodbudil sijaj romantično zvezdne idile iz smučarskega romana Draga Ulage, ali za pokončno državljansko držo, ki jo izpričuje vsepovsod in ob kaki priložnosti nakaže tudi v tej knjigi, ko spregovori o svojem zavzetem spremljanju slovenske pomladi, podpisu *Ure evropske resnice*, dejavni vlogi pri preimenovanjih ljubljanskih ulic ali satiričnem pesniškem odzivu na zloglasni Puckov politični prestop; prav pred koncem knjige pa se dotakne tudi današnjih protestniških kolesarjev, v katerih je razbral posnemalce nekdanjih nacistov, in kričeče enostranskosti naših časopisnih medijev. (Sam pa se spominjam, kako sta le on in Primož Simoniti, ki ga Gantar v knjigi, skupaj s Andrejem Capudrom, tudi spoštljivo obravnava, nekoč pred celotnim avditorijem Filozofske fakultete edina pogumno zagovarjala demokracijo in nasprotovala zlorabljanju pisem z glavo filozofske fakultete v zasebni korespondenci, v katerih je neki profesor kolegom po svetu črnil Janeza Janšo; in že takrat sem pomislil, da svojo držo gotovo črpata še iz antičnih zgledov in da so klasični filologi, kot sem jih tedaj spoznal, junaki prav posebnega kova.)

Povezanost z antiko gotovo pomeni rdečo nit celotnega Gantarjevega življenja, pa naj gre za odisejske življenjske poti, ki jih razkriva njegova knjiga, ali za poglabljanje v življenjska in estetska ter etična vprašanja, ki jih izpričuje vse avtorjevo ustvarjalno delo. Zato se je bistven del njegovega življenja spremenil v usojeno mu poslanstvo, in tako je profesor dojemal tudi svoj pedagoški poklic, v katerem so mu postali največje zadoščenje nadarjeni nasledniki, ki uspešno nadaljujejo z vzornikovim delom. Pri tem pa se akademik Gantar zaradi predanosti znanosti ni ničemur asketsko odpovedoval in ni bil nikakršen karierist, ampak je živel prav toliko kot za znanost tudi zase, ker se je čutil srečno izpolnjenega, da ne rečem poročenega z antiko, ki je bila tudi njegova trajna ljubezen, saj mu je bilo znanstveno-pesniško delovanje v največje življenjsko veselje. A vendar zasebno obarvane pripovedi v njegovi knjigi niso le nujno dopolnilo, ki bi ga dolgoval domačim, ampak prisrčno izzvenijo v toplo podobo družinskega sožitja z otroki, vnuki in pesniško ženo Rožo, ki nas v knjigi pretrese s človeškim sočutjem in krščansko dobroto. To kaže, da se je Gantar ob vsem antiki posvečenemu delu začuda tudi pozneje lahko še toliko predajal vsakdanjemu življenju, da je tudi ravnovesje med včasih težko povezljivimi razsežnostmi življenja vzdrževal s svojo antično modrostjo, ki jo je očitno tudi sam živel in se ravna po njej, pa četudi je že pisanje prve knjige spominov dojel kot greh, ker mu je odjedalo predragoceni čas za obravnavanje antike.

Iz celotne knjige je razvidno, da je Kajetan Gantar s tako osebnostno podobo in avtoriteto pa tudi živahno pripovedovalsko zgovornostjo vselej in vsepovsod izjemno zaželen sodelavec ali gost tudi med pametnimi in domoljubnimi slovenskimi ljudmi, pa naj gre za znanstvena srečevanja ali za druženja in medijske oddaje, kjer gre za pričevanje o zgodovinskih dogajanjih, zato je ali je bil tudi ugleden član naših najpomembnejših slovenskih humanističnih ustanov, kot sta Slovenska matica ali Mohorjeva družba, zaslužen pa je tudi za prevajanje Svetega pisma in ponovno vključitev Teološke fakultete v Univerzo. Njegovo poslanstvo, zvedavost in hkrati požrtvovalnost so šli celo tako daleč, da se je pred poldrugim desetletjem napotil tudi v Ameriko, kamor so ga povabili izseljeni slovenski rojaki, da bi ga lahko sprejemali na svojih domovih, in njihova pričevanja o eksodusu, ki je povzročil tolikšno škodo naši demografiji, in njegova spoznanja o trdoživosti Slovencev, edina že sproti slikovito zapisovana med potovanjem, so v knjigi še prav posebno dokumentarno dragocena in ob vsej tragiki spodbudna. In tudi ob opažanjih naraščajočega sodobnega vandalizma z zaključno epizodo z Gantarjevega običajnega sprehoda po Golovcu knjiga vendarle izzveni optimistično, njen avtor pa se ob vseh častitljivih letih počuti na novo radoživo in celo strastno razigrano.

Vse, kar razberemo iz Gantarjevega *Penelopinega prta*, kaže akademika Kajetana Gantarja kot glasnika sveta, na katerem sloni naša omika – otroško zaupajoč v angela varuha ga je ob vsej učenosti presvetlil še z Božjo milostjo – in kot velikega, slovenski besedi predanega krščansko antičnega sodobnega Slovenca.

Peter Kovačič Peršin

Dvanajst nenapisanih strani

Ob knjigi Miklavža Komelja *Skrij me sneg*

Romaneskni prvenec pesnika Miklavža Komelja Skrij me sneg*, ki ga je izdal pri Slovenski matici leta 2021, predstavlja posebno novost v današnjem slovenskem leposlovnem pisanju. Iz literarno teoretičnega vidika bi ga označili za magični realizem. In mogoče je trditi, da je v tem žanru pri nas doslej najbolj dovršeno besedilo. Po svoji osnovni zgodbi izstopa iz večinske usmeritve sodobne proze, ki se giblje domala le v abdominalni legi človeškega življenja. Zgodba namreč govori o srečanju med mladeničem, ki išče globlji smisel bivanja, in katoliškim škofom, ki stoji pred pragom smrti. In to srečanje mladeniča pripelje do sprejetja vere, ki je v okolju dojeta kot »eksces«, mladeniču pa pomeni prostor svobode prav zato, »ker v njem ni nič, kar velja za svobodo«. »O misterij svobode! Je tisto, kar velja za svobodo, še lahko svoboda? Nekdo je za mnoge simbol stoletnega zatiranja – ampak v hipu, ko se ga osvobodiš in ga vkleneš, bo on postal resnični simbol svobode.« V tej dihotomični lucidnosti avtor gradi svojo pripoved, ki je vseskozi pomensko večplastna, kakor je tudi resnica bivanja in zgodovine večplastna in se njeni dejanskosti lahko približamo le po dialektiki protislovja.*

Srečavanje mladeniča s škofom Leničem je rdeča nit pripovedi in »prostor«, ki avtorju omogoča podati celovito podobo časa in prostora, ki ga živi. A gre predvsem za fiktivno srečevanje, saj se večinoma dogaja znotraj mladeničeve domišljije. Je torej zgodba o mladeničevem notranjem življenju in njena prava vsebina ostaja zabeležena le v njegovem spominu. Dvanajst usodnih strani zgodbe, ki naj razkrije njegov notranji svet, »je ostalo nenapisanih. Dvanajst belih strani kakor sneg.« S temi besedami sklene romaneskno pripoved in s tem pojasni tudi simbolni pomen naslova romana. Pot skozi sneg ne simbolizira samo življenjske poti škofa Leniča, ki je dejansko romanje k Smrti, ki ni smrt. Kajti, »kdor hoče videti Smrt, mora vstati od mrtvih. /…/ Smrt je vedno na strani čudeža.« Ta pogled odvzema smrti njen pridih groze. Sneg kot simbol očiščenja dobi s tem metafizični pomen očiščevalca groze zgodovinskega časa. »Vonj snega je izpral vonj po času.« Dejansko dogajanje romana je namreč čas slovenske zgodovine zadnjih stoletij od protireformacijskega baroka do poosamosvojitvenih dni, ki kot podtalni tok pripovedi kreira zgodbo srečevanja mladeniča s škofom. Premislek o tem dogajanju želi izprati iz spominjanja mračne strani te zgodovine, ki usodno določa mladeničevo duševno strukturo. Namreč njegovo vstopanje na obiske k škofu v škofijski dvorec, ki naj bi bil posvečen *Deo Optimo Maximo*, ima pomen vstopanja v mračno zgodovinsko stvarnost slovenskega katolicizma, »kakor da se potapljam k ostankom ladje, ki je obležala na dnu morja v davnem brodolomu«. Tej potopljeni ladji daje življenje le škofova trdna vera, ki jo simbolno ponazarja meditativna molitev rožnega venca. Avtor to molitev umesti s celotnim zapisom v roman kot mantro slovenske ljudske vernosti, ki sredi groze zgodovine in potapljanja cerkvene barke najdeva svoj mir in trdnost prav v njej. Taka je bila vernost škofa Leniča, ki je nagovorila tudi iščočega mladeniča.

Slovenski katolicizem, ki je svojo zgodovinsko avtentičnost izrazil v razkošju baroka, vstopa v avtorjevo zavest s svojo upodobitveno magijo, ki jo mladenič sreča v poslikavi ljubljanske stolnice. To »podobo raja« pa doživlja kot bojišče. Vero doživlja kot boj. Boj pa stopnjuje nemir duha. »Religija ni ponudila zaščite pred kaosom, ki se je odprl, ampak ga je kot sveto bojišče naslikala na strop, ki ga je s tem odprla v nebo.« Ta izhodiščna fascinacija baročnega katolicizma, ki pripelje mladeniča do krsta, se skozi reminiscenco zgodovine in življenjsko usodo škofa razgrajuje v tragedijo, ki jo simbolno izpove s stavkom: »Brezna so bila polna ubitih teles.« Zgodovina je čas groze bitij, ki stojijo v vrsti za klavnico. To zgodovino je treba preseči. To je njegova naloga. »Zgodovinska dejanja so zgodovinska zato, ker jih je nekdo zapisal: Jaz pa sem strani zapisoval, da bi jih iztrgal zgodovini.« V tem je ves pomen njegove »kronike«. Izbrisati zakodirano zgodovinsko resnico, da bi jo iztrgal iz njenega primeža in jo vrnil življenju. Kajti življenje je edina resnična pot človeka. To je »pot, ki hoče brezmejnost ene same točke«. Smisel človeškega bivanja ni doseči nek cilj, ki je vedno utvara priti do neke točke. »Ne gre za to, da se pride od ene točke do druge točke, ampak za to, da se postane drugo bitje.« Postati Človek je edini smisel življenja in zgodovine. In v tem se razkrije relativnost časa zgodovine, če ni čas večnosti. Temu mrakobnemu svetu, potopljenemu v pogrez časa, daje živost le duhovno srečevanje z umirajočim škofom, ki zmore moralno držo še na pragu smrti, ko z odobravanjem prisluhne besedam opomina partizanske zdravnice: »Za dosego tistega, kar pripada posameznemu narodu, imamo na voljo številne poti, izbrali pa smo najslabšo v zgodovini, ki je posejana z nepojmljivim sovraštvom. /.../ Menjate nam zastave. Kako naj po vsem tem vem, pod katero naj stopim, da me njen drog ne bo oklestil? /.../ Problem pa je, kakšna bo cena za vse to. /.../ Zločinec je kaznovan že s tem, da svojega bremena ne more odložiti ...« S temi spoznanji hoče Komeljev roman s svojo temeljno podobo snega kot simbolom očiščenja izprati vonj po času zgodovine. »To je bila moja naloga. To je bil šele začetek. To je bil šele konec. Ljudje niso opazili, da časa ni več.« S tem pojasnilom, ki sklepa svojo pripoved, opozarja na čas, ki je naš čas izbrisa zgodovinskega spomina, da bi zgodovina postala prostor in čas bivanja danes in tukaj. Roman je glas, ki kliče k temu očiščenju. »Glas je izgubil vsak pomen – in je bil smrt, od katere je odvisen vsak smisel sveta.« Komeljev roman je tako romanje k Smrti, da bi bila smrt premagana in bi bilo življenju povrnjeno življenje. Kajti vsaka pot človeškega bivanja je romanje k Smrti, ki presega smrt. »Smrt je vedno na strani čudeža. /.../ Čudež je odločitev.« Odločitev za življenje. Kajti, življenje je največja vrednota.

Ta kratka osvetlitev metafizične »vsebine« romana osvetljuje le en večplastni vidik, ki naj poda bistven vpogled v kompleksno besedilo Komeljeve pripovedi. Ti pomeni izvirajo iz simbolov Smrti, snega, glasu, poti ... Magični realizem daje simbolom njihov avtentičen pomen, ki se izraža v protislovjih. Namreč v dialektiki protislovja se odraža celotna resničnost bivanja. Zato magični realizem zmore podati celovito podobo človekove biti v času in prostoru zgodovine, ki se vedno znova zjedri v konkretni človeški usodi – tukaj v srečanju iščočega mladeniča in umirajočega škofa – kot njeno bistveno sporočilo. Odpira vpogled v metafizično spoznanje človekove biti, ki je zgnetena iz skromnega jedra zavesti in nepregledne sfere nezavednega. »Čigavi možgani lahko vzdržijo toliko medsebojno nasprotujočih si trditev? Kot lutke v gledališču smo privezani na stotine nitk.«

Marina B. Žlender

Antoni Gaudí in bazilika Svete družine (Sagrada Família)

Antoni Gaudí spada sicer med predstavnike tako imenovanega španskega modernizma (modernisme)*, a je treba povedati, da je preko modernizma razvil tudi svoj osebni stil. Zanimal se je za nove materiale in gradbene tehnike ter kot sin kovača dobro poznal zmogljivost in uporabnost kovanega železa. Če je bil Gaudí dovzeten za novosti v arhitekturno inovativnem smislu, pa se je idejno razhajal z novimi težnjami, ki so zavračale tradicijo in se s tem oddaljile od cerkvene sakralne umetnosti. Gaudí sam je bil goreč katoličan in je sprejemal poslanstvo sodobne Cerkve, da bi s svojimi vrednotami in simboli vstopila v družbeno in javno življenje, zato je dajal prednost krščanskemu izročilu.*

Vzore je iskal v gotski umetnosti in gotiko je pojmoval kot najbolj inventiven in najrazvitejši stil, ki ga je sam izpopolnil in nadgradil v smislu organičnih oblik. V gotiki je pritisk stene porazdeljen po zunanjem delu na opornike, Gaudí pa je zasnoval enotnost telesa katedrale v celoti, brez povečevanja velikosti opornih stebrov ali tanjšanja sten; zapustil je navpični gotski red in privzel poševni parabolični red. Tako je Gaudíjev genij pretvoril v resničnost teoretične ideje nekaterih angleških in italijanskih matematikov 18. stoletja, predvsem Giovannija Polenija, ki je opredelil idealen lik kompresijske gradbe kot vrvne krivulje. Le-ta nastane z obešanjem majhnih obtežitev na vrv, pritrjeno na horizontalno oporo v skrajnih točkah. Vrv s tem pridobi obliko, v kateri so vse sile rezultat čistega vlečenja. Če je celoten sistem obrnjen, se sile pritiska spremenijo v kompresijo. Gaudí je to spoznal zgolj po empirični poti. Zato tudi za gradnjo svojih objektov ni nikoli izdelal celotnega načrta, marveč je študiral konstrukcijo po številnih modelih. Glede na to, kako je gradnja napredovala, pa je sproti improviziral njeno nadaljnjo izdelavo.

Sagrada Família ali Sveta družina (1883–1926) je Gaudíjevo najobsežnejše delo ne le po izjemni razsežnosti, marveč tudi po ikonografskem načrtu. Glede na to, da je Gaudí želel v cerkvi predstaviti *katoliški* katekizem, jo je zato uresničil v srednjeveškem duhu in s poučnim namenom, obenem pa je vsebinski program oblikoval z vso silovitostjo svoje domišljije. Poleg tega je v *Sagradi Famílii* zbran opus Gaudíjevih inovacij, zato jo moramo upoštevati kot enega ključnih stvaritev pri oblikovanju moderne arhitekture. *Sagrada Família* ne bi bila to, kar je, če bi jo cenili le po njeni tehnični popolnosti. Njen ikonografski program je Gaudí izdelal do potankosti in z njim povezal vsako podrobnost. Ni pretirana trditev, da je *Sagrada Família* katekizem, ki je preveden v kamen.

Ko je 3. novembra 1883 Gaudí začel z delom, so že bili postavljeni stebri kripte. Gaudí jo je zasnoval na novo, povišal višino obokov na 10 m, okrog nje pa poglobil teren. S tem ji je dal več svetlobe, omogočil boljše prezračevanje in obenem

zmanjšal vlažnost, kar je bila le ena od preprostih, a iznajdljivih Gaudíjevih rešitev problema svetlobe in prezračevanja, ki jima je posvečal veliko pozornost.

Pri nadaljevanju del je Gaudí močno spremenil načrt cerkve. Za osnovo je vzel bazilikalni tip cerkve s petimi ladjami in triladijsko razvejano prečno ladjo na osnovi latinskega križa. Na križišču glavne in prečne ladje je zasnoval centralno kupolo, ob njej pa naj bi stale štiri manjše. Nad apsido je druga kupola, ki je nekoliko manjša. Apsida je polkrožna s sedmimi kapelami in kornim obhodom okoli prezbiterija. Dva polkrožna prostora, v katerih sta stopnišči, povezujeta apsido s kripto, v višino pa s pevskimi kori in tribunami. Kripta po obliki in dimenzijah ustreza apsidalnemu delu in jo prav tako sestavlja sedem kapel in korni obhod. Cerkev ima tri pomembna pročelja, ki so posvečena trem obdobjem Jezusovega življenja in delovanja. Vsa tri pročelja se odpirajo s trojnimi portali v prostor. Kolikor to dopušča razporeditev, je višina portalov dvignjena 4 metre nad nivo ceste, tako da k njim vodijo stopnišča.

Ob glavni fasadi naj bi stali krstilnica na levi strani in na desni kapela svetega Rešnjega telesa. Na severnem delu sta bili na obeh delih apside načrtovani zakristiji, v sredini med njima pa kapela Marijinega vnebovzetja.

Celoto cerkvenega telesa obdaja križni hodnik, ki bi vse elemente zaobjel in združil v celoto. Prekinjen je le v centru, v apsidalnem krilu, s kapelo Marijinega vnebovzetja. Osnovni ambient *Sagrade Famílie* je zasnovan z arhitekturno virtuoznostjo in globoko versko predanostjo.

Prav tako je pomembno dejstvo, da je Gaudí cerkev poimenoval »spokorni tempelj Svete družine«. Že ime nam pove, da je cerkev posvečena Sveti družini in da je to glavna tema, ikonografsko vezana na stavbne in dekorativne elemente.

Gaudí je bil vse življenje zelo veren človek, svojo vero je povezoval z askezo in močnim katalonskim domoljubjem. Proti koncu svojega življenja pa se je njegova verska predanost izrazila prav skozi načrtovanje *Sagrade Famílie* in zadnja leta je prebil na gradbišču cerkve, nenehno zaposlen z improvizacijami in izboljšavami ter ustvarjajoč nove in nove elemente, ki bi izpričevali njegovo vero in slavili Boga. Njegova poetična vizija *Sagrade Famílie* kot idealnega krščanskega svetišča ga je vodila, kot smo že rekli, do gotskih katedral, kljub vsemu pa lahko trdimo, da je bil v veliki meri samouk. Zato je *Sagrada Família* ne le umetniški spomenik, izjemen po svoji konstrukcijski zasnovi, marveč tudi poglobljen izraz katoliške vere.

Foto: Shutterstock

Čeprav je Gaudí *Sagrado Família* štel za grški tempelj, in sicer v smislu strukturalne jasnosti, ki pa se ne izčrpa sama v sebi, marveč teži k izraznim vrednostim, ki presegajo enostavni notranji sklop, pa se je kljub vsemu zavedal dejstva, da je krščanski tempelj začrtan z lastno liturgijo ter tako podrejen določenemu liturgičnemu programu. Simbolizem, ki ga Gaudí uporablja v primeru *Sagrade Família*, se ne omejuje le na kiparstvo in slikarstvo, marveč ga s svojo plastično in organično naravo izraža že arhitektura sama. Gaudí je izhajal iz ideje o mističnem pojmovanju Cerkve kot Kristusa z verniki, ki ga je združil z idejo templja in dal vsem pomembnejšim elementom celotnega organizma konkreten pomen. A ta konkreten pomen se vendarle izraža simbolno, pa naj bo to s podobo, alegorijo ali številom, ter elemente razvrsti v hierarhičnem redu. Nujnost študija liturgije je bila zanj povezana ne le z reševanjem problema razporeditve prostora, marveč tudi zaradi akustike ter notranje in zunanje svetlobe, saj je želel povezati ornament, svetlobo in zvok v harmonično celoto slovesnega dogajanja ob škofovskih procesijah z gregorijanskimi napevi, ki bi zveneli ne le v cerkvi, marveč bi jih zvoniki kot ogromne orgle oznanjali po vsem mestu.

Pročelja imajo prav tako svoj ikonografski *namen*; predstavljajo tri najpomembnejše trenutke Jezusovega življenja: rojstvo, trpljenje in slavo. Pročelje, obrnjeno na vzhod, je posvečeno Jezusovemu rojstvu in misteriju utelešenja. Glavni portal bo slavil Kristusa in razkrival njegovo učenost, fasada trpljenja, smrti in vstajenja pa se nahaja na zahodni strani. Obe fasadi prečne ladje imata trojne portale, kjer so predstavljeni prizori iz evangelija, ki so opredeljeni sorazmerno z božanskimi krepostmi vere, upanja in ljubezni. Levi portal je portal Upanja, desni Vere, srednji pa je portal Milosti.

Organizacija prostora za Gaudíja ni pomenila le stavbene gradnje, marveč tudi njeno dekoracijo, ki bi jo oživila. Arhitektonske in okrasne elemente je povezal tako, da so se med seboj logično dopolnjevali. Gaudí sam je trdil, da je treba »arhitekturo dematerializirati in ji vliti duha, a ne s kombiniranjem hladnih abstrakcij, marveč z dekoracijo, ki je živa, realistična in neposnemajoča.« Zato je kot svojo pot izbral dekoracijo, ki izhaja neposredno iz opazovanja narave in njenih oblik.

Gaudí je verjel, da šele polihromnost ali večbarvnost daje arhitekturi popolno vrednost. Trdil je, da je njegov stil tak, kot bi ga sčasoma razvili stari Grki v svoji arhitekturi, in da izvira *Sagrada Família* iz najčistejše helenistične tradicije, zato ji je nameraval dati tudi helenistične estetske kvalitete: natančnost in ritem linij, harmonijo razmerij in strogost oblik, določenih z barvo. Barva je dopolnilo forme in najjasnejši prikaz živega. Ker je umetnostni ideal dati življenje svojemu delu, je to moč doseči najbolje s polihromnostjo. Gaudí je svojo zamisel o barvi preprosto in jasno izrazil v svojem dnevniku, v katerega je leta 1878 zapisal: »Umetnost je lepota, lepota je življenje, ki ga lahko izrazi barva sama. Okras je bil in vedno bo polihromen. Barva lahko izgine, toda čas bo pokazal, da jo je nadomestila patina starosti. Le kdo ne pozna zlatih odtenkov na mediteranskem kamenju? Ali ne razkrivajo na novo zgrajene hiše odbijajoče hladnosti? … Kadar ni prisotna naravna barvitost časa, je polihromiranje neizbežno.«

Glavni princip pri gradnji *Sagrade Família* je vertikalni vzgon po vzoru gotskih katedral. V vseh mestih, ki imajo srednjeveško ali kasnejšo mestno zasnovo, se katedrala vzpenja nad ostale stavbe, ki so bile v glavnem grajene v treh nadstropjih. Da bi ohranil to hierarhijo mestnih zgradb, je Gaudí zasnoval svojo

katedralo višje kot katero koli cerkev pred njo. Tako so zvoniki ob fasadi Glorije približno enako visoki kot tisti pri katedrali v Kölnu ter za kakih dvanajst metrov višji od kupole v El Escorialu, ki je bila do tedaj najvišja stavba v Španiji. Glavna kupola *Sagrade Famílie* je dvajset metrov višja od kupole cerkve sv. Petra v Rimu. Ko je arhitekt Jaussely zasnoval svoj *načrt* urbanizacije, je prosil Gaudíja, da mu nariše svoj koncept tal okoli cerkve. Gaudí si je prostor zamislil kot zvezdast trg. Njegov cilj je bil poiskati razdaljo, ki bi omogočila opazovati kupolo v vsej njeni višini, obenem pa je iskal tudi točke, s katerih bi bilo moč videti dve fasadi naenkrat z namenom, da bi lahko v celoti dojeli volumen svetišča.

S stavkom: »To ni zadnja katedrala, marveč morda prva iz nove serije,« je Gaudí natančno opredelil svoj odnos do preteklih obdobij. Četudi je gradil katedralo, torej že po definiciji reprezentativno cerkev z vso pripadajočo ikonografsko razsežnostjo, je z arhitekturnega stališča prekinil s prvotno gotsko osnovo oziroma izpopolnil gotski slog. Vse tehnične inovacije, plod njegove genialne domišljije in ogromnega znanja, pa je podredil strogo in do potankosti izdelanemu ikonografskemu načrtu, ki ga obenem izražajo tudi že kar baročno obloženi portali. V svoj ikonografski program je poleg že ustaljenih motivov vključil tudi živali in rastlinstvo Sredozemlja, ki jih je povezal tudi s katalonsko nacionalno identiteto.

Ko so Gaudíja vprašali, ali je *Sagrada Família* zasnovana v gotskem stilu, jim je odgovoril, da jo je načrtoval po grškem vzoru. Ta paradoks nosi v sebi tudi zrno resnice: gotski slog je služil le za izhodišče, saj ga je Gaudí strukturno nedvomno presegel. Gre za izboljšano gotiko s kakovostmi baroka, katerega bogastvo v dekoraciji se bolj prilega Gaudíjevemu značaju. To najbolje ilustrira fasada Rojstva, katere skulptura kaže usmeritve kasnejših generacij, iz arhitekturnega ozadja pa vseeno izstopa kontinuirana in enotno zamišljena Gaudíjeva zasnova.

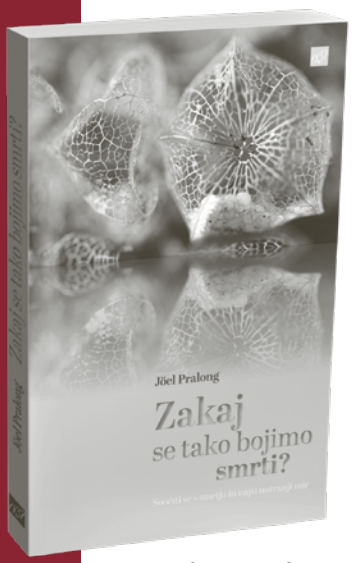
Sagrada Família je nedvomno Gaudíjevo najkompleksnejše delo. Njeni gradnji je posvetil glavnino svojega življenja in zato pustil nedokončanih mnogo drugih pomembnih projektov. S tem ji je vtisnil močan osebni pečat in v njej lahko razberemo vse odločilne etape v njegovem osebnem razvoju. S stališča modernistične arhitekture pa bi *Sagrado Famílio* skupaj s kripto *Colonie Güell* lahko označili kot Gaudíjev prispevek k moderni sakralni arhitekturi, saj je navsezadnje s svojimi tehničnimi rešitvami navdušil tudi Corbusierja.

Sagrada Família je še vedno nedokončana in Gaudí je s tem računal ter skušal zapustiti za seboj čim bolj dovršene načrte njene izdelave. Ne glede na to, da cerkev sedaj gradijo z najsodobnejšimi sredstvi, te načrte spoštujejo in upoštevajo. Tako naj bi končno podobo *Sagrada Família* dobila leta 2026 ob stoletnici Gaudíjeve smrti, a se bo gradnja zaradi pandemije zavlekla. 8. decembra 2021 so vzpostavili 128 metrov visok stolp, posvečen Devici Mariji, cerkev pa je že 7. novembra 2010 posvetil papež Benedikt XVI. in jo poimenoval *basilica minor*. V svojem govoru ni samo izrazil občudovanja Gaudíjeve genialnosti v arhitekturi, ampak tudi priznanje, da je ta veličastna bazilika izpoved njegove globoke vere. Leta 2000 so Katalonci in občudovalci Gaudíjevega dela sprožili proces za njegovo razglasitev za blaženega in že leta 2003 je bil sklenjen škofijski postopek ter vsa dokumentacija odposlana na pristojno Kongregacijo v Rim. Prav ta proces pa govori, kako Gaudíjeva dela razkrivajo poleg estetske izvirnosti tudi globoko duhovnost in čudovito občutje presežnosti.

Jöel Pralong

Zakaj se tako bojimo smrti?

Soočiti se s smrtjo in najti notranji mir

Izid: **marec 2022**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Drago Karl Ocvirk**
Uredila: **Saška Ocvirk**

Soočanje s strahom

Strah, eno od čustev med drugimi čustvi: jeza, tesnoba, stud, čustvena privlačnost, žalost, veselje, užitek …

Čustvo ali – s skovanko latinskega izvora – *emocija*, ki je sestavljena iz *e* (*ex*): navzven in *motio*: gibanje. To je torej gibanje našega notranjega življenja, ki gre iz sebe zaradi neke zunanje spodbude. Strah je močna, nenadna in nenadzorovana emocija. Krik tesnobe zaradi ogroženosti, nevarne živali na primer. Takrat okamnimo, srce nam strašno razbija, prenehamo dihati. Strah samodejno vzpostavi obrambno strategijo: beg, agresivnost, napad ali ohromelost; tudi zelo močno vpliva na telo, ki je kot elektrizirano. Kaj se dogaja v naših možganih, ko nas je strah, razlaga nevroznanost. Naša čutila (vid, sluh, tip) pošljejo možganom sporočilo o »nevarnosti«, ti pa ga pošljejo naprej v središče za krizne razmere, ki se imenuje možganska amigdala in se nahaja za senci (senčni reženj). Hkrati se oglasi prodorna sirena, ki nasrši celotno telo: v šoku smo. Centrala zelo hitro posreduje sporočilo pametnemu možganskemu obrobju, ki je za čelom (čelna skorja) in ki bo presodilo, kaj je treba storiti, da bo odločitev dobra. Potem ukrepamo. Vse to se dogaja z izjemno veliko hitrostjo. Ko se strah za stalno in kronično zakorenini, govorimo o tesnobi. Kot če vržemo kamen v stoječo vodo, ki potem okoli sebe ustvarja kroge, udarne valove v globini. Panični strah nas razbremeni odgovornosti, vendar pa nas zapira vase in spodkopava solidarnost med nami. Naši samozaščitni refleksi so ponesrečeni: ljudje v trgovinah grabijo najpotrebnejše stvari, se prerivajo, se vrtijo v krogu kot vrtavke. Tesnoba zaradi bolezni in smrti prežema vse misli, telefonske linije za pomoč v stiski so preobremenjene, nekateri večkrat na dan na svetovnem spletu vročično preverjajo rast števila registriranih bolnikov. Prebivalstvo prevzema strah pred pomanjkanjem najnujnejših potrebščin in nakupovalna mrzlica je tukaj. Panika poraja nerazsodno obnašanje. »Možganski center za nujne primere« je preobremenjen, sporočila zasipajo »razum«, ki ne zmore več objektivno oceniti razmer in se ustrezno odzivati na stres. To stanje tesnobe nas lahko potegne v čustveno spiralo, ki bo imela nevaren vpliv na naše srce in vse telo. Ko strah vključi preveč obrambe, nas nazadnje ohromi in uniči.

Koronavirus je sprožil nalezljiv strah, »epidemijo strahu«, ki pa je hkrati tudi varnostni ventil, mednarodni alarmni signal pred obsežnostjo nevarnosti. V tem primeru je strah »razumen in dober svetovalec«. Omogoča namreč, da se vzpostavijo ustrezni obrambni mehanizmi za zaščito prebivalstva. Strah je sporočilo, ki vsebuje besedo življenja in zahtevo po nujni rešitvi problema, da bi se izognili tragediji. Zaradi tega nas dela odgovorne, saj nas je strah, da bi okužili druge ali bi se okužili tudi sami. Zato nam ni treba biti v strahu pred strahom! In ne nazadnje, to smo že videli, lahko epidemija strahu povzroči tudi nalezljivo solidarnost. Strah ima torej dve plati, je namreč sovražen in hkrati spodbuden, sproža ukrepanje …

Obramba pred strahom

Utrjeni gradovi s svojimi obrambnimi obzidji, ki jih preseka le glavni vhod, dostopen po dvižnem mostu, so arhitekturna čudesa. Prebivalstvo je v notranjosti dobro zaprto in na varnem. Če imamo danes takšno kulturno dediščino, je to zaradi strahu pred resničnim ali možnim sovražnikom. Kot pravi sodobna psihologija, panični strah takoj zgradi »obrambne mehanizme« pred nevarnostjo. Te obrambe so v večini primerov iracionalne. Ne da bi se tega zavedali, jih izdela naša podzavest, in to zato, da bi omejila škodo in zmanjšala trpljenje, ki ga povzroča strah. Prav tako pa lahko te obrambe povzročajo nerazumno obnašanje. Tu je naštetih nekaj takšnih vedenj – seznam ni izčrpan –, ki jih je s kančkom domišljije razvila sodobna psihologija:

- *Zanikanje* oziroma zavračanje, da bi videli resničnost takšno, kakršna je. V primeru koronavirusa je lahko zanikanje vzrok tveganega vedenja, ki ne spoštuje zdravstvenih predpisov. Človek si predstavlja, da gre v vsakem primeru za pretiravanje in da ta virus ni tako nevaren, kot trdijo. Prikrade se tudi zanikanje morebitne smrti: »Ne, meni se to ne bo zgodilo!«
- *Potlačenje* svojih strahov, ki pa bodo privreli iz podzavesti in se bodo na primer pokazali kot razburjenost, v zaščitnih ali samozaščitnih refleksih, ali z znaki depresije, tesnobe in nevrastenije. Vidimo na primer ljudi, ki na ulici napadajo druge, ker njihove maske niso skladne s predpisi; medtem ko drugi ne morejo več poslušati govorjenja o epidemiji, njihova tesnoba je očitna.
- *Razpravljavec* ali *leporečnež*, ki se dela, da obvlada vse znanje tako o virusu kot o njegovem razvoju. Ve, kaj je treba storiti, in to veliko bolje kakor drugi. Razpravljavec skriva svoj strah za svojim znanjem in govorjenjem, ko (se) prepričuje, da obvladuje resničnost in jo tako dela manj nevarno. Včasih to opazimo pri nekaterih politikih, ki »imajo odgovor na vse«, v resnici pa je njihov edini cilj dvigovanje lastne vrednosti, medtem ko je resničnost povsem drugačna.
- *Projekcija* je tisti mehanizem, ki svoje strahove – da bi jih pomiril in odpravil – strne in projicira na druge. Človek bo na primer rekel, da koronavirus prihaja s Kitajske, da so krivi Kitajci. Ali da vlada ni opravila svojega dela, da nam je nekaj prikrila. Izmišlja si teorije zarote ali skriti terorizem.
- *Šaljivec* se iz strahu pred trpljenjem iz vsega norčuje. Navsezadnje je vse skupaj ena sama neizmerna komedija in se je vsemu temu treba znati smejati! Ker vse zrelativizira, ne prevzema nobene odgovornosti.
- *Napadalec* se tako boji okužbe in smrti, da se jezi na vse. Hkrati mu je upoštevanje zdravstvenih predpisov in zaščite zaradi pandemije v breme, ker da mu ukrepi jemljejo svobodo. Čuti, da mu nad glavo lebdi temni oblak smrti.

- *Noj z glavo v pesku*: »Vse je v redu, gremo naprej, življenje je lepo. Ni razloga za paniko, ta slab trenutek je treba prestati, časi pač niso ravno najboljši.« Nepoboljšljiv optimist, ki gre na živce svoji okolici.
- *Bežanje* je preusmerjanje pozornosti na nekaj drugega, kar je konstruktivno, igrivo ali prijetno, zato da bi preprečili strah. Pogosto gresta bežanje in zanikanje skupaj z roko v roki. Nekatere ljudi vidimo še naprej živeti kot pred epidemijo, ne da bi se menili zanjo. Trdijo, da se glede resnosti dejstev pretirava, ali pa se sklicujejo na teorije zarote, ki so kritične do sleherne znanstvene razlage. Vse skupaj naj ne bi bilo nič drugega kakor manipulacija, ki jo organizira tatinska ekonomska farmacevtska oblast, da bi obogatela na račun ljudi in tako dalje.
- *Regresija, nazadovanje* je otročje vedenje pred nevarnostjo: jok, kričanje, jeza. »Jezen sem na ves svet, ker ne morem, kamor hočem.« Človek z otročjim odnosom zlahka krši pravila, ki omejujejo njegovo iskanje užitka. Ko se soočamo s strahom pred smrtjo, vidimo na primer, kako se nekateri, ki se jim zdi, da so nesmrtni, nedotakljivi, igrajo s smrtjo, se ji izpostavljajo, kot da bi jo hoteli dražiti.
- *Legalist* se drži predpisov po črki, vendar brez kakršne koli zdrave pameti. Zapira se v pravila prestrašenosti, panično je prepričan, da je okužen z virusom. Kriči na primer na človeka, ki si ni dobro namestil maske, ali na tistega, ki ne spoštuje socialne razdalje.
- *Hiperaktivec* mora narediti sto stvari hkrati. Razstavi celo hišo, desetkrat na dan zamenja vodo zlati ribici. Nenehno mora biti v gibanju, nekaj delati, da ne bi razmišljal o nevarnosti, ki mu preti.
- *Uživač* se požene v nezmerne užitke, igre, alkohol, spletno nakupovanje, video posnetke in podobno, da odrine strah pred pomanjkanjem in tesnobo pred boleznijo ali smrtjo. Sedanji trenutek živi na polno, vendar v vznemirjenosti svojega uživanja. Je »naelektren« in ne prenaša nobenih opazk. Vendar vse te obrambe, ki ščitijo pred trpljenjem, človeka oddaljujejo od resničnosti in ga zapirajo v njega samega.

To je popolno zapravljanje energije, ki posamezniku škoduje in ne koristi nikomur.

Pametne zaščite

Pametno zaščito zagotavlja pravična in jasnovidna država, ki sporočilo, vsebovano v strahu, zna razbrati. V tem primeru lahko namreč začne izvajati učinkovite ukrepe proti bolezni in krepiti zaupanje državljanov. Toda to lahko stori samo ob sodelovanju vseh državljanov, ki jih uspe pripraviti do odgovornega delovanja. Stvar vsakega posameznika je, da preseže svoje čustvene in individualistične predstave zato, da bi gradil skupno dobro. Tako bo država ob vse boljšem poznavanju bolezni in njenega vpliva na prebivalstvo vzpostavljala vse učinkovitejšo zaščito: zdravstveni predpisi, zaprtje dejavnosti, skrb za najšibkejše, zdravstvena oskrba bolnih, usposabljanje kvalificiranega osebja, izdelava protivirusnega zdravila oziroma cepiva, pozivanje k solidarnosti med vsemi, sodelovanje med različnimi znanstvenimi strokami in med vsemi državami sveta, splošno redno ter objektivno obveščanje in tako dalje. Gre za resnično solidarnost proti zlu in za premagovanje političnih razlik kolikor le mogoče. Tradicionalna morala govori o razsodnem in vztrajnem bojnem usposabljanju za bojevanje proti skupnemu

sovražniku, da bi izbojevali, kar je dobro za vse. V takšnem usposabljanju se razvijajo veščine, vrhunsko orožje, ki se imenujejo »kreposti«, po latinsko *virtus* (sile, energije, sinergije). Bolje je ponovno poiskati to izgubljeno energijo in z njo podpirati skupni in solidarni boj, kakor pa se pustiti požreti strahu in postavljati nerazumne prepreke. Sveti Pavel nas »v Gospodu« spodbuja, naj izpopolnimo svoje kreposti, to vrhunsko orožje:

> *Sicer pa zajemajte moč v Gospodu in sili njegove moči. Nadenite si celotno Božjo bojno opremo, da se boste mogli upirati hudičevim zvijačam /.../. Zato sezite po vsej Božji bojni opremi, tako da se boste mogli ob hudem dnevu upreti, vse premagati in obstati. Stojte torej prepasani okoli ledij z resnico, oblečeni v oklep pravičnosti in z nogami, obutimi v pripravljenost za oznanjevanje evangelija miru. Predvsem pa vzemite ščit vere; z njim boste mogli pogasiti vse ognjene puščice hudega. Vzemite tudi čelado odrešenja in meč Duha /.../ (Ef 6,10-11.13-17).*

Med temi razumnimi in duhovnimi mehanizmi, krepostmi, postavlja (krščanska) morala najvišje štiri, ki jih imenuje glavne ali *kardinalne*. Te nam kakor kompas kažejo štiri nebesne strani, da lahko najdemo pravo pot:

- *Razumnost* je krepost, ki po klasični definiciji pomeni dobro razmišljati, da bi dobro delovali in končno dosegli pravi cilj v dobro vseh. Slogan razumnosti se glasi: »Razmisli, stopi korak nazaj, potem ukrepaj, deluj vztrajno in odločno, pojdi do konca.« Razumnost zastavlja dve vprašanji: »Zakaj in s kakšnim namenom počneš to? S kakšnimi sredstvi to delaš?« Razumnost je pri izviru razločevanja in doslednosti, taktnosti in natančnosti v delovanju, potrpežljivosti, vztrajnosti in preučevanja razmer. Nasprotje razumnosti so:
  - *zaletavost*, ki hoče z glavo skozi zid brez razmišljanja. »Zadeve, ki so zaradi razmisleka in razumnosti lahko zelo koristne, postanejo nevarne zaradi zaletavosti,« pravi sveti Bernard iz Clairvauxa. In ... iz zaletavosti se poraja zmota.
  - *nepremišljenost* lahko opredelimo kot slepi pogum brez razmisleka, ki deluje pod vplivom trenutnega navdiha.
  - *nedoslednost* je menjavanje smeri zaradi razpoloženja ali trenutnih okoliščin. Nedosledneš svojih dolžnosti nikoli ne opravi do konca. Zaradi pandemije se naj vsak preverja v luči razumnosti. Dobro si je zastaviti vprašanje: kdaj smo doživeli takšen stres v svojem življenju, kako smo odreagirali? Kaj nam je pomagalo? Ali so nas glede zalog hrane ali najpotrebnejših stvari, ko smo praznili police v trgovini, vodili panični strah, nedoslednost in nepremišljenost? Ali smo zaupali navodilom svoje države? Smo prepričani, da razumno deluje v skupno dobro? S kakšnimi sredstvi si prizadevamo živeti kar se da konstruktivno v tem težavnem in zategnjenem času? Kaj bomo storili, da se izognemo okužbi (zdravstveni predpisi ipd.)? Ali imamo priložnost z drugimi podeliti svoje strahove?

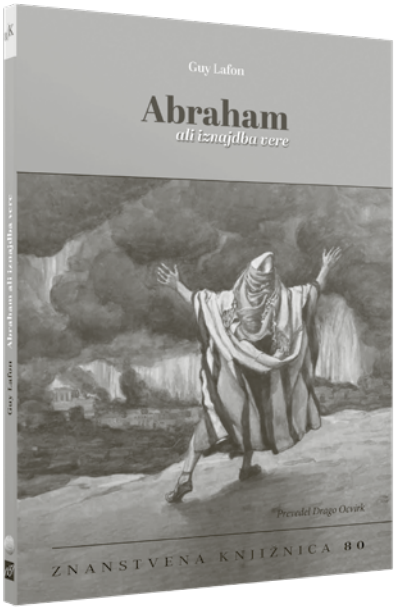
Ali smo pozorni na osamljene, ki bi jim lahko priskočili na pomoč? Kako se čutimo solidarne s celotnim prebivalstvom? Kako potrpežljivo bomo prenašali svojo bolečino? Kaj nam razumnost razkriva o nas samih?

Guy Lafon

Abraham ali iznajdba vere

Izid: **marec 2022**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Drago Karl Ocvirk**
Uredil: **Miran Špelič OFM**

Interpretirani Abraham

Ko hočemo nekomu natančno določiti čas in kraj bivanja, smo vedno negotovi. Kljub temu pa ostaja verjetnost, da je živel. Toda Abraham nedvomno obstaja, in to v zelo zgodovinskem obstoju, če si drznemo reči, v vseh, ki se v zgodovini opredeljujejo do njega, do tega, kar je bil ali kar naj bi bil. Nanj gledajo kot na svoj izvor – ali ni že njegovo ime samo ime očeta? Abraham: oče množice – nesporni izvor, toda izgubljen kot sleherni izvor. Tega, kar pripovedujejo, da je bil, ni mogoče ločiti od tega, kar so, kar hočejo ali nočejo biti. Da bi vsi ti podvomili o njegovem obstoju, bi morali podvomiti, da so oni sami tukaj in sedaj in da so navzoči tako samim sebi kakor drug drugemu. Abrahamova zgodba je torej v zelo krepkem pomenu njihova zgodba.

Nedvomno zadošča, da se zadržimo pri straneh, ki jih je popisal filozof Friedrich Hegel, če se hočemo prepričati, kako lahko Abrahamova zgodba in osebnost postaneta priložnost, da temeljito obravnavamo človeški položaj v svetu, čeprav utegnemo biti pristranski. Na teh straneh bomo brez težav prepoznali večino pomembnejših dogodkov, ki so zaznamovali očakovo življenje, kakor nam ga prikazuje Prva Mojzesova knjiga. Tu so vsa ali skoraj vsa dejstva, vendar so bolj nakazana kot nanizana, predvsem pa jih zasenči razlaga, ki povzdigne Abrahama na raven simbolne usode. V nasprotju z zdravo in možato pogansko vedrino naj bi se v Abrahamu utelesilo strastno sovraštvo do narave. Kazal naj bi absolutno preziranje drugega, vsakega drugega. V njem naj bi se razbohotila popolna nezmožnost ljubiti zaradi vsiljive navzočnosti boga, ki ga Abraham obožuje, istočasno pa naj bi bil Abraham tudi njegov suženj, izbranec in predstavnik v človeški skupnosti. Toda lotimo se raje branja.

»Abraham, ki se je rodil v Kaldeji, je že v svoji mladosti zapustil domovino v družbi svojega očeta. Da bi sam postal popolnoma neodvisen in nenazadnje tudi sam poglavar, je na mezopotamski planjavi povsem prekinil odnose s svojo družino, ne da bi ga le-ta užalila ali nagnala. Pri tem ni čutil bolečine, v kateri se pri človeku, ki je žrtev krivice ali krutosti, razodeva vztrajna potreba po ljubezni, ki je sicer ranjena, a ne izgubljena, in išče zato novo domovino, da bi tam cvetela in se veselila sama sebe. Prvo dejanje, s katerim postane Abraham oče nekega ljudstva, je ločitev, ki trga vezi skupnega življenja in ljubezni, vse odnose, v katerih je živel do takrat z ljudmi in naravo. Te lepe odnose svoje mladosti je odvrgel daleč proč od sebe (Joz 24,2).

Kadmos, Danej[1] in drugi so tudi zapustili svojo domovino, vendar so se zanjo borili, potem pa so poiskali deželo, kjer bi lahko uživali svobodo in ljubili. Abraham pa ni hotel ne ljubiti ne biti svoboden, da bi lahko ljubil. Kadmos, Danej in drugi so odšli s svojimi bogovi, da bi lahko živeli v lepi neomadeževani harmoniji, česar niso več mogli v svoji domovini – nasprotno pa je Abraham hotel biti svoboden od vsega, tudi od teh odnosov samih. Grški junaki so s človečnostjo svojih veščin in običajev pritegnili še neotesane domorodce in so se z njimi pomešali v veselo in družabno ljudstvo. – Toda duh, ki je Abrahama oddaljil od njegove družine, je tudi duh, ki ga je vodil med tujimi ljudstvi, s katerimi je prihajal v spore vse svoje nadaljnje življenje; to je duh vztrajanja v zagrizenem nasprotovanju vsemu in je bitje, ki je zase prepričano, da je povzdignjeno na raven dominantne enotnosti, ki je nad neskončno sovražno naravo, kajti sovražnost se lahko pojavi samo v odnosu dominacije. – Abraham je s svojimi čredami taval po zemlji brez meja: zemlje ni obdeloval niti ni polepšal najmanjše zaplate, da bi se ji počutil bolj blizu, jo vzljubil in jo posvojil kot del *svojega* sveta. Na tej zemlji je samo pasel svojo živino. Voda je bila globoko pod zemljo nepremična in brez življenja: na dan jo je bilo treba spraviti z veliko truda. Zato je bila zelo draga in se jo je ali kupovalo za visoko ceno ali pa s silo jemalo drugim. Voda je bila dobrina, ki se je osvojila v neizprosnem boju in ki jo je Abraham nujno potreboval zase in za svojo živino. – Grme, ki so mu pogosto nudili senco in hlad, je hitro zapustil; pri njih je bil deležen mnogih teofanij, videnj svojega nadvse vzvišenega Objekta, vendar se ni pri njih mudil zaradi njih samih, s tisto ljubeznijo, ki bi jih naredila za vredne božanstva in njegove deležnike. Na zemlji je bil tujec tudi v odnosu do ljudi, to je vedno ostal, vendar ni bil ne oddaljen ne neodvisen od njih tako, da bi jih popolnoma ignoriral ali bi ne imel opravka za njimi. Že v tistem času je bila dežela tako poseljena, da je Abraham v svojih selitvah vedno znova trčil na ljudi, ki so bili združeni v manjše skupnosti, toda on sam se ni vključil v takšne povezave; potreboval je njihovo žito, a je kljub temu zavračal svojo usodo, ki bi mu lahko ponudila ustaljeno življenje skupaj z drugimi. Trdno se je oklepal svoje osame in jo zaznamoval s telesno posebnostjo, ki jo je vsilil sebi in svojemu potomstvu. Ko se je znašel med mogočnimi kot v Egiptu in Geráru, pri kraljih, ki niso imeli nobenega slabega namena, si je poln nezaupanja pomagal s prevaro in dvoličnostjo. Ko je, nasprotno, mislil, da je najmočnejši, kot v primeru petih kraljev, je vsepovprek udrihal s svojim mečem. Do tistih, s katerimi ni imel težav, je ostajal skrbno v mejah zakonitosti. Kar je potreboval, je kupil.

[1] Op. prev. Grška mitološka junaka. Kadmos je ustanovil mesto Tebe, Danej pa mesto Argos.

Efróna, ki mu je darežljivo ponudil polje za Sarin grob, je odrezavo zavrnil, ker ni hotel, da bi ga zavezoval dolg iz hvaležnosti do sebi enakega človeka. Tudi poroki svojega sina s Kanaanko je nasprotoval in ga poslal po ženo v svojo razširjeno družino, ki je živela zelo daleč proč od njega.

Abraham je gledal na svet v celoti kot na svoje nasprotje. Če sveta že ni imel za ničevost, pa je nanj gledal kot na nekaj, kar ohranja v bivanju Bog, ki mu je povsem tuj. Ničesar ni v naravi, kar bi moglo biti udeleženo pri Bogu, ampak je preprosto vse pod njegovim gospostvom. Abraham kot nasprotje celotnega sveta ni mogel obstajati drugače kakor svet: tudi njega je v bivanju ohranjal Bog. Še več, Abraham je samo preko Boga stopal v posredni odnos s svetom, kar je bila zanj edina možna vrsta povezave s svetom. Idealno Bitje je Abrahamu podredilo svet, mu dajalo, kar je potreboval, in skrbelo za njegovo varnost pred drugimi. Edino, česar Abraham ni zmogel, je ne ljubiti. Zato ga je edina ljubezen, ki jo je gojil, ljubezen do svojega sina, povezana z upanjem na potomstvo – edini način, da nadaljuje samega sebe, edina vrsta nesmrtnosti, ki jo je poznal in v katero je upal – bremenila in vznemirjala njegovo dušo, ki se je od vsega odmaknila. Zaradi tega je nekega dne zapadel v takšno zaskrbljenost, da je hotel uničiti tudi svojo ljubezen. Pomirila ga je šele neomajna gotovost, da ta ljubezen vendarle ni tako močna, da bi mu lahko preprečila umor lastnega sina s svojo roko.

Ker Abraham sam ni mogel gospodovati svetu, torej uresničiti edinega možnega odnosa z neskončnim svetom, kateremu je nasprotoval, je prepustil gospodovanje nad svetom svojemu Idealnemu Bitju. Tudi Abraham sam je bil podvržen oblasti svojega Ideala. Toda ker je bila ta Ideja, ki ji je služil, navzoča v njegovem duhu, se je imel za miljenca svojega Ideala; in ker je bila korenina njegovega božanstva v preziranju sveta v celoti, je bil on edini miljenec od Idealnega bitja. Zaradi tega se Abrahamov Bog bistveno razlikuje tako od larov, krajevnih bogov, kot od narodnih bogov. Družina ali narod, ki časti svoje lare ali svojega narodnega boga, se je prav tako izolirala; prav tako je razdelila Eno in izločila druge dele iz svojega dela; vendar jih hkrati dopušča. Ne družina ne narod si nista pridržala Nemerljivega samo zase in iz njega izbrisala vse drugo, marveč priznavata drugim enake pravice, kot jih imata sama, in priznavata, da so lari in bogovi drugih prav tako lari in bogovi kakor njihovi. Nasprotno pa je v ljubosumnem Bogu Abrahama in njegovega potomstva zastrašujoča zahteva, da imata samo Abraham in njegov zarod enega Boga.«[2]

Ne glede na to, ali se strinjamo s Heglovo mislijo, ki smo jo ravnokar prebrali, ali ne, se bomo vprašali, kaj je tisto, kar ji zagotavlja verodostojnost. V čem besedilo Prve Mojzesove knjige dopušča, da ga razumemo tako, kot ga je Hegel? Dobro se namreč zavedamo, da to besedilo Prve Mojzesove knjige, kot katerokoli drugo, ne vsiljuje samo ene razlage. Hkrati pa smemo tudi predvidevati, da nekaterih drugih razlag vendarle ne dopušča, morda tudi Heglove ne. Toda s kakšno pravico zagovarjamo to stališče? Kje naj najdemo merilo, ki bo omogočilo pravo razločevanje? Ali je razločno opazno v besedilu? Ali ni že prej navzoče v tem, kar navdihuje branje besedila? In prav tega duha branja, ki navdihuje bralca Hegla, je mogoče prepoznati v njegovem komentarju. Videti je

[2] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *L'Esprit du christianisme et son destin*, franc. prevod Jacques Maritain. Paris, 1948, str. 5–8.

namreč, da ta komentar v celoti pogojuje predstava, ki jo ima Hegel o Abrahamovem Bogu in ki jo tudi razgrne proti koncu svojega razmišljanja. Toda ali ni mogoče zagovarjati stališča, da Hegel ni te svoje predstave samovoljno vnesel v besedilo Prve Mojzesove knjige, ampak jo je iz njega izbrskal, ker je že bila bolj ali manj jasno navzoča v njem?

Ne glede na odgovore, ki bodo po naši presoji primerni na vsa ta vprašanja, je gotovo naslednje: temu svetopisemskemu besedilu so se pridružili še drugi premisleki, prav tako globoki kot Heglovi. Vseh nikakor ni mogoče omeniti. Vsekakor pa ni nepomembno, če se ustavimo ob Kierkegaardovem, ki se v mnogih pogledih razlikuje od nemške filozofije: iz Abrahama je naredil vzorčni lik svoje misli. Tako v delu *Strah in trepet* zadrži od vseh dogodkov iz Abrahamovega življenja predvsem preizkušnjo, ki mu jo je naložil Bog. V Prvi Mojzesovi knjigi (22,1-20) namreč beremo:

»Po teh dogodkih je Bog preizkušal Abrahama. Rekel mu je: ›Abraham!‹ Rekel je: ›Tukaj sem.‹ Pa je rekel: ›Vzemi svojega sina, svojega edinca, ki ga ljubiš, Izaka, in pojdi v deželo Morija! Tam ga daruj v žgalno daritev na gori, ki ti jo bom pokazal!‹ Abraham je vstal zgodaj zjutraj, osedlal osla, vzel s seboj dva hlapca in svojega sina Izaka. Nacepil je drv za žgalno daritev, potem pa je vstal in odšel proti kraju, o katerem mu je govoril Bog. Tretji dan je povzdignil oči in od daleč zagledal kraj. Rekel je hlapcema: ›Ostanita tukaj z oslom, jaz in deček pa greva tjakaj, da pomoliva. Potem se vrneva k vama.‹

Abraham je vzel drva za žgalno daritev in jih naložil svojemu sinu Izaku, v svojo roko pa je vzel ogenj in nož. In šla sta oba skupaj. Izak je nagovoril svojega očeta Abrahama in rekel: ›Moj oče!‹ Ta je rekel: ›Tukaj sem, moj sin.‹ Pa je rekel: ›Glej, ogenj in drva, kje pa je jagnje za žgalno daritev?‹ Abraham je rekel: ›Bog si bo preskrbel jagnje za žgalno daritev, moj sin.‹ In šla sta oba skupaj.

Prišla sta na kraj, o katerem mu je Bog rekel. Tam je Abraham sezidal oltar in razložil drva. Zvezal je svojega sina Izaka in ga položil na oltar na drva. Potem je Abraham iztegnil svojo roko in vzel nož, da bi zaklal svojega sina. Tedaj mu je zaklical Gospodov angel iz nebes in rekel: ›Abraham, Abraham!‹ Rekel je: ›Tukaj sem.‹ In je rekel: ›Ne izteguj svoje roke nad dečka in ne stôri mu ničesar, kajti zdaj vem, da se bojiš Boga, saj mi nisi odrekel svojega sina, svojega edinca.‹ Abraham je povzdignil oči in pogledal, in glej, za njim je bil oven, ki se je z rogovi zapletel v grmovje. Abraham je torej šel in vzel ovna in ga daroval v žgalno daritev namesto svojega sina. Zato je Abraham tisti kraj imenoval ›Gospod bo preskrbel‹, kakor pravijo danes: Na gori Gospodovi bo preskrbljeno.

Gospodov angel je drugič poklical Abrahama iz nebes in rekel: ›Prisegel sem pri sebi, govori Gospod: Ker si to storil in nisi odrekel svojega sina, svojega edinca, te bom zares obilno blagoslovil in silno namnožil tvoje potomstvo, kakor zvezde na nebu in kakor pesek, ki je na morskem bregu. Tvoji potomci bodo vzeli v posest vrata svojih sovražnikov in s tvojimi potomci se bodo blagoslavljali vsi narodi na zemlji, ker si poslušal moj glas.‹

Abraham se je vrnil k hlapcema, vzdignili so se in skupaj odšli proti Beeršébi. In Abraham je prebival v Beeršébi.«

Luka Lisjak Gabrijelčič in Ferenc Laczó (ur.)

Dediščina razdeljenosti: Vzhod in Zahod po 1989

ZRC SAZU, Založba ZRC, 2021, 230 strani

Dr. Aleš Maver

Lani je v slovenskem prevodu izšel zbornik esejev o razmerju med vzhodom in zahodom Evrope dobrih trideset let po padcu Berlinskega zidu. Izvirnik je leto dni prej hkrati izšel v Maastrichtu in Budimpešti, uredila pa sta ga slovenski zgodovinar Luka Lisjak Gabrijelčič in njegov madžarski kolega Ferenc Laczó. Jedro knjige so predstavljali kratki eseji, s katerimi so intelektualci z obeh strani nekdanje železne zavese odgovorili na anketo obeh urednikov iz leta 2018. Izbor teh prispevkov je v Sloveniji že objavljala novogoriška humanistična revija *Razpotja*. V slovenski izdaji najdemo še nekaj besedil, ki jih v angleški ni.

Že na prvi pogled se da reči, da gre za koristno in v teh časih, ko je ločnica med deloma stare celine ena najpomembnejših tem javne razprave v Evropski uniji, potrebno branje. Eseji so dovolj raznoliki, da se ne izgubijo v varljivem trobljenju v isti rog. Res je seveda, da med sodelavkami in sodelavci zbornika z zahoda prevladujejo liberalno usmerjeni glasovi in nekaj takih z levice, pa tudi večino »vzhodnega moštva« predstavljajo izraziti nasprotniki tako imenovane »neliberalne demokracije«. Slednja je verjetno sploh najpogosteje uporabljena posamična besedna zveza v knjigi. A ne glede na pravkar povedano je paleta mnenj še vedno dokaj pisana, marsikateri uvid pa bralcu dejansko omogoča nove poglede na današnjo staro celino.

Zbornik je vredno vzeti v roke že zaradi uvoda izpod peresa Lisjaka Gabrijelčiča. Njegova primerjava con znotraj socialistične Evrope po drugi svetovni vojni z narečnimi skupinami je vsekakor upoštevanja vredna. Enako velja za njegovo tezo o sorazmerno velikih razlikah med sovjetskimi sateliti na vzhodu Evrope na eni in med večnarodnima skupnostma, Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, na drugi strani. Res pa v podporo svoji tezi eden od urednikov knjige pretirava v zmanjševanju pomena leta 1989 za Sovjete in Jugoslovane.

V nadaljevanju je, kot rečeno, največ pozornosti namenjene izvoru »neliberalnega« obrata v srednji in vzhodni Evropi. Pri tem neredko stopa v ospredje občutek, da je slednji nekaj, kar je pravzaprav padlo z neba. Američanka Holly Case gre v svojem strahu pred Viktorjem Orbánom celo tako daleč, da se ji zdijo sumljivi že njegovi trenutno sorazmerno dobri odnosi s sosedi. Precej zanimivih poudarkov prinašajo eseji, ki v ospredje postavljajo problem migracij, zlasti tistih z evropskega vzhoda na zahod. Besedilo Jannisa Panagiotidisa prinaša s statističnimi podatki močno podprto fresko drame odhajanja državljanov po letu 2004 v Evropsko unijo sprejetih članic v zahodne dežele povezave. Ivan Krastev in Stephen Holmes vidita v odklonilnem odnosu srednje- in vzhodnoevropskih držav do sprejemanja migrantov v letih 2015 in 2016 celo projekcijo, ki je odraz strahu pred nadaljevanjem praznjenja teh okolij.

V tej kratki recenziji lahko opozorim zgolj še na prispevka Poljaka Jarosława Kuisza, ki opozarja na nevzdržnost obrata nekaterih intelektualcev na zahodu k zamislim o tako imenovani »zmanjšani«, spet zgolj zahodnoevropski uniji, in nemškega zgodovinarja Joachima von Puttkammerja, ki izhaja iz besedila pisatelja

Milana Kundere iz leta 1983 in postavi v ospredje aktualnost njegovega zanašanja na moč »mislečega in dvomečega posameznika«.

V *Dediščini razdeljenosti* je seveda moč najti še veliko drugih zanimivih opažanj o preteklosti in sedanjosti naše celine. Čeprav sem se ob branju velikokrat zalotil ob jeznoritem ugovarjanju avtorjem v mislih, mislim, da je delo skoraj nepogrešljivo tudi za slovenske knjižne police.

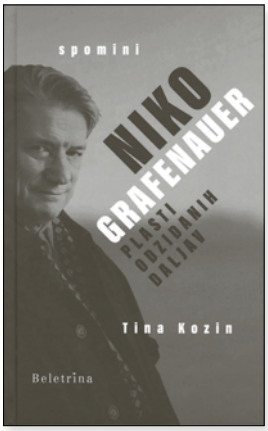
Niko Grafenauer, Tina Kozin
Plasti odzidanih daljav
Spomini
Beletrina, 2021, 252 strani

Dr. Edvard Kovač

Na Miklavžev večer pred 81 leti je prišel na svet deček Niko, ki so mu dali ime po priljubljenem svetniku. Prav na ta dan lansko leto je izšla njegova avtobiografija izpod peresa Veronikine nagrajenke Tine Kozin.

V življenju Nika Grafenauerja se je dobesedno uresničil pregovor *Nomen est omen*. Da, ime pove prav vse, saj je bil Niko kot pesnik vse življenje ta novorojeni otrok, ki ga je kot dar prinesel Miklavž in ki želi tudi sam obdariti otroke in vse ljudi. Toda prav njegovo rojstvo je zaznamoval tudi tragični dogodek, kajti mati je po porodu umrla, kar so ji zdravniki napovedovali. Pesnik se vse življenje zaveda, da se je mati zanj žrtvovala, zato se čuti odgovornega in krivega pred svojimi številnimi brati in sestrami. Tako se je v poetu Grafenauerju že zgodaj porodila napetost med radostjo nad življenjem in tragičnim občutjem minevanja ter smrti.

O pesnikovi vlogi v nastanjanju in razcvetu Nove revije, prav tako o njegovem deležu pri rojstvu slovenske države je bilo že veliko objavljenega. Zato Tina Kozin, ki je skoraj dve leti vodila pogovore s pesnikom, prevajalcem in urednikom, raje poskuša vstopiti v notranji svet literata in nam ga osvetliti še kot neznano osebnost.

Seveda pa se sogovornica znajde pred dvojno težavo. Na eni strani gre že za samo literarno zvrst spominov. Po njenem mnenju spomini »pokvarijo« zgodovinska dejstva. Vendar bi lahko rekli s filozofom Paulom Ricœurjem, da spomini »zdravijo« preteklost. Preko spominov tudi Grafenauer spoznava, kaj se mu je v resnici dogodilo, v čem je življenje zares obogatilo njega in druge. Toda druga težava je še večja. Vsakdo nosi v sebi skrivnosti, ki jih ni mogoče ubesediti. Naš mojster peresa jih niti ne poskuša, saj gre za njegov etični odnos do neizrekljivega. Od Ludwiga Wittgensteina vemo, da je pred presežnostjo bolje molčati. Zato se je sestavljavka besedil zelo modro odločila, da je ob avtobiografskih utrinkih in pripovedih uvrstila v knjigo tudi avtorjeve pretresljive pesmi, ki nam uspejo najbolje »odzidati plasti daljav« pesnikove duše.

Sogovornica pa je v knjigo posrečeno vstavila tudi razmišljanja pesnikovih sopotnikov in prijateljev. S tem je zelo dobro pokazala, da je z očmi drugega mogoče videti še globje v lastno dušo. Že v uvodu nas pretrese pismo pesnikove sestre Sonje, od prispevkov prijateljev pa izstopajo besede Milčka Komelja, ki je bil in je še vedno pesniku najbližji. Z razmislekom o poeziji Grafenauerja nas prav tako preseneti Brane Senegačnik, ki je v njegovih pesmih zaznal globine, kamor nas popelje poet in nam pomaga, da se z njim od daleč dotikamo neizrekljivega. Eno takšnih pesmi navaja tudi Komelj: *Kaj je Bog? Ta, ki ga ni, če se v tebi ne zgodi. Kadar pa si pri sebi, je on v tebi. A ni samo tvoj, ker je sam svoj!*

Delo bi bilo preglednejše, če bi imelo kazalo, a vsekakor gre za izjemno knjigo, ki nam približa resničnega pesnika in razumnika Nika Grafenauerja.

Ifigenija Simonović

Oditi, vrniti se, vmes biti

V zadnji številki Zvona *za leto 2021 sem v prispevku o 19. Koroških kulturnih dnevih narobe napisala naslov knjige* Slovenski poslovni jezik *Alenke Weber in Mateje Gomboc. Vrinila se mi je poezija, od kje, kako, ne znam pojasniti. Vse, kar lahko storim, je, da se avtoricama opravičim za površnost, mojo prirojeno značilnost, ki se je otepam po najboljših močeh. Prosim, dragi slavistki, učiteljici in prijateljici, oprostita mi, res mi je žal.*

Prebrala sem knjigo *Veliki krog* Emilijana Čučka (Primus, 2020). Kot verjetno prvi ameriški štipendist iz Jugoslavije na univerzi Stanford se je leta 1958 na Reki vkrcal na ladjo s »54 dolarji v čevlju«, vračal pa se je v »velikem krogu« čez Azijo, Afriko in Srednji vzhod. Spotoma je pisal in šestdeset let kasneje zapise zbral v knjigi. Študiral je ekonomijo v Ljubljani. Gnala ga je »radovednost, kaj drugje učijo drugače kot v Ljubljani«.

Znano je, da na to univerzo z najdražjo šolnino na svetu že od leta 1885 sprejmejo samo najboljše od najboljših in da sprejmejo tudi tiste najboljše, ki nimajo denarja za šolnino. Na ta način univerze ne postanejo študijske počitnice za najbogatejše. Štipendisti dvigujejo raven zagnanosti za študij. Biti sprejet je dosežek sam po sebi. Prestiž si je treba pridobiti z diplomo, ne z denarjem.

Poglavje o načinu študija na univerzi Stanford in o radoživosti življenja na študentskem kampusu pa o počitniških križarjenjih po Ameriki odseva svežino mladostne energije. Poglavja o deželah, ki jih je Čuček obiskal po študiju (Japonska, Hongkong, Singapur, Egipt, Indija), pa že piše kot izobraženec, ki začenja primerjati dežele glede na družbeno ureditev, revščino in bogastvo, vero, tradicijo, napredek. Zaznava razlike, ki tudi danes še niso izravnane ali pa so se v zadnjih desetletjih poglobile. Čučkova knjiga je kakor spodbuda za razmislek o današnjem času, hkrati pa se ozira v polpreteklost, ki se je še spominjamo ali jo dojemamo kot del našega časa, kot drugo polovico 20. stoletja, kot dobo Merilyn Monroe, Franka Sinatre in »bledega očalastega diktatorja pariške mode«, pa tudi kot dobo trgovanja z demokracijo, podiranja zaves in postavljanja novih zidov. To, kar nas teži zdaj, smo si naložili prav v zadnjih šestdesetih letih. Ne moremo se več pritoževati nad Avstro-Ogrsko in Napoleonom, krivce imamo prav tu, še živeče, prav med sabo. Čakajo nas korekture. Strgan plašč pa je lahko samo pokrpan, nikoli več cel. Čakajo nas posledice lastnih dejanj. Trudimo se. Posegamo že po nasilju, verbalnem in protestniškem. Pa prostaštvo cveti, ne morem prezreti. Napadati znanstvenike in zdravnike, zato ker skušajo razložiti, za kaj gre, je nezaslišano. Kako naj jaz napadem anonimnega kričača in pljuvača, ta pa se lahko spravi name kadar koli in kjer koli. Covid-19 v vseh odtenkih je nov rob prepada. Prelomnica ni jasno začrtana, zato jo bo težko prestopiti.

Najlepše je brati spomine in potopise. Romantika, avanturizem, pa tudi dragocena spoznanja.

Ob prihodu v New York si je Emilijan Čuček kot mlad študent, ki je iz »socializma« stopil naravnost v »kapitalizem« (tako rekoč z dežja pod kap!), zastavil ključno vprašanje:

> Pravijo, da je človek najbolj prilagodljivo bitje. Razumem, da so Eskimi, ki živijo med ledenimi gorami na Grenlandiji, po svojem verovanju in življenju lahko podobni preprostim črncem iz osrednje Afrike, toda težko je razumeti, kaj pomaga pravemu Newyorčanu, da v tako čudnem okolju zmore ostati tako splošno, preprosto človeški. Kaj rešuje človeško maso milijonov, ki se enako oblačijo, delajo v enakem okolju, se prerivajo v enakih vagonih podzemne železnice in vsak dan vidijo, kako brezupno majhen drobec ogromnega stroja so, pred tem, da ne izgubi svojega jaza, svojega dostojanstva in ne postane masa človeške brezimnosti, brez hrbtenice in volje? (Str. 21)

Odgovora seveda ni. Ostati edinstven in hkrati del človeštva – to je čudežno.

Kar precej sem se ukvarjala z Japonsko – kot lončarka, pri PEN-u zaradi prizadevanj proti jedrski oboroževitvi, prevedla sem kar precej, od vseh japonskih knjig pa imam najbolj prelistan angleški prevod *Zgodbe princa Gendžija*, najstarejšega romana na svetu. Napisala ga je Murasaki Šikibu, ženska, ki je pisala med letoma 1000 in 1012 (1000 strani). V slovenščini je skrajšan, a mene pomirja prav dolžina. Berem, kakor če bi mi reka šumela pod oknom, mir, nasmeh – zaspim spokojno.

Japonski posvečeno poglavje v Čučkovi knjigi me je torej še posebej pritegnilo. Zanimivo se mi je zdelo, da je Čuček na Japonskem opisoval drobne pripetljaje in običaje, verjetno nenamerno. Tudi Murasaki Šikibu niza drobne vsakdanje dogodke, opisuje drobne predmete, čajne ceremonije, odtenke svile in posamezne liste lokvanjev – podrobnosti v vsem, enakovrednost vsega, tista sestavljenost celote … Japonska je res dežela podrobnosti, vsaka malenkost je tako popolna, da ostane v spominu kot spominek in spomenik. Japonci so tudi glede pogostitve in skrbi za gosta vrhunski, včasih skoraj pretirano pozorni in ustrežljivi. Princ Gendži je princ od nog do glave, od jutra do večera. Vse naredi elegantno in inteligentno.

Na ladji čez Tihi ocean Čuček razmišlja o spopadu Američanov in Japoncev med drugo svetovno vojno. Sredi noči se srečata dve ladji, japonska in ameriška, ki »si izmenjata nočni pozdrav«. Mladi potnik se vpraša: »Koliko krvavih spoznanj je bilo treba, da smo ljudje začeli ceniti mir?«

Ali mir res cenimo? Ali se sploh zavedamo, da živimo v miru? Ali mir pri nas, na tako majhni celini, sploh šteje, medtem ko je toliko dežel v ognju in sovraštvu?

Kako neznaten je naš slovenski mir!

Prav zdaj je na Dunaju razstava o življenju in delu Alme Karlin. Njene potopise pojmujem kot izhodišče za Čučkovo knjigo. Potopisec ni turistični vodič, po svetu ga žene želja po iskanju odgovora na ključno vprašanje o prilagodljivosti človeka, o sposobnosti preživetja v najrazličnejših okoliščinah.

Na podoben način sem dojemala knjigo Irene Štaudohar *Kaj hoče ženska* kot izhodiščno knjigo za razumevanje ženske. Štaudoharjeva pravzaprav odkriva, kaj ženske hočemo od žensk. In zdaj berem knjigo *Pisma iz Londona 1939–1946* Lidije Matthews Zwitter. Pisala je kolumne za slovenski časopis v Ameriki, meni pa odkriva London, kjer sem 25 let živela. Kaj je ona zmogla narediti v sedmih letih! Moji zapisi iz londonskega časa so ubogi, morala bi se učiti pri njej. Ne vem, kako je s posthumnimi nagradami, a gospa Lidija si zasluži Rožančevo!

V *Sobotni prilogi* (*Delo*, 31. julij, 2021) mi je pozornost vzbudil naslov: *Obsodba verske mlačnosti, komunizma, antifašizma*. Mateja Ratej se je spravila na Cirila Žebota, »predvojnega privrženca radikalnega katolicizma«. Ne razumem, zakaj?

Cirila Žebota sem srečala v Londonu, prihajal je na BBC, kjer je delal moj mož. Srečala sem tudi njegovo družino, otroke in ženo Ičo, ki je bila »krušna mati« mnogih slovenskih popotnikov v Washingtonu (tako kot sva bila midva v Londonu). Brala sem njegovo knjigo *Neminljiva Slovenija*, ki ima sicer nekaj spotikljivih odstavkov glede širitve slovenskih meja po etimološkem/etničnem načelu. Iskal je pač rešitev, saj je to delo politika, mar ne. Če bi bilo po vojni možno imeti večstrankarski sistem, bi se skupaj dogovarjali o prihodnosti Slovenije, tako pa je rešitev čakala petdeset let – bolje takrat kot nikoli, a kaj, če je bilo prepozno?

Ciril Žebot se mi ni zdel radikalen katolicist, nasprotno, zdel se mi je svetovljan, izobraženec, liberalec. V Washingtonu je delal v ameriški državni službi in se je v času osamosvojitve iskreno zavzel za ameriško priznanje Slovenije.

Nisem zgodovinarka, a nekaj v tem članku mi nikakor ne gre v račun: kako naj bi Ciril Žebot obsojal antifašizem, če je bil njegov oče, namestnik mariborskega župana, med prvimi deportiran v Dachau, bil sicer izpuščen, ker so prve oporečnike nacizma na začetku, ob vkorakanju v Maribor, imeli čas obsoditi in kaznovati za določen čas zapora, naslednje pa so zapirali samo še z zapisom zaporedne številke – za nedoločen čas – do »končne rešitve«. Zato je bil še enkrat interniran. Umrl je v Dachauu. Nikakor ne nemškutar. Družina je bila deportirana v Srbijo, nekaj članov se je zateklo v italijansko Ljubljano – bežali so pred fašisti –, kako jih lahko kdo obsodi antifašizma? Res pa je, da se niso navduševali nad komunizmom.

Kakšen dachauski proces se zdaj dogaja? Drugi? Letos, leta 2021. Po osemdesetih letih? Kako se počutijo otroci in vnuki ter nečaki Cirila Žebota, ko berejo ta članek. Hvaležna sem Igorju Omerzi, da je objavil odgovor. V *Družini* (26. 9. 2021) je izšel članek o dr. Lambertu Ehrlichu z naslovom *Utelešenje resničnih vrednot*. Žebot je tu omenjen z drugačnega zornega kota. Vsaj to.

Govorim na pamet, po spominu, po vtisih, ki sem si jih oblikovala ob pogovorih z izseljenci v Angliji, Kanadi in Ameriki, ob življenju z novinarjem, ki je dogajanje v tistem najinem četrtstoletju budno spremljal, zdaj pa o vsem, o čemer sem le poslušala in brala, ponovno razmišljam z novimi dognanji, ob na novo napisanih knjigah, po intervjujih z ljudmi, ki se še spominjajo. To počnem »ljubiteljsko«, iz želje, da bi nikogar ne sodila po krivici. Berem »dve plati«: brala bom tudi knjigo Spomenke in Tineta Hribarja *Slovenski razkoli in slovenska sprava*.

Dve plati me seveda sproti spravljata s tira, mi pravzaprav vzbujata strah, ker je v tem majhnem svetu možno dokazovati tako nasprotujoča si dejstva o istih dogodkih. Koliko let je na primer treba preverjati, kaj se je zgodilo v Dražgošah?

Če bi bilo vse jasno, bi bilo že pozabljeno. Gre mar za dvigovanje prahu?

Rada bi, da bi bilo nekaj povedano vsakič malo drugače, poljubno in poljudno, drugačen slog, drug namen, drug avtor, kakšna malenkost komu uide, a na sliki naj se vidi obris konja, čeprav je zamegljen.

Pravijo, da je treba bobu reči bob.

Pride pa do tega, da gledam dve sliki, sliko miši in sliko ribe, nekdo pa hoče, da na obeh slikah pravzaprav prepoznam konja, pa na obeh enakega. Kdo? Zdaj eden, zdaj drugi.

Ko pa si o nečem ali o nekom svoje mislim, tega niti ne upam izraziti.